ИСТОРІЯ

ВО КРАТЦѢ

О БОЛГАРСКОМЪ НАРОДѢ СЛАВЕНСКОМЪ,

сочинися и списася

въ лѣто 1792

Спиридономъ Іеросхимонахомъ.

Стъкми за издание

В. Н. Златарски

Издава Св. Синодъ на Българската Църква

СОФИЯ,
Печатница на Ив. Г. Говедаровъ и С-ie.
1900.

СЪДЪРЖАНИЕ.

Прѣдговоръ.

I.

„. . . . ради ваша полза и похвала вамь написахь. кои любить свой род и отечество болгарское и любите знати за свой род и языкь, приписуйте історійцу сію! платите нека и вамь препишетъ, кои умеють писати, и имейте ю да се не погуби“.

Історія славеноболгарская.

Завѣтътъ, който остави на своитѣ съотечественници нашиятъ първъ историографъ, о. Паисий Хилендарски, намѣри най-горещъ приемъ както между неговитѣ съврѣменици, така и въ потомството. Това се изказва отъ една страна въ не малкото извѣстни намъ до сега прѣписи на неговата „Історія славеноболгарская“, а отъ друга — въ благоговѣнието, което чувствува всѣки истински българинъ прѣдъ тази малка, но цѣнна и пълна съ значение за насъ книжка, и съ което той винаги произнася името на нейния авторъ. Но о. Паисий съ своята „історія“ не само възроди националното чувство въ своя народъ, като го запозна съ неговото историческо минало, но и възбуди въ по-младото поколѣние интересъ къмъ самостоятелно изучване на това минало. Това ни свидѣтелствува издаваната тукъ за първъ пжть „Історія о болгарскомъ народѣ славенскомъ“, написана въ 1792 год. отъ единъ неговъ по-младъ съврѣменикъ—о. *Спиридонъ иеросхимонахъ*.

Свѣдѣния за живота и личностьта на този нашъ историографъ засега имаме твърдѣ оскждни: всички биографични данни се ограничватъ само съ това, което самъ о. Спиридонъ дава за себе си въ своята история. Отъ прѣдисловието къмъ нея ние се научаваме, че той е билъ родомъ българинъ, защото българскиятъ народъ му е билъ „свой“, и говори за него като за „нашъ“ народъ; а пъкъ въ една прѣписка къмъ единъ прѣписъ на неговата история се говори, че той билъ родомъ отъ гр. Габрово (вж. по-долу). Споредъ приписката въ края на нашата история (гл. стр. 108), мѣстото, гдѣто е писалъ своята история, ни ясно показва, че той е дѣйствувалъ и се е подвизавалъ като монахъ въ молдовския мънастиръ „Нѣмца“ или „Нямцу“, недалечь отъ гр. Яшъ, въ послѣдната четвърть на XVIII вѣкъ, а това е било една отъ найславнитѣ и щастливи епохи въ историята на този старъ и зна-

менитѣ мънастиръ [1]), — именно прѣзъ врѣмето на игуменството на извѣстния почтенъ старецъ Паисий Величковски (1775—1794), врѣме, което прѣдставя една отъ твърдѣ интереснитѣ страници въ историята на славенската просвѣта и се явява като възраждане на славенската книжнина въ Ромѫния [2]). Това обстоятелство има за насъ твърдѣ голѣма важность, тъй като то ни ясно свидѣтелствува, че о. Спиридонъ е билъ единъ отъ многобройнитѣ ученици-славени на о. Паисия Величковски, които сѫ го окрѫжавали понапрѣдъ на Атонъ, а сетнѣ въ Молдова и сѫ били негови сподвижници за възкръсяването на славянщината въ Молдова.

Биографътъ [3]) на о. Паисия ни разказва, че слѣдъ дълги скитания по рускитѣ и влашки мънастири най-сетнѣ въ 1746 год. Паисий се поселилъ на св. Гора, въ една отъ келиитѣ на Пандократорския мънастиръ. Тукъ заедно съ единъ младъ монахъ, Висарионъ, дошълъ отъ Влашко, той се прѣдалъ на „тихое, сладкое по Бозѣ, душѣ же утѣшное и безмолвное житіе“. Мнозина монаси отъ „славянскаго и молдавскаго языка“, „слышаще и видяще таковое ихъ мирное и любовное по Бозѣ житіе“, почнали малко по-малко да се събиратъ отъ цѣлата св Гора около двамата пущиняка; по-сетнѣ въ основания отъ о. Паисия скитъ пр. Илия (Илински), принадлежащъ така сѫщо на Пандократорския мънастиръ, гдѣто църковното правило се извършвало на славенски и ромънски езикъ, числото на братята отъ „славянскаго и молдавскаго языка“ скоро достигнало до 50 души. Напрасно Паисий се отказвалъ да приема други нови монаси, напрасно ги увѣрявалъ, че въ келиитѣ на скита вече става тѣсно, че послушанието е строго, а съдържанието оскѫдно; но и при

---

[1]) Основанието на този мънастиръ е тѣсно свързано съ историята на българското монашество. Споредъ едно старо предание въ 1392 год., т. е. въ момента, когато се е рушило българското царство, на южнитѣ прѣдгория на Карпатскитѣ планини дошли отъ България трима старци, — Софроний, Пименъ и Силуанъ, съ своитѣ ученици и положили основата на Нямцовия мънастиръ. Тия трима старци, споредъ мънастирския поменикъ, сѫ били и първитѣ игумени въ него: Софроний—1392, Пименъ — 1393, Силуанъ — 1422—1437 г. г. Скоро молдовскитѣ князи взели новооснования мънастиръ подъ свое покровителство, и отъ тогава послѣдниятъ почналъ да се разширява и да богатѣе отъ щедритѣ пожертвувания на молдовскитѣ господари, иерарси и други лица и днесъ се счита за единъ отъ най-добритѣ мънастири въ страната. (Вж. *А. И. Яцимирски*, Славянскія рукописи Нямецкаго монастыря въ Молдавіи, напеч. въ „Труды славянской коммиссіи Импер. Московскаго Археолог. Общества“, Москва, 1898, т. II, стр. 1 и слѣд.).

[2]) Пакъ тамъ, стр. 2.

[3]) Вж. Житіе молдавскаго старца Паисія Величковскаго. Москва, 1845; сѫщо въ съкратенъ видъ у *Порфирия Успенски*, Второе путешествіе по св. Горѣ Аѳонской, Москва, 1880, стр. 421 и слѣд., написано споредъ друго „Житіе блаженнѣйшаго отца нашего старца Паисія, сочиненное о. Платономъ схимонахомъ и напечатанное благословеніемъ преосвящ. митрополита Кир-Веніамина въ Нямецкомъ Вознесенскомъ монастырѣ, въ лѣто 1836-е, Ноемврій 20. — Ние се ползуваме отъ първото.

все това той е билъ принуденъ да приеме още 14 монаха, така че всички едвамъ се помѣстяли въ скита. Обаче тѣснотията и скръбьта на братята силно печалили неговата добра душа; и той като взелъ въвъ внимание бездоходностьта на своя скитъ и размислилъ, че еднодушно общежитие при него е било несъвмѣстимо съ тогавашния усамотенъ животъ на атонскитѣ мънастири, рѣшилъ да се върне въвъ Влашко. Отначало светогорскитѣ отци го умолявали да не напуща Атонъ; но откакъ узнали, каква нужда и какво стѣснение търпи неговата община и каква печаль съкрушава сърдцето му, тѣ казали: „да будетъ воля Господня!"

Слѣдъ като се простилъ съ св. отци и получилъ тѣхното благословение, Паисий потеглилъ на пѫть. „И егда пріуготовися, наятъ два корабля и вниде во единъ самъ и весь славянскій языкъ, въ другій же отецъ Вассаріонъ и молдавскій языкъ. Бѣ же тогда всѣхъ братій шестдесятъ и четыре, и плыша помощію Божію до Царяграда, и отъ Царяграда даже до Галаца благополучно: и исшедше на сушу пріидоша во Влахію, въ скитъ именуемый Варзареща. Не обрѣтъ же въ земли той мѣста, пріиде Паисій въ Яссы и пріятъ бысть отъ митрополита Кѵръ Гавріила и благочестиваго Господаря Григорія Каллимаха воеводы съ любовію: и даша ему монастырь Сошествія св. Духа, именуемый Драгомирна, со всѣми его отчинами. Благочестивый же воевода и граммотою утверди отъ всѣхъ даней быти свободну монастырю его братства: а преосвященный митрополитъ умоли епископа Радоуцкаго да вручитъ Паисію монастырь со всякою любовію и подобающею честію. И вселися тамо отецъ нашъ со всѣмъ соборомъ братіи, благодаря и славя Бога, съ радостными слезами, о непостижимыхъ судьбахъ Его и безконечномъ милосердіи, яко приклони сердца всѣхъ на любовь и милосердіе къ страннымъ" [1]). Това било въ 1763 година. Освободенъ по този начинъ отъ голѣмитѣ нужди и стѣснения на новото си мѣстожителство, Паисий всецѣло се прѣдалъ на уредбата на мънастиря Драгомирна. Той въвелъ най-строго общежитие, а „въ церкви положи чинъ Святыя горы по уставу Православныя Соборныя Восточныя Църкве, якоже и прежде бысть. Пѣніе же на правой сторонѣ славенскимъ, а на лѣвой молдавскимъ языкомъ опредѣли быти". [2]) Заедно съ постояннитѣ поучения и наставления въ духа на Православната вѣра и строго монашеския животъ, още въ този мънастиръ подъ непосрѣдственото рѫководство на Паисия било турено началото на възраждането на славенската книжнина въ Молдова. „Отецъ же нашъ дни и нощи иждивая со братіями молдавскаго языка и прочими вѣдущими еллиногреческій языкъ, трудяшеся въ преводѣ на молдавскій и славенскій языки отеческихъ и богословскихъ книгъ" [3]).

---

[1]) Житіе, москов. изд., стр. 29 и слѣд.
[2]) Пакъ тамъ, стр. 31.
[3]) Пакъ тамъ, стр. 32.

Обаче Паисий билъ скоро принуденъ да напусне и Драгомирна. Почналата се въ 1768 год. война между Русия и Турция навлѣкла голѣма врѣда върху благосъстоянието на мънастиря; а тъй като слѣдъ Кючюкъ-Кайнарджийския миръ въ 1774 год. този мънастиръ заедно съ Буковинската область прѣминалъ подъ властьта на Австрия, то Паисий заедно съ всичкитѣ братя се прѣселилъ въ 1775 год. въ мънастиря Сѣкулъ, понеже не искалъ да остане „подъ владѣніе папистовъ, съ ними же миръ духовный Восточнѣй церкви никогда же быти можетъ“. [1]) Въ Сѣкулъ животътъ на монаситѣ тръгналъ по сѫщата посока, както и въ Драгомирна; но и тукъ скоро се почувствували голѣми неудобства: мънастирятъ, който билъ разположенъ всрѣдъ планината на високо и недостѫпно мѣсто, се оказалъ тѣсенъ, тъй като числото на братята достигнало до 350 души, а пъкъ доходитѣ му не били достатъчни да поддържатъ такова многолюдие. За това Паисий се обърналъ къмъ тогавашния молдовски князъ Константинъ Мурузи съ просба да помогне за разширението на мънастиря. Но въ отговоръ на тази просба той получилъ заповѣдь да се прѣсели въ мънастиря Нѣмца, който се намиралъ на 2 часа отъ Сѣкулъ, като въ най-широкъ съ голѣма църква и голѣми богатства. Тази заповѣдь Паисий посрѣщналъ твърдѣ недружелюбно и дори враждебно, защото, наученъ отъ опита, той прѣдвиждалъ всички неудобства при прѣнасенето, а главно че това отново ще наруши тихото и смирено монашеско житие. Напрасни били всичкитѣ опитвания да отклони изпълнението на тази заповѣдь; и само слѣдъ дълги убѣждения отъ страна на братята, той рѣшилъ найсетнѣ да се подчини на князовитѣ искания. Това обаче прѣселение не било изцѣло: Паисий оставилъ една часть отъ братята, повечето отъ „молдавскаго языка“, а съ другата отъ „славенскаго языка“ се поселилъ въ 1779 година въ мънастиря Нямца, гдѣто подъ покровителството и щедрата рѫка на князя скоро той успѣлъ всичко да уреди и да се прѣдаде изцѣло на книжовна дѣйность. Че при прѣселението си въ този мънастиръ той е взелъ съ себе си повечето, ако не и изключително, своитѣ ученици-славени, се види отъ това, гдѣто тукъ както той, така и послѣднитѣ сѫ се занимавали изключително съ прѣводи отъ грьцки само на славенски, или съ поправка на старитѣ прѣводи славенски по грьцкитѣ текстове, порѫчвалъ е да прѣписватъ стари славенски паметници и т. н. „Тѣмже и самъ даже до смерти своея зѣло прилѣжаше къ переводу съ еллиногреческаго на славенскій языкъ отеческихъ и богословскихъ книгъ: да оставитъ пользу и окормленіе душъ хотящимъ и нынѣ подвизатися, ревновати же и внимати ученію богоносныхъ отецъ нашихъ. Како же писаше, удивлятися подобаетъ: немощенъ бо тѣломъ отнюдь бяше, и во всемъ правомъ боку бяху ему раны; на одрѣ убо, идѣже почи-

[1]) Житіе, москов. изд., стр. 41.

ваше, окрестъ облагаше себе книгами: ту положени бяху словари разноязычніи, Библія греческая и славенская, Грамматика греческая и славенская, книга изъ нея же преводъ творяше посредѣ же свѣщи; самъ же аки малое отроча, сѣдя согнувшеся всю нощь писаше, забывая и немощь тѣла, и тяжкія болѣзни, и трудъ“[1]). Славенскитѣ ржкописи, излѣзли отъ ржката на Паисия Величковски, както и отъ неговата школа, и днесъ съставятъ единъ значителенъ отдѣлъ въ библиотеката на Нямцовия мънастиръ, отъ които ясно може да се разбере, каква обширна и разнообразна книжовна дѣйность се е развивала прѣзъ игуменството на Паисия Величковски[2]).

Ние се спрѣхме доста дълго върху биографията на Паисия Величковски, за да покажемъ, доколко тѣсно неговиятъ животъ и дѣйность сж свързани съ живота и дѣйностьта на ученицитѣ му и особено на ония братя отъ „славенскаго языка“, които бѣха дошли съ него отъ Св. Гора и останаха негови вѣрни сподвижници до самата му смърть, и въ числото на които ние приброяваме и нашия о. Спиридонъ иеросхимонахъ. Къмъ този изводъ ние дохождаме възъ основа на това, че прѣди да попадне въ Нямцовия мънастиръ, о. Спиридонъ е живѣлъ дълго врѣме на Атонъ. За това явно ни говори неговата история и главно духътъ, въ който е написано прѣдисловието къмъ нея. Тукъ той изстжпва като българинъ, въ когото вече е успѣло основно да се развие националното чувство; той дълбоко съжалява, загдѣто историческото минало на неговия народъ е достигнало до такова „забвеніе и уничиженіе“, щото не само проститѣ хора, но и ученитѣ нищо не знаятъ за него; той съ гордость говори за България и за българитѣ въ пълно съзнание на тѣхното славно минало, като се въодушевява въ сжщото врѣме отъ мисъльта, щото то „да не до конца въ забвеніе будетъ“. Разбири се, у о. Спиридона е могло да се зароди и развие това национално чувство не въ мънастиря Нямца или другадѣ въ нѣкой отъ молдовскитѣ мънастири, особено въ края на XVIII вѣкъ, когато не е могло и дума да става за каквото и да било българо-славенско масово население, когато всичко бѣ вече поромънено, а само въ такива центрове, гдѣто българщината никога не се е прѣсичала, гдѣто мисъльта за миналото на българския народъ винаги се е поддържала и отдѣто наистина за пръвъ пжть изгрѣ зарята на нашето възраждане, а това е светата Атонска гора. Тукъ о. Спиридонъ е могълъ да чуе и да чете за „таковаго прежде бывшаго славнаго народа, сирѣчь царскаго и патріаршескаго, еще же и чадъ апостолскихъ“, и при това тъкмо въ оная епоха, когато е живѣлъ и дѣйствувалъ нашиятъ приснопаметенъ о. Паисий Хилендарски.

Не по-малко говори за дългото му прѣбивание на Атонъ и интересътъ и привързаностьта, които той проявява въ своята

---

[1]) Житіе, москов. изд., стр. 51.
[2]) *А. И. Яцимирски*, посоч. ст., стр. 2 и слѣд.

история към сждбата на този духовно-религиозенъ центъръ изобщо, и въ частностъ къмъ Зографския мънастиръ. Освѣнъ това между писменитѣ паметници и прѣданията, които му сж били извѣстни при съставенето на историята си, се срѣщатъ такива, които той е могълъ да узнае и да се ползува отъ тѣхъ, само ако е живѣлъ на Св. Гора и е билъ запознатъ съ библиотекитѣ на Зографския и Хилендарския мънастири. Това най-добрѣ показватъ подробноститѣ за прѣвземането на Атонъ отъ латинцитѣ, близкото му познанство съ легендитѣ за основанието на Зографския мънастиръ, грамотитѣ, давани на послѣдния въ разни врѣмена, родословията на сръбскитѣ кралье и пр. — документи, които за онова врѣме сж могли да бждатъ извѣстни само на оногова, който е живѣлъ тамъ. Нѣма съмнѣние, че о. Спиридонъ е могълъ да се запознае съ тѣхъ и прѣзъ врѣмето на своето прѣбивание въ Нямцовия мънастиръ, тъй като надали може да се мисли, че слѣдъ заминаването на о. Паисия Величковски отъ Атонъ сношенията съ подирния да сж се прѣкратили, слѣдов. о. Спиридонъ е могълъ да попадне на Св. Гора и отпослѣ. Но прѣди всичко засега намъ не ни е извѣстно, дали той е ходилъ на Атонъ прѣзъ това врѣме, (което е твърдѣ съмнително), па и ако може това да се допусне, той не би могълъ да се ползува отъ ржкописнитѣ хранилища на юго-славенскитѣ мънастири, ако не е билъ той прѣдварително запознатъ съ тѣхъ.

Всичкитѣ тия съображения, ние мислимъ, ни даватъ достатъчно основание да твърдимъ, че нашиятъ историкъ, прѣди да попадне въ молдовскитѣ мънастири, е живѣлъ на Св. Гора, а понеже въ 1792 год. го срѣщаме като ученикъ на о. Паисия Величковски въ Нямцовия мънастиръ, то оттука несъмнѣнно е, че той е билъ единъ отъ ония братья отъ „славенскаго языка“, които въ 1763 год. заминаха наедно съ игумена на Илинския скитъ за Молдова и останаха негови ученици до самата му смърть. И тъй о. Спиридонъ първоначално е живѣлъ въ Зографъ или Хилендаръ, а сетнѣ, между 1747 и 1763 г. г., е прѣминалъ въ Илинския скитъ на Пандократорския мънастиръ при о. Паисия Величковски. Причинитѣ, които сж принудили о Спиридона да промѣни мѣстоживѣлището си, трѣба да търсимъ отъ една страна въ широката слава, съ която илинскиятъ пущинякъ, споредъ Житието, се е ползувалъ по цѣлата Св. Гора за своето свето и мирно житие и добрата наредба на неговия скитъ, а отъ друга — въ смущенията и несъгласията, които тъкмо по онова врѣме произлизаха подъ натиска на турцитѣ между братята въ българския и сръбския мънастири, и за които изрично споменува нашиятъ о. Паисий Хилендарски въ послѣсловието на своята история[1].

---

[1]) Вж. изд. на А. Теодорова, стр. 120.

Слѣдъ заминаването си отъ Св. Гора въ 1763 год. въ числото на 64-тѣ братя отъ „славенскаго и молдавскаго языковъ“, о. Спиридонъ е трѣбало да испита заедно съ своя учитель и игуменъ всичкитѣ прѣвратности, които сѫ ги чакали въ Молдова и, ако го виждаме въ 1792 год. въ мънастиря Нямца, то това ясно ни говори, че той никога не се е разставалъ съ о. Паисия Величковски прѣзъ врѣмето на неговитѣ странствувания отъ единъ мънастиръ въ други, като неговъ най усърденъ и достоенъ ученикъ и послѣдователь, което се и изразява въ неговия санъ „иеросхимонахъ“[1]). Къмъ Житието сѫ издадени двѣ послания[2]), написани отъ о. Паисия Величковски въ мънастиря Драгомирна съ дата: едното отъ 16. май 1766 год., а другото отъ 18. мартъ 1772 год. И въ двѣтѣ тия послания на края се срѣща такава забѣлѣжка: въ първото „Писаніе сіе послано со отцемъ Гавріиломъ и Спиридономъ“, а във второто „Послано со отцемъ Спиридономъ“. Ако въ тия двама Спиридона, които сѫ несъмнѣно едно и сѫщо лице, можемъ да видимъ нашия историкъ, (що е твърдѣ вѣроятно), то това ще бѫде най-ясно доказателство, че той дѣйствително е живѣлъ понапрѣдъ въ Драгомирна до 1775 год., а оттамъ въ мънастиря Сѣкулъ и най-сетнѣ отъ 1779 год. въ Нямцовия мънастиръ. Тукъ о. Спиридонъ е останалъ до смъртьта на о. Паисия Величковски, която се отнася къмъ 15. октомври 1794 год., или във всѣки случай недълго слѣдъ нея, защото, както е извѣстно, слѣдъ смъртьта на о. Паисия всичкитѣ му ученици славени се разпръснали: повечето отъ тѣхъ отишли въ Русия[3]). Тогава вѣроятно и нашъ о. Спиридонъ е напусналъ Нямцовия мънастиръ. Ходилъ ли е той въ Русия, ние не знаемъ; но във всѣки случай ще трѣба да отнесемъ къмъ това тъкмо врѣме кратковрѣменното му посѣщение на Рилския мънастиръ, за което той съобщава въ прѣдисловието къмъ „Служба преподобнаго отца нашего отца Θеодосія Терновскаго, постившагося въ пустыни Килифарстѣй“, написана прѣдъ житието на св. Теодосия отъ о. Спиридона слѣдъ 1792 год.[4]), слѣдов. ние

---

[1]) „Иеросхимонахъ“ се нарича оня схимонахъ, който има „иерейски“ чинъ, а „схимонахъ“, или още „схимникъ“ е този, който е приелъ върху си „схима“, т. е. далъ е обѣщание. че ще пази най-строго монашескитѣ правила, непоносими за обикновенитѣ монаси. За това схимонахътъ се смѣта за най-съвършенъ монахъ.

[2]) Вж. Житието, москов. изд., стр. 59—76. Посланията сѫ адресирани нѣкому-си „Господину отцу Димитрію Іерею“.

[3]) *А. И, Яцимирски*, посоч. ст., стр. 2.

[4]) Че нашиятъ о. Спиридонъ е авторътъ на това прѣдисловие, както и на „Службата“, вж. нашата статия „Къмъ въпроса за тъй нареченитѣ прѣправки на Паисиевата история“, с П. С., кн. 59, стр. 732 и слѣд. За попълнение и подкрѣпа на това наше мнѣние, въ края на настоящия прѣдговоръ ние привеждаме цѣлото прѣдисловие, както е то издадено отъ О. Бодянски къмъ житието на св. Теодосия, вж. „Чтенія въ Общ. исторіи и древности при Москов. универ.“ кн. 1-я, отдѣл. отпеч. Москва, 1860 год. стр. II—IV.

можемъ да твърдимъ, че слѣдъ смъртьта на о. Паисия Величковски о. Спиридонъ се е върналъ отново въ България или по добрѣ на Балканския полуостровъ, а не въ Русия.

Слѣдъ това ние губимъ всѣки дири въ биографията на нашия историографъ; впрочемъ ние имаме едно извѣстие, което ни кара да прѣдполагаме, че той въ началото на XIX в. се е отново върналъ на Св. Гора. Въ църковния поменикъ на Илинския скитъ, както и споредъ устното удостовѣрение на тамшнитѣ скитници въ 1846 год., третиятъ настоятель слѣдъ о. Паисия Величковски е билъ иеросхимонахъ Спиридонъ въ 1815 год., но недълго той ржководилъ скита. Споредъ едно прѣдание, въ сжщата 1815 год. пандократорскитѣ монаси-гърци удавили въ морето настоятеля Спиридона и се въсползували отъ паритѣ му. Епископъ Порфирий Успенски, отъ когото черпимъ тия свѣдѣния, не вѣрва на това, понеже чувалъ друго прѣдание, че той самъ потъналъ на брѣга при Пандократорския мънастиръ[1]). Както и да било, но ние сме склонни да считаме тоя иеросхомонахъ Спиридонъ за идентиченъ съ нашия, защото ние знаемъ вече, че той слѣдъ 1794 год. се завърналъ отново въ България, а оттука, като се е отбилъ пжтемъ въ Рилския мънастиръ, отново се отстранилъ въ старото си мѣстоживѣлище — на Св. Гора. Завръщаньето на о. Спиридона слѣдъ смъртьта на учителя си въ Илинския скитъ се явява твърдѣ естественно, а пъкъ избирането му за настоятель несъмнѣнно е свързано съ това, гдѣто той е билъ ученикъ на о. Паисия Величковски — основателя на този скитъ. Поради това и смъртьта на нашия историкъ ще трѣба да отнесемъ къмъ 1815 година.

Това сж всички извѣстни данни отъ биографията на о. Спиридона. Колкото и да сж тѣ осждни и дори понѣкога гадателни, все пакъ ни даватъ извѣстна прѣдстава за живота и дѣйностьта на автора на нашата „Історія о болгарскомъ народѣ славенскомъ". Освѣнъ това не малко свѣтлина тѣ проливатъ върху отношенията на Нямцовия мънастиръ спрямо светогорскитѣ южнославенски мънастири — Зографския и Хилендарския и до извѣстна степень ни разясняватъ, защо тъкмо мънастирятъ Нямца е станалъ центъръ на славенската просвѣта въ края на XVIII вѣкъ.

II.

Когато о. Спиридонъ напусналъ слѣдъ 1794 год. Нямцовия мънастирь и се е завърналъ въ България, той донесълъ съ себе си и своята написана още въ 1792 год. „Історія о болгарскомъ народѣ славенскомъ", но дали той още тогава е разгласилъ за нейното сжществуване, не е извѣстно: за вѣрване е, че тя е станала достжпна за народа слѣдъ смъртьта му, т. е. слѣдъ 1815

[1]) Вж. Второе путешествіе, стр. 425 и слѣд.

година. Това прѣдположение се потвърдява съ това, че еднычкиятъ и при това ний-стариятъ засега извѣстенъ прѣписъ отъ нея е направенъ въ 1819 година., а пъкъ всичкитѣ извѣстни до сега компилации, направени по историята на о. Паисия Хилендарски и нашата, не отиватъ по-рано отъ 1828 година, слѣдователно появяването на компилацията ще трѣба да отнесемъ между 1819 и 1828 г. г.[1]). Обаче историята на о. Спиридона става извѣстна за учения свѣтъ отъ 1869 год., когато извѣстниятъ славистъ А. Ѳ. Хилфердингъ на тържественото събрание на С.-Петербурското Славянско благотворително дружество на 14 февруари, въ деня на 1000-годишнината отъ смъртьта на св. Кирила, възвѣсти за нейното сѫществуване и изнамѣрване нѣкждѣ „недалечъ отъ Брѣгалница“ прѣзъ врѣмето на своето знаменито пѫтуване въ 1868 год. Тогава той я донесълъ заедно съ много други рѫкописи, а слѣдъ смъртьта му тя, както и цѣлата му рѫкописна сбирка, стана притежание на Импер. Публична Библиотека въ Петербургъ, гдѣто и днесъ се пази отбѣлѣзана въ каталога Q. IV подъ № 333, и гдѣто ние случайно се запознахме съ нея прѣзъ лѣтото 1898 год.[2]). Това е рѫкописъ на жълта лъскава хартия въ голѣмо quarto съ полууставно писмо, състои отъ 82 листа и е подвезанъ доста грубо. Цѣлъ не е запазенъ: слѣдъ 61 листъ (вж. по-долу стр. 86), сѫ отрѣзани три листа. На първия празенъ листъ има слѣднитѣ приписки отъ двѣ различни рѫцѣ: 1. тȣ́рци какво́ сѧ изле́зна́ли перви пѫтъ да се биѭ́тъ сь гре́ците. ѿ тогаи го́днни и́ма: 652; какво са тȣ́рци земáли Цр̃иградъ: 381: годнни ѿ Констанӑи́на и ѿ брата мȣ: Ѳео́фила. 2. *Маноилъ Курстовикъ петъ платель лета: 1846, декемвріу 8.*

---

[1]) Обаче нека ни бѫде позволено да поправимъ една наша грѣшка. Въ посочената по-горѣ наша статия (вж. стр. 75) ние отбѣлѣзахме появяването на компилацията не по-късно отъ 1797 год. Това ние направихме възъ основа на съображенията на г. Дринова, изказани отъ него въ статията „Отецъ Паисий, неговото врѣме, неговата история и ученицитѣ му“ (вж. бПС., год. I, кн. 4, стр. 21), досѫжно въпроса, кога е писалъ тъй нарečениятъ прѣправячъ на Паисия, а споредъ насъ компилаторъ. Възъ основа на думитѣ: *тіи са градовы вси въ Дарданію, крайна Венеціаномъ*, които четемъ въ приложения къмъ компилацията географически прѣгледъ на българската земя по градове, г. Дриновъ забѣлѣзва: „отъ това се види, че той (прѣправячътъ = компилаторътъ) е писалъ, когато Далмация се е намирала въ властьта на Венеция, а знае се, че послѣдната загуби тѣзи си владѣния та и сама падна въ 1797 година. По всичко се види, че около конецътъ на миналия вѣкъ е живѣлъ и писалъ наший прѣправячъ“. Обаче въ настояще врѣме, когато се обясни качеството и стойностьта на тази компилации, — че тя не прѣдставя прѣправка, а е просто безсъзнателна и несрѫчна сглоба, то твърдѣ е възможно, че нейниятъ съставитель е внесълъ или по-скоро буквално прѣписалъ и своя прѣгледъ отъ нѣкоя по-стара география, безъ да си даде обаче отчетъ за географическитѣ промѣни, които бѣха станали на Балканския полуостровъ въ края на XVIII вѣкъ.

[2]) Подробно за историята на този рѫкописъ, вж. посоч. наша статия, стр. 729 и слѣд.

Дали този Мануилъ Кръстовикъ е билъ послѣдниятъ притежатель на ржкописа, трудно е да се каже; но във всѣки случай тия приписки сж достатъчни да ни покажатъ, че той не е ходилъ по много ржцѣ и че се е пазилъ като нѣщо оригинално и цѣнно, отгдѣто българинътъ е могълъ да черпи много интересни знания за своето историческо минало. Поради това и нѣма тъй много прѣписи отъ нашата история, както отъ Паисиевата. За сега ни е извѣстенъ единъ само прѣписъ отъ нея, който се намира въ библиотеката на Държавната „Априловска" мжжска гимназия въ Габрово [1]). Но за насъ тази история се явява особено цѣнна, защото тя отъ една страна подпълна една отъ най-голѣмитѣ блѣзни въ нашата историография, а отъ друга — пролива нова свѣтлина въ оная тъмна епоха на нашето възраждане, която обикновено се почва и свършва съ името и все още не съвсѣмъ обяснената личность на о. Паисия Хилендарски. Не помалко цѣнна се явява тя още и съ това, гдѣто тя е достигнала до насъ въ оригинала, както ясно ни свидѣтелствува собственоржчниятъ подписъ на нейния съставитель, слѣдов. ние имаме прѣдъ себе си труда на о. Спиридона въ оня видъ, въ който той е излѣзълъ изъ подъ ржката му, що значително гарантира нашитѣ свѣдения както за съдържанието на самата история, така и за възгледитѣ на нейния авторъ, и въ сжщото врѣме улеснява опрѣдѣлението отношенията му спрямо сжществующитѣ въ него врѣме трудове по отечествената ни история.

О. Спиридонъ е писалъ своята история по образеца, по плана и дори въ посоката на своитѣ прѣдшественици. Той, както и Паисий, почва съ библейскитѣ събития слѣдъ смъртьта на Ноя, като се старае да произведе българитѣ непосрѣдствено отъ потомцитѣ на послѣдния; той, както и Паисий, излага събитията отъ отечествената история само отъ фактическа страна и малко се грижи да ни ги прѣдстави въ тѣхната вжтрѣшна свръзка; той се строго държи о външния, хронологическия редъ на царьетѣ и споредъ тѣхъ групира самитѣ събития. Този способъ на изложението се обяснява съ основната идея за разбирането смисъла на историческитѣ явления, която се изтъква въ нашата история. О. Спиридонъ, както и неговиятъ прѣдшественикъ, принадлежи въ това отношение къмъ тъй наречената *богословска* школа. Той, както и Паисий, туря вървежа на историческитѣ събития въ зависимость отъ Провидѣнието, което ржководи ждбинитѣ на человѣчеството, като награждава хората за добритѣ имъ работи и ги наказва за тѣхнитѣ грѣхове. Тази посока въ мислитѣ на нашия историкъ изстжпва най-ясно въ заключителнитѣ му разсжждения за покорението на Балканския полуостровъ отъ турцитѣ, гдѣто той види изпълнението на „слово пророческое, глаголющаго отъ лица Господня", за четиртѣ казни, съ които „истреби Богъ отъ

---

[1]) За този прѣписъ вж. по-долу стр. — .

земли четыри царствъ христіанскихъ (гръцкото, българското, сръбското и албанското) и вси христіани, обрѣтающихся въ Европѣ, егда попираху святая и съ небрежіем живуще, толико имя христіанское бѣ на нихъ, дѣлами же превосхождаху нечестивыхъ“ [1]). Това сходство както въ основната идея за тълкуването на смисъла на историческитѣ събития, така и въ формата на изложението, ни ясно показва, че и о. Паисий, и о. Спиридонъ сж били вѣрни синове на епохата си; но отъ друга страна не може да се не забѣлѣжи извѣстна зависимость на единa отъ другия, на по-младия отъ по-стария, щомъ въпросътъ се прѣнесе на частна почва, имено за отношенията на нашата история спрямо Паисиевата.

Ние вече имахме случай да покажемъ, че о. Спиридонъ трѣба да се счита не като робски подражатель или простъ прѣписвачъ на о. Паисия, но като неговъ продължатель, защото по идеята, т. е. желанието му да възбуди съзнанието на своя народъ възъ основа на неговото историческо минало, той върви по стжпкитѣ на о. Паисия, отъ което може да се заключи, че и мисъльта да напише историята на своя народъ се е породила слѣдъ запознаването му съ Паисиевата, но въ изложението на историята той се явява напълно самостоятеленъ [2]). Тия повидимому двѣ противоположни отношения на о. Спиридона спрямо Паисия ще ни станатъ още по ясни, ако се вгледаме по-близо отъ една страна въ обстоятелствата отъ живота на нашия историкъ, а отъ друга — въ условията, при които той е писалъ своята история.

Както видѣхме по-горѣ, о. Спиридонъ е живѣлъ на Св. Гора тъкмо въ това врѣме и мѣсто, когато и гдѣто и о. Паисий е живѣлъ и писалъ историята си, слѣдов. той, като неговъ по-младъ съврѣменикъ, несъмнѣно се е познавалъ съ него и се е намиралъ подъ непосрѣдственото негово влияние; той така сжщо несъмнѣно е билъ единъ отъ първитѣ слушатели, на които о. Паисий за първъ пжть е проповѣдвалъ своитѣ патриотически идеи, още прѣди да ги оповѣсти на българския народъ чрѣзъ своята история; той е билъ така сжщо и единъ отъ първитѣ, които сж знаяли за великото дѣло на първия български историкъ, и които сж видѣли, а може и прѣписали най-напрѣдъ „Історія славеноболгарская“, тъй като той се е намиралъ цѣла една година на Атонъ, слѣдъ като о. Паисий завърши и обяви въ 1762 год. за написването на своя трудъ, слѣдов. прѣди последниятъ да прѣдприеме своето пжтуване по България. Поради това намъ ни се струва, че въ това отношение по-вѣрно ще бжде, ако смѣтаме о. Спиридона като непосрѣдственъ ученикъ на о. Паисия, който не само е билъ възпитанъ въ сферата на Паисие-

---

[1]) Вж. по-долу, стр. 102 и 103.

[2]) Вж. посоч. наша статия, стр. 735 и слѣд.

витѣ идеи, но още и дотолкова ги бѣ усвоилъ, щото и по-сетнѣ на чужбина той остана вѣренъ тѣмъ. За това най-добрѣ свидѣтелствува духътъ, въ който е написана наша история, особено настроението на нейния авторъ спрямо дѣйствията на гръцкото духовенство въ България, и написването на самата му история въ Нямцовия мънастиръ, която му пъкъ спечелва името „продължатель на великото дѣло на Паисия", тъй като тукъ той се явява напълно самостоятеленъ, а това отъ своя страна главно се длъжи на неговото заминаване отъ Св. Гора въ Молдова.

Не ще съмнѣние, че прѣбиванието на о. Спиридона по-напрѣдъ въ Драгомирна, а сетнѣ въ мънастиря Нямца е значително разширило изобщо неговитѣ познания и въ частность по историята. Постояната книжовна работа въ този мънастиръ подъ ръководството на неуморимия Паисия Величковски е развила въ него охота и сръчность въ списателството, а пъкъ твърдѣ богатата въ него врѣме библиотека на Нямцовия мънастиръ го е запознала съ съчиненията на много видни за врѣмето си руски, полски, па и западни списатели (въ руски прѣводъ) и му е открила много нови материали по отечествената история, които сѫ останали неизвѣстни за първия български историкъ, но които споредъ него биха пролѣли нова свѣтлина върху историческото минало на неговия народъ. И тъй, ние видимъ, че ако посѣйването и развитието на националното чувство и любовь къмъ отечеството о. Спиридонъ длъжи, може би, изключително на своето прѣдварително познанство съ о. Паисия Хилендарски и съ неговата история, то извършването трудното дѣло, както той самъ се изразява въ прѣдисловието си, — написването на „Історія о болгарскомъ народѣ славенскомъ", — се явява като плодъ на неговата начетеность и образованость, които се изтъкватъ въ богатството и разнообразието на изворитѣ, отъ които той се е ползувалъ при съставянето на историята си. Но прѣди да пристѫпимъ къмъ разгледване на изворитѣ, ние ще трѣба да опрѣдѣлимъ мѣстото на о. Спиридона като историкъ въ нашата историография, т. е. да рѣшимъ въпроса: дали ние трѣба да го считаме за непосрѣдственъ приемникъ на о. Паисия, или е имало между тѣхъ другъ нашъ историкъ?

Въ цитираната вече нѣколко пѫти наша статия ние изказахме догадка, че като прѣписъ отъ историята на о. Спиридона трѣба да считаме „Історія вкратцѣ о Българо-славенскомъ народѣ", която ни описва Раковски въ своята „Българска старина", гдѣто ни и привожда единъ откѫсъ отъ нея, а сѫщо и подобния на тази история рѫкописъ, за който ни споменува П. Р. Славейковъ [1]). Обаче едно ново извѣстие, което бѣ останало досега непознато намъ, ни доведе къмъ други резултати. Въ едно отъ „Пѫтешествията" на покойния епископъ Порфирий Успенски,

---

[1]) Вж. посоч. наша статия, стр. **744** и слѣд.

въ описанието на Зографската библиотека подъ № 47 четемъ слѣдното: „сказаніе о Святѣй горѣ Аѳонстѣй, и како бысть жребій Богородицы, и чего ради наречется святая гора садъ ея, и повѣсть о божественныхъ иконахъ и о чюдесѣхъ, и о обителѣхъ, и о зданіи ихъ, и о приключшемся въ послѣднихъ на той же Аѳонстѣй горѣ на святыхъ и богоносныхъ отецъ отъ мерзкихъ латиновъ разореніи. Списано преподобнымъ Стефаномъ святогорцемъ. — Рукопись 1785 год. Въ этой рукописи читатся „історія вкратцѣ о Болгаро-славенскомъ народѣ". — Начало: Болгарскій народъ изыде древле отъ Чернаго моря отъ рѣки Волги изъ великія Скандинавіи..." [2]). Както по надслова, така и отъ приведеното начало се ясно види, че отбѣлѣзаната отъ епископъ Порфирий „історія" е една и сжщата по съдържание съ оная, за която ни говори Раковски, а може би е и оригиналътъ, отъ който е била прѣписана тази послѣднята, защото самъ Раковски забѣлѣзва, че „нему била дадена въ Бѣлградъ 1865 год. отъ покойника хаджи Найдана книгопродавца, който му казалъ, че я намѣрилъ на Атонската гора въ нѣкой-си мънастиръ". Дали споменатиятъ Стефанъ святогорецъ е билъ нейния авторъ, трудно е да се каже, тъй като Успенски не ни дава подробно описание на самия ржкописъ; въ всѣки случай за насъ е важна тукъ годината 1785, която явно свидѣтелствува, че тази „історія вкратцѣ о Болгарославенскомъ народѣ" (ние ще я наричаме Зографска история) е сжществувала, прѣди да бжде написана нашата, слѣдов. тя не може да се смѣта като прѣписъ отъ послѣдната. Обаче мѣстонахождението ѝ ни ясно показва, че тя е могла да бжде извѣстна и достжпна за о. Спиридона.

Че о. Спиридонъ е ималъ подъ ржка и тази Зографска история, се види отъ полемиката, която той води срѣщу изказаното въ нея мнѣние за произхода на българитѣ. Ето какво ние четемъ въ тази история: „Болгарски народъ изыде древле отъ Чернаго моря отъ рѣки Волги изъ великія Скандинавіи и звахуся тамо Гимери и Кимери. Егда умножишася, изидоша первое на овыя страны и еще прѣдъ Александромъ Македонскимъ" [1]). Въ прѣдисловието си още о. Спиридонъ отбѣлѣзва това мнѣние като невѣрно, но въ ст. „о Цымбрахъ" той вече доказва, че гомеритѣ, галатитѣ и кимеритѣ = цымбритѣ не сж родъ славенски, а слѣдов. и българитѣ не произлизатъ отъ тѣхъ и никога не сж носили такива имена. Понататъкъ, историята на първитѣ илирически или български крале, Иллирика, Бладилие, Бремъ, Болгъ и пр., заимствувалъ я, както се види, отъ Зографската история, като я попълнилъ и развилъ отъ себе си съ подробности. За примѣръ ние ще приведемъ тукъ разказа за краля Бладилие.

---

[1]) Вж. казан. съчинение, стр. 161.

[2]) Българска старина, Букурештъ, 1865, стр. 200 и слѣд.

Зографски история.

Иллірикъ първый краль бяше, потомже на 3522 (= 1946) по сотвореніи міра, кралеваше ими краль Бладиліи. Онъ Филіпа, македонскаго царя побѣди и поданна его сотвори.

Спиридонъ.

По Ілліркѣ наста вторый краль Бладиліи въ лѣто отъ сотвореніи міра 4385 (=823). Той първѣе бися съ македонскихъ царей и побѣди ихъ и поддани сотвори и, живъ доволно время, умре.

Отъ тази съпоставка не е трудно да се констатира взаимната зависимость на авторитѣ на тия двѣ истории; сжщо така не е трудно да се опрѣдѣли, кой отъ кого се е ползувалъ. Слѣдъ гореприведеното въ Зографската история се прѣминава право къмъ историята на двамата братя, Брема и Болга, тогава, когато о. Спиридонъ, прѣди да прѣмине къмъ тия послѣднитѣ, вмѣстя между тѣхъ и Бладилия още единъ краль, Коладъ, а слѣдъ тѣхъ прибавя още двама, Лила и Перуна. Тази разлика въ реда на кралетѣ доста обяснява, че авторътъ на Зографската история не ще да е могълъ да се ползува отъ историята на о. Спиридона, защото инакъ, макаръ той и да се явява изобщо кратъкъ, надали би пропусналъ да назове поне имената на кралетѣ, които ние срѣщаме у о. Спиридона; сжщо така недопустимо е да се мисли, че тѣ сж се ползували отъ единъ и сжщи изворъ, за щото и тогава би трѣбало да очакваме сжщия редъ на кралетѣ и не толкова голѣмо сходство въ самитѣ изрази.

Въ понататъшното си ползуване отъ Зографската история, доколкото може да се сжди по откжса на Раковски, о. Спиридонъ е заимствувалъ само откжслечно извѣстия и ги е вмѣстялъ дори буквално тамъ, гдѣто тѣ повече подхождатъ за изложението на неговата история. Така това, което о. Спиридонъ ни разказва подъ надслова: „о Анастасіи царѣ греческомъ", е взето изцѣло изъ Зографската история.

Зографска история.

Паки на 495 по Христѣ в царство Анастасія, царя греческаго, пріидоша (болгары) *с великимъ воинствомъ отъ Волги и люто разбиша гречьское воинство надъ рѣкою Зуртою,* и усвоиша Тракию и едва царъ гречьскіи со многими дарами смирися съ ними, и отидоша у Сремъ, и тамо Теодорикомъ готскимъ, италійскимъ кралемъ, обладани, осташа въ лѣто Хрістово 503. Потомъ паки въ лѣто 514 пріидоша отъ Волги с Виталианомъ, вождомъ своимъ, и биша Царъ-градъ, и царь дарами смирися съ ними и у Тракію пріидоша и поселишася.

Спиридонъ.

Въ лѣто Господне 495, во царство Анастасія, царя греческаго, пріидоша болгары *съ великом воинством и разбиша греческою войску над рѣкою Зуртою или Тунджею,* и освоиша Ѳракію, и едва царъ греческій с многими дарами смирися с ними. И возвратишася оттуду, пойдоша на гоѳовъ у Сремъ и тамо, Теодорикомъ кралем гоѳским побѣждени, возвратишася лѣто Господне 503. Потомъ паки, въ лѣто Господне 514 съ Виѳаліяномъ, кралем своим, пріидоша и быша Цариград, и царъ Анастасій смирися съ ними *и даде имъ землю въ Тракію, и поселишася.*

О. Спиридонъ отбѣлѣзва на полето, че това извѣстие е взето отъ съчинението на Барония (вж. по-долу), гдѣто наистина на л. 567 ние го срѣщаме съ изключение на подчертанитѣ фрази, които намираме и въ двѣтѣ наши истории, — що ясно показва, не само че тия последнитѣ се намиратъ във взаимна зависимость, но още и че о. Спиридонъ тъкмо се е ползувалъ отъ Зографската история, тъй като приравнението на р. Зурта съ Тунджа срѣщаме само у него. Сжщото отношение изпъква и въ разказа, означенъ у о. Спиридона подъ надсловъ: „о Константинѣ Погонатѣ греческомъ, въ болгарѣх Обрат".

Зографска история.

И понеже вождъ бѣ Вукичь, а по Вукичи Драгичь, паки въ лѣто 666 (пріидоша) *множайшіи отъ Волги изъ великія Скандинивіи* съ вождомъ своимъ Орбатомъ в царство Константина четвертаго, тимъ именемъ (временемъ?) усвоиша всю Тракію и Мисію. *И многократъ порази воинство гречьское той Орбатъ* и на всякое лѣто дань взимаше отъ царя греческаго. И престолъ кралевскіи въ Охритѣ постави, владяху сирѣчъ. А прежде у Терново и вси идололатри бяху, сирѣчъ идолослужители. *И той Орбатъ велми храбаръ беше и на вся страны, а най-паче съ греки и тогда разумѣша грецы, како отъ Волги великія пріидоша и назваху ихъ Болгари.*

Спиридонъ.

Въ лѣто 670 пріидоша болгары на Цариградъ съ Обратом, князем своимъ въ царство Константина четвертаго, и освоиша не толико Тракію, *но и самаго Царьграда,* и на всяку год дани взимаху отъ царей греческихъ. И пренесоша престолъ отъ Тернову въ Охридон, а прежніи крали вси въ Тернову владѣша и вси идолопоклонницы бяху.

Съпоставката на тия два пасажа най-добрѣ свидѣтелствува за зависимостьта на о. Спиридона отъ Зографската история, тъй като той изпуща всичко, което не се съгласява съ неговата теория за произхода на българитѣ, изказана още въ прѣдисловието му. Що се отнася до имената на българскитѣ воеводи, Вукичъ и Драгичъ, които се само споменуватъ въ Зографската история безъ всѣкакви подробности за тѣхното управление, о. Спиридонъ се ограничилъ само съ това, че ги помѣстя въ нѣкои заглавия (вж. стр. 28 и 30) въ паралель съ византийскитѣ императори, що така сжщо говори, че въ този случай той е слѣдвалъ по Зографската история, а не по Паисия.

Това сж всичкитѣ сравнения, които ни позволява да направимъ откжсътъ у Раковски. Разбира се, ако да бѣхме имали Зографската история въ пълния ѝ видъ, могло би било несъмнѣно да се посочатъ още на много други мѣста отъ нея, по които още

по-ясно да се констатиратъ отношенията на о. Спиридона спрямо тази история. Сжщото ще трѣба да кажемъ за отношенията на Зографската история спрямо Паисиевата. Впрочемъ и отъ това, което ни дава откжсътъ и описанието на Раковски, се види, че и нейниятъ авторъ така сжщо еималъ подъ ржка историята на о. Паисия, и може би тя да е едно съкращение отъ нея съ малки добавки, които по-горѣ посочихме, защото Раковски забѣлѣзва, че цѣлата история е написана всичко „на 14 листа на голѣмичка уна". Затова най-добрѣ свидѣтелствуватъ: 1. происходътъ на името болгари отъ р. Волга[1]); 2. поселението на българитѣ по-край Дунава при Уалента царя цариградскаго (у Паисия: царъ въ Цариградѣ)[2]); 3. споменуването на Вукича и Драгича, които отъ Мавро Орбини прѣминали у Паисия, и 4. приброенето въ края на историята списъка на българскитѣ царье и особната добавка: „святіи от болгарскаго народа", както забѣлѣзва Раковски[3]), като изключимъ добавката: „кесари отъ болгаровъ", която нѣма у Паисия.

Както и да било, но отъ всичко до тукъ казано се види: 1. че о. Спиридонъ не е билъ непосрѣдственъ приемникъ на о. Паисия, а между тѣхъ е имало другъ български историкъ, авторътъ на Зографската история, името на когото засега остава още неизвѣстно; 2. че Зографската история е била написана прѣди Спиридоновата, между 1762 и 1785 год.; 3. че тя е била несъмнѣно извѣстна на о. Спиридона, и въ нея трѣбва да видимъ тъкмо оня „другій лѣтописъ", който нашиятъ историкъ цитира нѣколко пжти въ своето прѣдисловие, и 4. че о. Спиридонъ е черпилъ отъ нея откжслечно, доколкото му е било потрѣбно за своята много пообширна история, слѣдов. той се е намиралъ въ сжщитѣ отношения спрямо нея, както и спрямо Паисиевата, т. е. той не е билъ нито прѣписвачъ, нито прѣправячъ, а е черпилъ свѣдѣния отъ нея, както и отъ другитѣ си извори, които ние тукъ ще разгледаме.

III.

Въпросътъ за изворитѣ изобщо, отъ които о. Спиридонъ се е ползувалъ при съставянето на своята история, се значително улеснява поради туй, че въ повечето почти случаи той самъ ги посочва, като ги отбѣлѣзва или въ текста, или пъкъ на полето. Обаче по-близко запознаване съ тѣхъ се явява необходимо, за да можемъ по-точно да опрѣдѣлимъ отъ една страна, въ каква зависимость се е намиралъ нашия историкъ съ своитѣ извори, а отъ друга — книжовно-литературната стойность на неговия трудъ. Ние ще разгледаме най-напрѣдъ изворитѣ, които

---

[1]) Вж. Історія славеноболгарская, изд. на А. Теодоровъ, стр. 35.

[2]) Пакъ тамъ, стр. 34.

[3]) Пакъ тамъ, гл. VI и X.

о. Спиридонъ самъ посочва, а сетнѣ ще се постараемъ да опрѣдѣлимъ и ония, за които той не споменува.

Въ основата на нашата история лежи сьчинението на извѣстния католишки църковенъ писатель, кардиналъ *Цезаръ Бароний* [1]) — Annales ecclesiasticae a Christo nato ad annum 1198, което е писано въ течение на 30 години. То е било издавано въ 12 тома нѣколко пѫти прѣди и слѣдъ смъртьта му. Това произведение бѣ насочено срѣщу тъй нареченитѣ „Магдебурски центурии", съчинени отъ протестантитѣ и назначени да прѣдставятъ историческата справедливость на реформацията. Поради това и авторътъ изстѫпва въ него като най-ревностенъ защитникъ правата и притезанията на папството, като намиралъ опора за тѣхъ въ първоначалното християнско учение. Обаче неговитѣ доводи носять върху си съвсѣмъ явни цири отъ пристрастие къмъ папизма, и, освѣнъ това, съчинението на Барония е прѣпълнено съ много хронологически и исторически погрѣшки, на които дори католишкитѣ писатели сѫ обръщали внимание[2]). Особено страдатъ отъ фактически измислици ония части отъ труда на Барония, които сѫ писани възъ основа на гръцки извори, понеже авторътъ не е знаялъ гръцкия езикъ и се е ползувалъ отъ тѣхъ прѣзъ втори рѫцѣ, па и самъ немалко ги е изопачавалъ, а пъкъ нѣкои извори, на които той се опира, сѫ просто измислени. Но и при все това трудътъ на Барония е намѣрилъ свои продължатели въ лицето на кардина *Райналда* (продъл. 1198—1565), *де-Ладерчи* (прод. 1565—1572), *Тайнеръ* (1572—1585) и полския монахъ А. Бзовски (1148—1572).

„Annales ecclesiasticae" на Барония били прѣведени на руски езикъ още въ XVII в., въ 1687 год. по заповѣдьта на Иосифа, митрополата рязански и муромски, отъ монаха Игнатия подъ заглавие: „Годовыя дѣла церковныя отъ рождества Господа Бога и Спаса нашего Іисуса Христа, вновь переведенныя нужнѣйшія вещи изъ Бароніуса, втораго друкованія". Както показва и самото заглавие прѣводътъ е направенъ не отъ латинския първообразецъ, а отъ полското съкръщение, издадено отъ езуита Скарга и одобрено отъ самия Бароний. Прѣзъ врѣмето на еретическото движение въ Русия, което се бѣ усилило въ края на

[1]) *Caesar Baronius* се родилъ въ 1538 год. въ Сора, въ Кампания. Въ 1557 год. той дошълъ въ Римъ, гдѣто станалъ членъ на конгрегацията Ораториумъ, учредена отъ неговия учитель, Филипа Нери, и се посветилъ на изучване църковнитѣ историци. Благодарение на своитѣ способности Бароний малко по-малко станалъ духовникъ на папата, послѣ апостолски протопотари, въ 1596 получилъ санъ кардиналъ и най-сетнѣ билъ назначенъ за библиотекарь въ Ватиканъ, членъ на „Congregatio ecclesiasticorum rituum" и „Typographiae Vaticanae". Умрѣлъ е той на 30 юний 1607 година. Вж. Grande Encyclopedie, s. v.

[2]) Така нѣкои погрѣшки сѫ били посочени отъ кардинала Пажи въ неговата *Critica in Annales ecclesiasticas Baronii* (4 т. Амстердамъ, 1705), а Лука Холщайнъ наброилъ до 8000 непростителни лъжи. Вж пакъ тамъ.

XVII и началото на XVIII вв. особенно между расколницитѣ отъ безпоповщината, съчинението на Барония, което просто се е наричало „Бароній“, почнало въ ржкописни прѣписи така да се изопачава и дори да се допълва съ цѣли нови статии, които съвсѣмъ не принадлежали на автора-кардинала, а сж носили чисто еретически характеръ, щото рускиятъ Св. Синодъ постановилъ да се напечати това съчинение въ поправенъ видъ, що и било изпълнено. Въ 1719 год. „Бароній“ билъ напечанъ въ московската Синодална печатница съ църковенъ шрифтъ подъ заглавие: „Дѣянія церковная и гражданская отъ рождества Господа нашего Іисуса Христа изъ лѣтописаній Кесара Баронія собранная. Переведенная съ польскаго языка на славенскій, кромѣ явныхъ съ церковію православною восточною противностей римскихъ, у Баронія и Скарги обрѣтающихся, повелѣніемъ же его Царскаго прѣсвѣтлаго Величества всероссійскаго Петра Перваго, напечатанная въ царствующемъ градѣ Москвѣ, первое: лѣта Господня 1719“. Тъй като трудътъ на Барония и особено неговиятъ полски прѣводъ е ималъ за цѣль да защити притезанията на папството, то прѣводачътъ, както показва и самото заглавие, изпусналъ всичко, което не било съгласно съ учението на православната църква, въ нѣкои мѣста притурилъ възражения, а понѣкога отбѣлѣзва само, че еди-кое си мнѣние принадлежи на Барония. Освѣнъ това прѣводачътъ въ прѣдисловието си се обръща къмъ руския читатель съ увѣщание, щото той да се не съблазнява отъ католишкитѣ мждърствувания на автора, а да се придържа, колкото е възможно, повече о истината [1]).

Ето каква книга е турена въ основата на нашата история. Отъ направенитѣ слички може да се заключи, че о. Спиридонъ е ималъ подъ ржка тъкмо това московско издание (1719). Той отъ врѣмето на Константина Велики до края на XII в. слѣдва крачка по крачка по това съчинение на Барония въ сжщия хронологически редъ, и черпи всички фактически данни, които споредъ него се отнасятъ, или могатъ да се отнесатъ къмъ българската история, и къмъ които прибавя заимствуванитѣ отъ други извори свѣдѣния, и наопаки – тия послѣднитѣ подпълва отъ Барония. Освѣнъ това конспективното изложение царуванията на византийскитѣ императори до XIII в. е направено така сжщо по Барония. Вече този способъ за ползуване ни показва, че о. Спиридонъ е заимствувалъ отъ „Дѣянията“ откъслечни свѣдѣния, въ които, макаръ и да ги е прѣписвалъ почти буквално, все пакъ се срѣщатъ нѣкои отстжпки отъ текста. Така, той често изопачава собственитѣ имена, напримѣръ, Лупкинъ вм. Лупикинъ; Амандъ, епископъ траежтирский, вм. траектирский; Доминикъ тривениский, вм. Доминикъ тривенский и пр., или пъкъ замѣнява едни имена съ други повидимому умишлено, напр. готитѣ у Барония се

---

[1]) Вж. *Энциклопед. словарь* изд. Евфрона, подъ „Бароній“.

замѣняватъ у него почти навсѣкадѣ съ „унгри или болгары“ или просто „болгары“. Освѣнъ това той често пѫти съкратява Барониевия разказъ или пъкъ нарочно изпуща такива нѣща, които не говорятъ въ полза на неговия народъ. Така напр., въ статията „о посланіе царю болгарскому къ папѣ Николаю“ (вж. стр. 43) слѣдъ думитѣ: „Бяше уже сей Михаилъ отъ константинополскаго епископа крещенъ“, пропуснатъ е слѣдния пасажъ: „но въ нощи и в боязни, и с немногими людми своими, иже и епископа еще не имѣяху. И едва не вси противляхуся, не хотяще пріяти христіанскія вѣры, яко о томъ брань съ ними творити принужденъ бѣ, и началныхъ нѣкіихъ погуби. Егда же позна Михаилъ и т. н.“ [1]); въ статията „о прѣніе грекомъ с латинами о болгаровъ“ (стр. 46) слѣдъ думитѣ: „послаша къ папѣ Николаѣ, от него епископовъ пріяша“, у Барония четемъ още и слѣдното: „духовными латінскими все ихъ господарство наполнися, и уже под властію папиною три лѣта прѣбиваютъ и ученіе отъ епископовъ латинскихъ имѣютъ“ [2]); а пъкъ статията „о Никифорѣ, кесаря греческомъ“ се свършва така:

у Барония (л. 906)	*у Спиридона* (стр. 36)
. . . ., а потомъ из нея чашу на питіе, обложенну сребромъ, сотвори и господамъ славенскимъ, хваляся, питіе из нея даяше.	. . . . ., а потомъ из нея чашу издѣла, златом позлати и каменіем драгоцѣнным окова, болгаром и словяном здравицу напиваше.

Сѫщо така о. Спиридонъ изпуща мѣста, които не сѫ съгласни съ неговитѣ възгледи, напр., за началото на християнството въ България. Така, въ края на ст. „о Телерицѣ, царя болгарском“ (вж. стр. 34) вм. думитѣ „и зѣло его возлюби“ у Барония четемъ: „и зѣло почиташе и любяше и патрикіемъ его сотвори. Бяху сіи начатки сего народа ко Христу“ [3]). Но о. Спиридонъ не е винаги справедливъ въ цитирането на Барония. Така той на мѣста отбѣлѣзва, че извѣстенъ откѫсъ е взелъ отъ Барония тогава, когато не го срѣщаме у него; такава е ст. „о Іустиніанѣ царѣ греческомъ первомъ“ (стр. 21) и „о Кирилѣ Филисофа“ (стр. 39), и наопаки — не отбѣлѣзва заимствувани отъ Барония мѣста; такива сѫ ст. „о Амандѣ, епископѣ траежтирскій“ и слѣдната за царуването на императрица Марина (стр. 30); „о посланіе кесарей греческих Михаила и Василія къ царю болгарскому — ересей папиныхъ (стр. 44); „о осмомъ соборѣ еже бысть во время Василія Македона и пр. (стр. 45); „о сербовъ и како коруну кралевскую получиша“ (стр. 62), и много други кратки извѣстия распръснати по разни мѣста въ текста. Освѣнъ това, той

---

[1]) Дѣянія, л. 982.
[2]) Пакъ тамъ. л. 997.
[3]) Пакъ тамъ, л. 872.

често пѫти вмъква въ текста на Барония свои прибавки, както напр., въ ст. „о Василіи и Константинѣ, кесарей греческихъ“ (стр. 54, за царь Самуила се говори:

у Барония (л. 1055)	*у Спиридона* (стр. 54)
Многія грады взя и завладѣ, ихже глава бѣ Лариса; отонуду многих людей въ Болгарію пресели и войнство отъ них собра и на грековъ посла и пр.	Многія грады взя и завладѣ, ихже (глава) бѣ Лариса; отонуду многія людей въ Болгарію пресели *куцовласи и арбанаси и грецы, и насели ихъ в Терновy, и в Варну, и в Разград, идѣже суть и до днесь* и войнство от них собра и на грековъ посла и пр.

И тъй, ние видимъ, че о. Спиридонъ се е ползувалъ доста умѣло отъ своя главенъ изворъ: почерпванитѣ отъ него свѣдѣния той не е внасялъ въ историята си безсъзнателно и както свърналъ, а ги е комбиниралъ, като ги е съкратявалъ или допълвалъ съ свои обяснения и се е стараялъ по възможность да ги тури въ извѣстна свръзка съ другия материалъ, който е ималъ подъ рѫка.

Другъ изворъ слѣдъ Барониевитѣ „Дѣяния“, който о. Спиридонъ така сѫщо често цитира, е *„лѣтопись Зунара“*, или просто *„Зунара“* („глаголетъ Зунара“, „доздѣ Зунара“). Въ тогози „Зунара“, несъмнѣнно, трѣба да узнаемъ византийския писатель отъ края на XI в. и първата половина на XII в. — монахъ Иванъ Зонара́ (Ἰωάννης Ζωναρᾶς), който ни е оставилъ едно рѫководство по историята (Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν). Съчинението на Зонара е една всеобща хроника, която почва отъ сътворението на свѣта и завършва съ покачването на импер. Ивана Комнина на прѣстола въ 1118 год. Тя заема едно доста видно мѣсто между другитѣ византийски хроники по своето фактическо изобилие и по формата на изложението, въ която авторътъ и́, вопрѣки навика на другитѣ хронисти, показва до извѣстна степень самостойна разработка на многото и разнообразни извори, отъ които се е ползувалъ той. Но и при все това историята на Зонара губи значението си поради своята краткость въ развитието на събитията, що произтича отъ неговия монашески принципъ, че всѣка свѣтска научна работа може да се счита за праздно занятие[1]). Споредъ употрѣбението отъ о. Спиридона изразитѣ: „глаголетъ Зунара“, „доздѣ Зунара“, ние бихме очаквали да видимъ въ неговия текстъ буквапенъ прѣводъ на извѣстни мѣста отъ хрониката на Зонара тъй, както той прави съ текста на Барония. Обаче споредъ направенитѣ отъ насъ слички, текстътъ

[1]) *K. Krumbacher*, Geschichte der byzantinischen Litteratur, Berlin, 1897, 2-te Aufl., s. 371.

на о. Спиридона се значително отличава отъ гръцкия текстъ на Зонара, което ни кара да заключимъ, че той не се е ползувалъ непосрѣдствено отъ този послѣдния, а отъ други, именно отъ славенския прѣводъ на Зонара. Това най-ясно ни показватъ извѣстията, които не срѣщаме въ гръцкия текстъ, както „Ликинія же бѣ родомъ сербынъ", „и постави его (Ликинія) Максiминъ въ болгарѣхъ" и пр.

Съчинението на Зонара въ прѣводъ на славенски езикъ е извѣстно за сега въ два вида: въ тъй нареченъ пъленъ прѣводъ и въ прѣправка отъ този послѣдния. Познатитѣ засега ржкописи [1]) както отъ единия, така и отъ другия видъ сж отъ сръбска редакция, поради това обикновено прѣводътъ се счита да е сръбски, а А Поповъ[2]), възъ основа на една приписка въ прѣписа на Ундолски, прави заключение, че този прѣводъ на Зонара е направенъ за първъ пжть въ 1344 год. Обаче проф. Ягичъ [3]) изказа съмнѣние, дали тази приписка е турена отъ самия славенски прѣводачь, и обърна внимание, че прѣди всичко това трѣба да се констатира, слѣдъ като се сравни това мѣсто въ другитѣ ржкописи. Проф. П. А. Лавровъ пъкъ въ реферата си „Славянскiй переводъ Зонары и его отношенiе къ передѣлкѣ хиландарскаго инока Григорiя", четенъ миналото лѣто (1899) на XI Археол. конгресъ въ Киевъ[4]), отбѣлѣза, че въвъ всичкитѣ извѣстни засега прѣписи отъ този прѣводъ се срѣщатъ „много болгаризмы въ звуковетѣ, формитѣ и образованията", поради това той посочва на това, че „окончателното разрѣшение на въпроса за езика може да бжде направено, слѣдъ като се изучатъ всичкитѣ дошли до насъ прѣписи, тогава така сжщо ще се рѣши и въпросътъ, дали тия българизми сж признакъ на български прѣводъ, или пъкъ сж внесени тѣ отъ прѣписвачитѣ българи въ сръбския". Освѣнъ това г. Лавровъ съобщи, че той още въ 1894 год. намѣрилъ на

---

¹) Това сж: 1. въ митрополитската библиотека въ Карловацъ отъ XV в. споредъ Шафарика, Geschichte der südslav Litter., III (вж. *А. Поповъ*, Обзоръ хронографовъ русской редакцiи, Москва, 1869, выпус. 2, стр. 8; *V. Jagić*, Ein Beitrag zur serbischen Analistik etc., Archiv f. sl. Phil., II (1877), стр. 14 и слѣд.); 2. въ Хилендарския мънастиръ отъ нач. на XVII в, (вж. Чтенiя въ Общ. Ист. и древ., Москва, 1867, кн, IV; *А. Поповъ*, пакъ тамъ; за нея споменува и *В. Григоровичь*, Очеркъ путешествiя по Европ. Турцiи, Москва, 1877, изд. 2-е, стр. 32); 3. Паралипоменъ Зонары отъ XV в., издаденъ отъ О. М. Бодянски въ „Чтенiя" и пр, 1847, кн. 1, (вж. *А, Поповъ*, пакъ тамъ, стр. 9); 4. въ сбирката на В. М. Ундолски, № 1191, отъ XVII в., (вж. *А. Поповъ*, пакъ тамъ); 5. въ мънастиря Грачаници въ Сърбия (вж. *А. Ѳ. Хилфердингъ*, Собран. сочин., I, стр 203); 6. Бѣлградски прѣписъ отъ XV в., издаденъ въ нѣколко само откжса отъ *В. В. Качановски*, Starine, кн. 14 (1882), стр. 125 и слѣд.; 7. Зографски прѣписъ (вж. *В. Григоровичь*, посоч. съч., стр. 56, № 35; *П. А. Лавровъ*, въ „Извѣстiя XI Археол. съѣзда въ Кiевѣ", № 11, стр. 156), и 8. Виенски прѣписъ неиздаденъ, вж. „Споменик" на сръб. Акад, III, стр. 206).

¹) Вж. посоч. съч., стр. 14 и 15.

²) Вж. посоч. ст., стр. 14.

³) Вж. посоч. „Извѣстiя".

Атонъ въ Зографския мънастиръ новъ другъ прѣписъ отъ прѣвода на Зонара[1]), сходенъ по съдържание съ тъй нар. *Паралипоменъ* на Зонара, но само запазенъ въ пълния си видъ, и че сличката имъ привожда къмъ извода за явната зависимость на прѣправката отъ пълния прѣводъ. Въпросътъ, повдигнатъ отъ г. Лаврова, е отъ голѣма важность, и ние съ нетърпѣние чакаме да видимъ окончателното мнѣние на г. Лаврова и заедно съ него изказваме желание да видимъ по-скоро пълното издание на славенския прѣводъ на Зонара.

Но какъвъ ржкописъ е ималъ о. Спиридонъ подъ ржка — отъ пълния прѣводъ на Зонара, или отъ неговата прѣправка? Споредъ направенитѣ отъ насъ слички на цитати отъ нашата история съ съотвѣтнитѣ мѣста въ Паралипомена по изданието на Бодянски и съ бѣлградския прѣписъ по откжситѣ, издадени отъ г. Качановски [2]), излиза, че о. Спиридонъ се е ползувалъ отъ прѣписъ, сходенъ съ послѣдния, т. е. той е ималъ подъ ржка пълния прѣводъ на Зонара. За примѣръ ние ще приведемъ тукъ слѣднитѣ откжсъ отъ нашата история за сравнение съ Пиралипомена и бѣлградския прѣписъ.

Паралипоменъ	*Спиридонъ*	*Бѣлградския прѣписъ*
стр. 68.	стр. 15.	стр. 129.
...Войньствова же на даки, сирѣч на срьбле, началник же сръпскыи Декавал сътвори бран и мнозѣ и убіи яко и самому царю Траияну раздрати одѣянія своя и обезати их, но обаче с нуждею прѣятъ страны оны, Декавал же обѣщася дань даяти, якоже и первіе, за то бо их воеваша. Траиян же възвратися, и пакы Декавал отвръжеся; Траиян же сотвори мостъ на Дунавѣ чюден и побѣди сре-	....Не терпя, глаголетъ Иапіанъ, ритор римскій, стида, но посла и собра безчисленну войску от разныхъ языковъ и пойде на Декефала, краля словенскаго, отмстити ему, — то свидѣтелствует Иапіанъ ритор въ 23. словѣ написанія римскаго. Не терпѣ бо даяти даны на всяко лѣто сіимъ, но восхотѣ отмстити имъ, *ибо тогда словяни имъяху краля именем Декефалъ; уже преименовалеся бъху и нарюд именем его даки, и той имъяше прес-*	....Воиньствова же Траиань на дакы, сирѣчь на срьблıе, якоже и апіань рыторь свѣдетельствуетъ, въ 20 и третіемь слове написаніа рымьскаго; не трьпѣ бо дати даны сымь на вьсако лѣто, нъ въсхотѣ сьтворити мъсть. Увѣдевь же начелникь сръбскіи, глаголıеміи Дѣкıеваль, яко грѣде Траиань нань, вѣде его добра воина и избраньна; бывьши же браны, многіе срьблıе убыше фрузы, мнозыхь и от рімлянь уязвише се и пацоше; яко не обрѣтаті се сымь обе-

[1]) Това вѣроятно ще да е оня ржкописъ, за който споменува и Григоровичь, вж. „Очеркъ", изд. 2-е, стр. 32.

[2]) Вж. по-горѣ стр. забѣл., 3 и 6.

блѣ. Декевал же отчаявсе сам закласе, и скровища его найде много.

толъ свой въ Будим. Увѣдавъ же Декефалъ, яко грядет на него Троянъ съ великою силою, *и той посла на восточную и северную страну и призва всего славенскаго народа: русовъ, алановъ, сарматовъ, костобоковъ, печенеговъ, пемовъ, болгаровъ.* Бывшіи же браны, первѣе словени убиша многія отъ фриговъ; мнозіи же отъ римлянъ уязвишася, падоша, яко не обрѣтатися сімъ обвезанія, но и самъ Троянъ раздра одѣянія своя и обвеза ихъ. И пріяша страну тою съ великою нуждею и приближишася рімляне и к полаты Декефаловей, и сіе видѣвъ Декефалъ посла къ Трояну рекъ: „предаю тебѣ оружія и ухищренія наша и вся прошенія твоя исполню, миръ сотвори со мною". Послѣжде же пришедъ и самъ поклонися ему до земли яко самодержцу. По сих же возвратися Троянъ во Італію, ведый со собою и славенскія посланники. И пришедше въ соборъ, и совлѣкоша оружія своя, и свѣзавше руцѣ свои яко плѣницы, бесѣдовавше много, и молишася *о мирѣ, и обѣщавающе дан давати рімляном.* И уми-

занія, нъ и самь Траиань своа одѣанія раздра обезае ихь; прѣемь же страны сь нудею, приблыжи се и кь полатѣ срьбскаго началника. И се видѣвь Дѣкıеваль, посла кь нıему и рекь: прѣдаю тебе оружіа и ухыщреніа наша и вьса прошеніа твоа испльню. Послѣдеже пришьдъ и самь поклони се ему до землıе яко самодрьжцу; по сихь же вьзврати се Траиань въ Итаилію, воде сь собою срьбьскіе посланьники. И пришьдше въ сьбор и сьвлькоше оружіа своа и свезаше руцѣ свои, яко плѣнıеници, бесѣдоваше много и молише се. И услышавь сыхь Траиань сьтвори любовь, и пакы одѣашесе въ оружіа и сьтвори трьжество Траиань, побѣди ради оное, еже побѣди срьблıе. И нарекоше сего рымляне Дакікь. Траиань всѣгда снабдѣше о бранѣ и сѣдѣ твораше судь многащи. Нь понеже пакы Декıеваль не стоа на сьвѣте, еже поставише и устроише, нъ начеть творити неключимıе вещи, не имы же силу сьпротивитисе, поучисе льстію побѣдити Траиана. Вѣдеше бо удобь зрить сего, иже хощеть бе-

лосердися Троянъ сотвори любовь и примирися съ ними, но егда сотвориша миръ, развѣзавше руки и одѣяшася въ оружія своя. Потам сотвори Троянъ торжество въ Рімѣ побѣды ради оныя, иже побѣди словянов. Но по малом времене не стоя Декефал в словѣ и подвижеся паки на Трояна. Троянъ же собрав болшую войску, и пріиде паки на Декефала, и сотвори мость на Дунай таковый, якоже невозможно исповѣдати сего. И с великою нуждею прешедъ Дуная и побѣди славянов, и гони ихъ даже до Нестра. Декефалъ же отчаявся живота, заклася самъ.

сѣдуеть ему, отпусти нѣкыихь льстию, являе, яко отврьгли се суть, завѣщавь имь заклати его; увѣдѣвьше же единого от них емьше мучише, и исповѣда зли сьвѣтъ Декıевалов. Самодрьжьць же Траиань сьтвори сиковы мость на Дунавѣ, яковы же нѣсть вьзможно исповѣдати сего, нь чюдити се; и сь великою нуждею прѣшьдь рѣку, побѣди срьблıе; господинь же срьбьскы Декıеваль отьчаавь се закласе самь. И оттоли покори се вьсь езыкь срьбскы и страны рымляномь.

Приведенитѣ тукъ откжси, отъ които се види, че въ подробноститѣ нашата история се схожда съ бѣлградския прѣписъ, слѣдов. о. Спиридонъ е черпилъ отъ пълния прѣводъ на Зонара, а не отъ прѣправката, сж доста за да ни покажатъ и отношенията на нашия историкъ къмъ този прѣводъ на Зонара. Той не е прѣписвалъ съвсѣмъ буквално, но е поправялъ текста споредъ своитѣ познания и патриотически убѣждения. „Болгарскій народъ, споредъ о. Спиридона, ест первѣйшій и старшій въ христіанствѣ же и царствѣ, *глава и прѣдводитель всему роду славенскому*“, слѣдов. при Траяна не сж могли ца сжществуватъ сърбитѣ, а то е било врѣме, когато българитѣ сж носили общото име „славени“, поради това и Декефалъ се явява не „сръбски началникъ“, а „славенски краль“, а името „сърби“ се замѣнява съ „славени“. Изобщо о. Спиридонъ се ползува отъ прѣвода на Зонара на мѣста доста свободно, като го допълва или съкратява и обяснява отъ себе си, а понѣкога се отнася и несъвсѣмъ довѣрчиво и то укорява въ пристрастие тамъ, гдѣто страда националното му чувство, като забѣлѣзва: „сія глаголетъ Зунара, защищаетъ грековъ“ (вж. стр. 35, заб. 6).

Слѣдъ Барония и Зонара къмъ главнитѣ извори на о. Спиридона ще трѣба да причислимъ и „Лѣтописа“ на извѣстния руски писатель и светитель еп. Димитрий Ростовски (1651—1709). Написването на този „Лѣтописъ“ [1]), почнатъ въ края на 1707 год., се отнася къмъ послѣднитѣ години отъ живота на светителя [2]). Въ него е изложена библейската история до борбата на Якова съ ангела включително. Като допълнение къмъ него се явяватъ трактатътъ за елинскитѣ богове (споредъ Овидия), хронологията и малкитѣ свѣдѣния за вавилонската и египетската монархии. Главното съдържание на „Лѣтописа“ съставятъ изложението на книгата Битіе съ коментаръ и добавки отъ различни църковни писатели-компилатори, цитиранитѣ отъ него класически автори и отци на църквата. Освѣнъ това, светительтъ се е ползувалъ отъ своитѣ минеи, Минеитѣ на Макария, Лимонара, Пролога, Диоптра, Овидия, Кедрина, Доротея Монемвасийский, Стрийковски, киевския Синопсисъ и Рупа Орошени. — До колкото може да се сжди отъ неговитѣ писма, св. Димитрий не винаги е подлагалъ своитѣ извори на критика, като е прѣдоставялъ всичко на волята на читателя: „ему же хощетъ, да иметъ вѣру“. Па и главната цѣль на „Лѣтописа“ не е била историческа, а повечето нравственна, поради това въ него се срѣщатъ немалко разсжждения върху длъжноститѣ на човѣка, върху недостатъцитѣ на съврѣменното общество, — разсжждения, въ които често си пробива пжть и лиризъмътъ, съ който обикновено се отличаватъ неговитѣ проповѣди [3]). Разбира се, благодарение на тази посока въ труда на светителя, „Лѣтописътъ“ се е ползувалъ съ голѣма популярность, тъй като всѣки християнинъ е могълъ да намѣри въ него отговоръ на много жизнени въпроси. Нито едно отъ съчиненията на св. Димитрия не е достигнало до насъ въ такова голѣмо количество прѣписи, както „Лѣтописътъ“, а пъкъ тѣ се намиратъ във всички сборници и се наброяватъ до стотини. „Всичко това, забѣлѣзва неговътъ биографъ, свидѣтелствува, че светительтъ се явява като прѣдставитель на истинско народнитѣ нравственни възгледи“ [4]). Ето защо и „Лѣтописътъ“ на св. Димитрия Ростовски се е цѣнилъ така високо и отъ нашия историкъ.

О. Спиридонъ се е ползувалъ отъ „Лѣтописа“ на св. Димитрия Ростовски исключително при изложението на библейскитѣ

---

[1]) Пълното му заглавие е: „Лѣтопись иже во святыхъ отца нашего Димитрія, митрополита Ростовскаго, новоявленнаго чудотворца, сказующая вкратцѣ дѣянія отъ начала міробытія до Рождества Христова, собранная изъ Божественныхъ писаній, изъ различныхъ хронографовъ и историковъ греческихъ, славенскихъ, римскихъ, польскихъ, еврейскихъ и иныхъ“. Москва, 1784.

[2]) Вж. *И. А. Шляпкинъ.* Святый Димитрій Ростовскій и его время (1651—1709), С. Петербургъ, 1891, стр. 417 и слѣд.

[3]) Пакъ тамъ, стр. 425

[4]) Пакъ тамъ, стр. 430.

събития (стр. 5—8). Той и оттука, както и отъ прѣднитѣ извори, заимствува откѫслечно отдѣлни извлѣчения, доколкото тѣ му сѫ потрѣбни за неговата цѣль, като ги комбинира и съкращава така, щото да може по-ясно и пригледно да покаже, че и българскиятъ народъ, както и рускиятъ, влѣче потеклото си отъ Мосоха, сина Яфетовъ, прародителя на славенскитѣ народи[1]). Обаче, колкото и да се отнася о. Спиридонъ благоговѣйно къмъ авторитета на св. Димитрия, за когото той на едно мѣсто право забѣлѣзва, че „никто не писалъ така право, якъ святый Димитрій Ростовскій" (вж. стр. 78), и извлѣченията внася въ своята история буквално безъ всѣкакви сѫществени измѣнения, о. Спиридонъ не пропуща да влѣзе въ полемика съ самия авторъ на „Лѣтописа" върху народностьта на Мосоха, имено — че това не е билъ руски князъ, а князъ на цѣлия славянски родъ (стр. 7, 8 и 11), а още повече по въпроса за славянството на кимеритѣ или цимбритѣ, гдѣто той явно оспорва мнѣнието на св. Димитрия (стр. 8 и 10), слѣдов. и тукъ о. Спиридонъ показва донѣйдѣ самостоятелность при разработката на материала, почерпнатъ отъ „Лѣтописа" на руския светитель писатель. — Освѣнъ „Лѣтописа", както се види, о. Спиридонъ е ималъ подъ рѫка така сѫщо и най-важния трудъ на св. Димитрия Ростовски — неговитѣ „Чети-Минеи", или Житиетата на светиитѣ, почитани отъ православната църква, отъ които той цитира само житието на Св. Александъръ Невски (стр. 78).

Разгледанитѣ дотука три извора ние нарекохме главни, тъй като о. Спиридонъ е черпилъ отъ тѣхъ материалъ за цѣли отдѣли на историята си. Но той цитира и други извори, отъ които той е заимствувалъ свѣдѣния само по извѣстни въпроси, и които поради това ще наречемъ второстепенни. Къмъ тѣхъ се отнасятъ:

1. „Синопсисъ печерски" или още „киевски"[2]) — книжка, която има за руската историография сѫщото значение, както историята на о. Паисия у насъ, и е била първото и най разпространеното рѫководство по руската история[3]). Отъ „Синопсиса" о. Спиридонъ се ползува въ статията „о Цымбрахъ" (стр. 9 и 10), гдѣто за да опровергае славенството на кимеритѣ, привожда мнѣнието на полския историкъ Стрийковски („глаголетъ Стрийковскіи") тъй, както то е прѣдадено въ Синопсиса[4]), и въ статията

---

[1]) За да покажемъ на какви комбинации о. Спиридонъ е подлагалъ заимствуванитѣ пасажи, ние считаме за нужно само да приведемъ страницитѣ отъ „Лѣтописа" (изд. 1784) въ оня редъ, въ който тѣ сѫ влѣзли въ нашата история: стр. 259, 261, 246, 261, 243—244.

[2]) Пълното заглавие е: *Синопсисъ* (въ едно издание Σύνοψις) или Краткое собраніе отъ различныхъ лѣтописцевъ, о началѣ Славяно-Россійскаго народа и первоначалныхъ князѣхъ богоспасаемаго града Кіева. изображенное тυпомъ въ лѣто отъ созданія мира 7188, отъ воплощенія же Бога Слова 1680.

[3]) Подробно за значението на „Синопсиса", вж *П. Н. Милюковъ*, Главныя теченія русской исторической мысли, Москва, 1897, т. I, стр. 5 и слѣд.

[4]) Изд. 1680 г., стр. 19 и слѣд.

„о Мосохѣ, прародителѣ славено-болгарскомъ“ и пр. (стр. 10—11), гдѣто той пакъ се опира върху мнѣнието на сѫщия историкъ за Мосоха, като князъ на цѣлия славенски родъ, а не само руски князъ [1]). Поради това и въ позуването си отъ „Синопсиса“ о. Спиридонъ изпуща всичко, гдѣто се споменува за руския народъ и Москва, или го замѣнява съ български народъ, или пъкъ съ славенски родъ. Така, напр., въ заглавието за Мосоха, което е той заимствувалъ отъ Синопсиса, стои, „славено-болгарски“ вм. „славено-россійскій“, или краятъ на тази статия се чете така:

въ Синопсиса	*у Спиридона*
И тако отъ Мосоха, праотца славено-россійскаго по наслѣдію его не токмо Москва народъ великій, но и вся Русь или Россія, вышенареченная произыйде, аще въ нѣкихъ странахъ мало что въ словесехъ и премѣнися, обаче единымъ славенскимъ языкомъ глаголютъ.	И тако отъ Мосоха праотца славенскаго по наслѣдію его не токмо Москва, но и весь народъ славенскій изыде.

И тъй тенденцията за древностьта и първенствого на български народъ прѣдъ другитѣ славенски народи о. Спиридонъ изтъква дори въ чуждитѣ мнѣния, отъ които той се ползува. — Сѫщо отъ Синопсиса е заимствувалъ нашиятъ историкъ свѣдѣния за грамотата на Александра Македонски (стр. 14—15).

2. При изложението събитията отъ царуването на импер. Михаила VIII Палеологъ, — опитването за съединението на двѣтѣ цѫркви, източна и западна, — о. Спиридонъ цитира както на полето, така и въ текста *Илия Миниатъ* („глаголетъ Іліа Миниятъ“, стр. 73), епископъ керникски и калавратски, извѣстния грѫцки цѫрковенъ ораторъ и проповѣдникъ отъ края на XVII и началото на XVIII в. в., който се е ползувалъ съ голѣма слава на врѣмето си [2]). Въ историята на новогрѫцката литература за

---

[1]) Пакъ тамъ, стр. 14—15.

[2]) *Илия Миниатъ* (Μηνιάτης) се е родилъ въ 1669 год. на о-въ Кефалення; 10-годишно момче той постѫпилъ въ венецианската школа и съ такъвъ успѣхъ е прѣминалъ курса по богословието, философията и грѫцко-латинската филология, че поради липсата на прѣподаватель повиканъ билъ да прѣподава въ тази школа. По-сетнѣ, когато той станалъ извѣстенъ съ своитѣ лекции, Миниатъ билъ подстриганъ за иеродяконъ като нотари (секретарь) на филаделфийската митрополия. Послѣ въ течение на 7 години прѣподавалъ философия и енциклопедия въ Кефаления и 4 години на о-въ Закинтъ. Като учитель на синоветѣ на керкирския стратигъ, Антоний Молинъ, той въ 1698 год. заминалъ съ послѣдния за Венеция. Слѣдъ една година Миниатъ дошълъ въ Цариградъ и въ 1701 год. билъ изпратенъ отъ молдовския воевода, Димитъръ Кантемиръ, като пратеникъ при австрийския императоръ Леополда въ Виена. Слѣдъ завръщането си въ Цариградъ назначенъ билъ за свещеникъ-проповѣдникъ въ великата цѫрква и за учитель въ патриаршеската школа. Подиръ

него се е съставило мнѣние, че той издигналъ простата народна рѣчь до Демостеновската. Миниатъ е написалъ много съчинения отъ проповѣднически характеръ, отъ които най-извѣстното и разпространено сж неговитѣ Διδαχαί, издавани на гръцки 8 пжти (1728—1849) и прѣведени на много езици. Но Миниатъ ни е оставилъ и едно църковно-историческо съчинение съ заглавие Πέτρα σκανδάλου, т. е. „Камъкъ на съблазна", което е посветено на разяснението началото и причинитѣ на църковното раздѣление. То е издавано на гръцки ез. 5 пжти (1718—1865) и било приведено на латински езикъ въ 1752 год., а на руски ез. два пжти: въ 1744 год. отъ Стефанъ Писаревъ и въ 1854 год. отъ Евграфъ Ловягинъ подъ заглавие: „*Камень соблазна* или изложеніе начала и причины отпаденія церкви западной и восточной и предметовъ несогласія между ними" [1]). Това тъкмо съчинение на Илия Миниатъ е ималъ подъ ржка о. Спиридонъ при съставянето не само на ст. „о Михаилѣ Палеологѣ, царѣ греческомъ" [2]), гдѣто той цитира автора, но още и на прѣднитѣ статии: „о Іоаннѣ Дука Ватаціи, царя греческомъ" [3]), „о Второмъ Θеодорѣ Ласкарѣ и о Михаилѣ Палеологѣ, царей греческихъ" [4]) и „о взятіи Цариграда отъ римлянъ, вкупѣ фрузи, нѣмци и венецы" (стр. 66—71). Той се е ползувалъ, несъмнѣнно, отъ първия руски прѣводъ (1744) и, доколкото ние можахме да забѣлѣжимъ при сравнението на нашия текстъ съ текста на втория прѣводъ (1854), който имахме подъ ржка, заимствувалъ е почти буквално съ малки съкращения. Тукъ така сжщо се забѣлѣзва изопачението на собственитѣ имена, напр. Ліваній вм. Леврентій, Алоловѣлъ вм. Оловолъ, Вертірій вм. Верритъ и пр., въ което може би не ще трѣба да обвиняваме нашия историкъ, а руския прѣводачъ.

3. Статията „о Михаилѣ Палеологѣ" обаче не е съставена само по съчинението на И. Миниата. Въ началото почти единъ доста значителенъ откжсъ се цитира отъ другъ авторъ („глаголетъ списатель", вж. стр. 72—73), безъ да се посочва името му, а само се завършва съ думитѣ: „*Дoздѣ от книги, нарицаемія Рай*". Тази книга е несъмнѣнно извѣстната „Рай мысленный", която, споредъ едно извѣстие, се намира въ Зографския мънастиръ и била издадена отъ валдайския Иверски мънастиръ въ 7167 (=

---

7 години той се завърналъ отново на Кефаления, а оттука прѣминалъ на о-въ Керкира. Слѣдъ като се отказалъ да заеме епископската катедра въ Християнополь, Миниатъ сталалъ прѣподаватель въ Навплъ и Аргосъ. Найсетнѣ въ 1711 год. приелъ епископството керникско и калавратско и се поминалъ на 1 августъ 1714 г. — Вж. *Хр. Лопаревъ*, Описаніе рукописей Импер. Общества любителей древней писменности, С.-Петербургъ, 1897, ч. II, стр. 310—312.

[1]) Вж. пакъ тамъ, стр. 312.

[2]) По издан. отъ 1854 год., вж. § § 42—50.

[3]) Пакъ тамъ, § § 40—41.

[4]) Пакъ тамъ, § 42.

1659) год. октомври 28[1]). Както се види по заглавието, тази книга е съдържала статии отъ различно съдържание и между другитѣ и разказа за нашествието на латинцитѣ срѣщу Св. Гора, гдѣто вѣроятно се и разправя за отношенията на Михаила Палеолога къмъ българския царь Кало-Іоаннъ (?); отъ сличкитѣ съ Миниата извлѣченията отъ тази книга „Рай" се почватъ на стр. 71—73 отъ думитѣ: „Но что творитъ нечестивый сей царь?..." и свършватъ на стр. 73 съ думитѣ: „Доздѣ отъ книги" и пр. Ние не можихме да се сдобиемъ съ тази книга, за това и не сме въ състояние да покажемъ, въ каква степень о. Спиридонъ се е ползувалъ отъ нея. Само ще забѣлѣжимъ съ съжалѣние, че ние не намѣрихме никакъвъ споменъ за сѫществуването на тази книга въ Зографъ нито у еп. Порф. Успенски, нито у Григоровича при описанията на Зографската библиотека.

4. Къмъ изворитѣ, отъ които о. Спиридонъ се е ползувалъ непосрѣдствено, ще трѣба да отнесемъ и *Житието на Григория Синаита*, написано отъ цариградския патриархъ Калиста, доколкото може да се сѫди отъ неговитѣ изрази: „о немже глаголетъ святый Калистъ, патриархъ цариградски, въ житіе св. Григорія Синаита", или „бѣ, глаголетъ, Александръ" и пр.[2]). Обаче той не се отнася съ пълно довѣрие къмъ този паметникъ (може би, защото е написанъ отъ гръцки патриархъ) и го разбира по своему. Така, споредъ тълкуванията на о. Спиридона първата жена на царь Александра била еврейка, и че само слѣдъ смъртьта ѝ той взелъ дъщерята на Кантакузина (?) и отъ нея ималъ видинския царь Георгия и дъщеря Мария=Калимария, което впрочемъ той оспорва, като казва за послѣднитѣ: „обаче не мнитися быти отъ второй жены, но отъ первой".

Освѣнъ тия споменати дотукъ извори, въ нашата история се срѣщатъ имената още и на други автори, които о. Спиридона не е ималъ подъ рѫка, но които сѫ попаднали въ историята му при посрѣдството на другитѣ си извори. Така, *Георгій Кедринъ* (стр. 7) е миналъ отъ „Лѣтописа" на св. Димитрия Ростовски, *Стрийковскій* (стр. 9 и 11) — отъ „Синопсиса", *Иапіанъ* (=Апіанъ) (стр. 15) — отъ Зонара, *Сократъ, лѣтописъ греческій* (стр. 19), *Өеофанъ* (стр. 37), *Куропалатъ, лѣтописъ францускій* (стр. 42), *Анастасій* библиотекарь (стр. 45) и *Өеофилактъ, архиепископъ болгарскій* (стр. 62) — отъ „Дѣянията" на Барония. Споменува се името още на единъ авторъ и още единъ лѣтописъ — *Евтимій, патріархъ терновскій* (стр. 40) и *лѣтописъ терновскій* (стр. 42), за които ще говоримъ по-долу при разгледването другитѣ извори на о. Спиридона, имената на които той не посочва.

[1]) Вж. Аөонскій патерикъ, С.-Петербургъ, 1876, I, стр. 242

[2]) Вж. ст. „о Александрѣ, царя болгарскомъ", стр. 88.

Най-сетнѣ цитиратъ се, но не въ текста на историята, а въ прѣдисловието къмъ нея още и слѣднитѣ автори: 1. *Географъ Буфіеръ франзискій* (стр. 3), въ когото ще трѣба да видимъ езуита Claude Buffier (1661—1737), французски писатель, между съчиненията на когото срѣщаме едно съ слѣднето заглавие: Pratique de la mémoire artificielle pour apprendre et retenir la chronologie, l'histoire et la géographie, Paris, 1701 à 1715, 4 vol.[1]), отгдѣто, вѣроятно, сѫ и почерпнати географическитѣ свѣдѣния, които ние срѣщаме въ Спиридоновото прѣдисловие. Обаче да се е ползувалъ той непосрѣдствено отъ труда на Бюфиера се явява твърдѣ съмнително, понеже надали може да се мисли, че нашиятъ историкъ е знаялъ французски езикъ. Намъ не ни е извѣстенъ прѣводътъ на това съчинение на руски езикъ, така че остава само да се прѣдполага, че той е черпалъ тия географически свѣдѣния на Бюфиера отъ втора ръка. — 2. Въ края на прѣдисловието о. Спиридонъ привожда мнѣнието на извѣстния полски езуитъ *Петръ Скарга* (1536—1612) за славянскитѣ народи, за да подтвърди своята илирческа теория. Това мнѣние на Скарга о. Спиридонъ ще да е заимствувалъ отъ „Дѣянията" на Барония, които били, както е извѣстно, прѣведени отъ латински на полски и попълнени отъ Скарга, а отъ този послѣдния прѣводъ, както видѣхме по-горѣ, билъ направенъ рускиятъ прѣводъ, който собствено е ималъ подъ ръка нашиятъ историкъ. 3. Сѫщо така се споменува въ прѣдисловието за нѣкакъвъ-си „*унгорски лѣтопись*" (стр. 3). Кой лѣтописъ подъ това име разбира о. Спиридонъ, ние не се вземаме да опрѣдѣлимъ.

II. Къмъ изворитѣ, които о. Спиридонъ не отбѣлѣзва въ историята си, нѣма съмнѣние, на първо мѣсто ще трѣба да поставимъ „*історія славенобългарская*" на о. Паисия Хилендарски вече поради оная тѣсна свързка между двамата български историци, която ние по-горѣ посочихме. Доколкото може да се сѫди по направенитѣ отъ насъ сличкы, о. Спиридонъ не особено много се е ползувалъ отъ труда на о. Паисия и при това заимкитѣ му сѫ така сѫщо откъслечни, като ги е на мѣста съкратявалъ, а на мѣста подпълвалъ съ извѣстия отъ други извори. Къмъ статиитѣ, които сѫ написани по Паисиевата история, или въ които сѫ влѣзли извлѣчения отъ послѣднята, се отнасятъ: „о Батуя" (у Паисия „Батоя"), „о Тривелия" (стр. 31 и сл.), „о Асѣнѣ великомъ", гдѣто твърдѣ ясно се изтъква зависимостьта на нашия историкъ отъ о. Паисия. Ние тукъ ще приведемъ единъ и сѫщъ разказъ у двамата, който ще ни покаже така сѫщо, какъ о. Спиридонъ се е разпореждалъ съ своя изворъ.

---

[1]) Ср. *Firmin Didot fr.*, Nouvelle biographie générale, Paris, 1855, t. VII, s. v.

Паисий	*Спиридонъ*
.... Левъ Исаваръ ималъ велика бранъ сосъ Кафиля Арапскаго царя, но не можелъ никако да го побѣди; того ради звалъ на помощъ Асена краля и обещалъ дати ему вѣнецъ с написаніемъ титла царская, що былъ обещалъ прежде Іустиніанъ дати Тривеліи, а потомъ, егда воспріялъ царство, солгалъ неблагодарни, якоже прежде речеся; Левъ же со клетвою обещался дати, ако бы пришелъ на помощь Грекомъ и побѣдилъ бы Араповъ. Асенъ велики собралъ войска болгарская пришелъ на Кафиля, царя арапскаго, и разбилъ его: побылъ девятьдесятъ хиляды арапе, на мали части сосекли ихъ болгари, и узели отъ ныхъ Арменію и Мидію (то были испєрва двѣ царства: Армени и Мидіи); вся она земля покорилъ подъ царство греческое. Егда ся возвратилъ Асѣнъ велики отъ боя арапскаго, усретилъ его Левъ царь гречески съ великою почестію яко победителя. Тако изволеніемъ царскимъ и всего синклиту мірскаго и чина духовнаго дали ему титла царская и венецъ, нарекли его „Асѣнъ велики, перви царъ болгарски“ (изд. А. Теодорова, стр. 43 и сл.).	..... Онъ (Асѣнъ) пріятелство имѣяше съ царемъ греческимъ Львом и помощь ему голему сотвори, защо бяху арапи узяле Арменію и Мидію, най добрыя земли царя Лва. И молися Левь Асѣну да пойдетъ съ войску своя на араповъ, та отиде и без числа народ изсѣчи и истера, и Арменію и Мидію освои, кесару Лву предаде и толико страхъ арапамъ зададе, що вѣке не смѣяху покуситися да ударят на греческую державу. Того ради даде Левь кесаръ Асѣну титлу и коруну царскую, и от то время пріяша болгары вторій путь титлу царскую: първѣе отъ Александра македонскаго, второе отъ Лева Исаvра, в лѣто Господне 717. И быст первый царъ болгарскій Асѣнъ велики (вж. стр. 33 и сл.).

Въ сѫщата статия се споменуватъ, споредъ о. Паисия, и приемницитѣ на Асѣна велики: Добре (у о. П. Добрица), Телезвия, Савина (у о. П. Сабина), Тагана, Телерика. Понататакъ, ст.: „о Круна великаго“ (стр. 35), „о Львѣ, кесаря греческомъ, и Симеонѣ, царя болгарском“ (стр. 48, заимствувано е началото до походитѣ на Симеона срѣщу Византия), гдѣто Симеонъ носи прозвището *Лабасанъ* вм. Паисиевото „Лабасъ“ [1]), и особенно

[1]) Това прозвище на Симеона ние срѣщаме освѣнъ у Паисия още само у Мавро Орбини (вж. руския прѣводъ: Книга історіографія початія имене, славы и разширенія народа славенскаго и пр. собрана.... чрезъ господина Мавроурбина, архимандрита рагузскаго, С.-Петербургъ, 1722, стр. 303: „Умер-

ясно истъква зависимостьта отъ Паисия въ цитирането на единъ и сѫщия изворъ при изложението поведението на гръцкото духовенство въ България и основанието на българската патриаршия. Паисий отбѣлѣзва: „Зри о томъ въ кныгу Кормчія, на листе 5 отъ края“ (стр. 52), а у Спиридона е: „якоже въ Кормчіа пишетъ сице“ (стр. 48) — тукъ явно е, че о. Спиридонъ е нѣмалъ подъ рѫка тази сѫщата Кормчія, която цитира о. Паисий, но въ сѫщото врѣме той поправя противорѣчието на о. Паисия, като отнася учреждението на патриархата въ България къмъ врѣмето не на Михаила-Бориса (у о. П. Муртагона, стр. 52), а на Симеона, както е изложено у о. Паисия въ гл. IX (издание на А. Теодорова, стр. 106 и 107). Така сѫщо о. Спиридонъ излага по Паисия причинитѣ за почналата се дълготрайна война на Симеона съ Византия, като я свързва съ некоректното поведение на гръцкото духовенство въ България и съ учреждението на българската патриаршия. До като о. Паисий посочва на едно мѣсто (стр. 52 и 53) като причина за войната нарушението на търговскитѣ интереси на българитѣ отъ страна на Византия, а на друго (стр. 107) „то святокупство, що зимали за поставленіе за архіерея“, о. Спиридонъ спира вниманието си само върху послѣдното и го развива въ духа на съврѣменната нему умраза на българитѣ срѣщу гръцкото духовенство (ср. стр. 48 и 49). — Понататъкъ о. Спиридонъ е черпилъ свѣдѣния отъ Паисиевата история: 1. За царь Петровото паруване (стр. 52), което е изложено само по Паисия въ съкратенъ видъ. Що се отнася до споменуването за рилската „грамота съ царскимъ златымъ печатомъ, гдѣ и до днесь есть“, въ която ще трѣба да видимъ грамотата на царь Ив. Шишмана, то надали може да се мисли, че нашиятъ историкъ самъ е видѣлъ тази грамота, а е отбѣлѣзалъ за нейното сѫществуване по слухове, тъй като той е посѣтилъ Рилския мънастиръ, както видѣхме, слѣдъ написването на историята си, иначе той би ни далъ по подробни свѣдѣния за нея. 2. За нача-

---

шу же Муртагѣ, бысть по немъ наслѣдникъ въ королевствѣ *Сімеонъ Лабасъ*“), отгдѣто о. Паисій го е заимствувалъ: „По преставленіе царя Михаила насталъ по немъ на царство сынь его *Симеонъ Лабасъ*“ (стр. 52), а отъ о. Паисия го ѐ взелъ нашиятъ историкъ, но вече въ форма *Лабасанъ*. Такова прозвище не се срѣща нито у византийскитѣ писатели, нито пъкъ въ старо-българскитѣ паметници, гдѣто се споменува името на царь Симеона, слѣдов. то трѣба да се смѣта като изобрѣтение на М. Орбини. И наистина въ гръцкия теестъ на Зонара (ed. Dindorfi, IV, p. 40) четемъ: τοῦτο τῶν αὐτῶν (Βουλγάρων) ἄρχοντι Συμεὼν λαβὰς ζητοῦντι τοῦ κατὰ Ῥωμαίων πόλεμον ἄρασθαι εἰς πρόφασιν ἤρκεσε, т. е. „това (обстоятелство) било достатъчно за тѣхния (на българитѣ) князъ Симеонъ, който търсѣше *случаи*, като прѣдлогъ за да почне война срѣщу ромеитѣ“. Както се види, М. Орбини, като не е разбиралъ въ този смисълъ горнята фраза, счелъ е думата λαβάς като прозвище къмъ името на Симеона и *я* обърналъ въ собствено име. Оттука явно става, че прозвището *Лабасъ* е влѣзло въ нашата първа история поради неразбирането гръцкитѣ извори, отъ които М. Орбини се е ползувалъ.

лото на князуването на Бориса II, гдѣто Паисиевиятъ „Свѣтославъ русійскій“ се прѣвърналъ въ „Светославъ сербскій“; сжщо за князетѣ Селевкіа и Субботина (стр. 52). 3. Началото на ст. „о Давида царя болгарскаго“. При всичко че о. Спиридонъ излага по Зонара разказа си за образуването на западното царство, той все пакъ не пропуща да отбѣлѣжи за „Давида, сына Комистаполова“ (стр. 53) (у о. Паисия „Давида, сына Комистополова). 4. Неизвѣстно остава за насъ, отгдѣ о. Спиридонъ е заимствувалъ въ ст. „о Самуилъ, царѣ болгар.“ и пр. (стр. 53), съставена изключително по Зонара, разказа за Косара, тъй като у Паисия за нея нищо се не споменува, а пъкъ трудно е да се прѣдположи, че нему е билъ познатъ лѣтописътъ на Диоклейския пресвитеръ или пъкъ гръцкото житие на св. Ивана Владимира, защото въ историята не се срѣщатъ никакви признаци за това; той би могълъ да черпи въ този случай отъ Мавро Орбини (ср. рус. прѣводъ, стр. 201), обаче въ нашата история така сжщо нѣма никакви дири, по които би могло да се сжди, че нашиятъ историкъ изобщо е ималъ подъ ржка книгата на М. Орбини. Що се отнася до заточението на Гаврила, който у нашия историкъ се явява братъ на Самуила (стр. 54), заедно съ двамата си синове, Асѣнъ и Петъръ, то нѣма съмнѣние, че е заимствувано отъ Паисия (ср. стр. 60 и 63—64). 5. Сжщо така по Паисия сж съставени и слѣднитѣ двѣ статии „о Романа или Радомира“ (стр. 56) и „о святаго Владимира“ (стр. 57), както отъ него е взета и легендата за образуването на търновското царство, изложена въ ст. „о Алексія кесаря Комнина перваго, и о втораго Іоана Асѣнѣ, царя болгарскаго“ (стр. 63; ср. у Паисия стр. 63, 65, 68 и 69). Като прибавимъ къмъ всичко до тукъ казано и нѣкои кратки извѣстия, напр., за болѣрина Иванко, за похода на Калояна срѣщу Солунъ и спомена само за царуването на Борила, о. Спиридонъ се разстава съ Паисия и излага историята на българитѣ по други извори.

Освѣнъ Паисиевата история о. Спиридонъ, както вече имахме случай да посочимъ по-горѣ, ползувалъ се е и отъ „Зографската история“, която ще трѣба да подразбираме подъ името „другій лѣтопись“, за който споменува самъ о. Спиридонъ нѣколко пжти въ прѣдисловието си, а на стр. 22 отбѣлѣзва: „отъ другій лѣтопись о болгарских князей“ или „отъ другій лѣтопис о Константинѣ Погонатѣ“. Вѣроятно по сжщата история сж написани и слѣднитѣ статии: „о Іустиніяна“, „о Филипка“, „о Артемія“ и „Константина Копронима“ (стр. 23—26), макаръ че послѣдната статия да се схожда много въ подробноститѣ съ разказа на Теофана. Само ако приемемъ това прѣдположение, ще ни стане ясно, защо о. Спиридонъ понататъкъ отново излага, макаръ и накратко, царуванията на сжщитѣ императори, написани по славенския прѣводъ на Зонара, доколкото може да се сжди по издадения Паралипоменъ, въ който, напр., намираме разказа за пророчеството на Хозроя (ср. стр. 94).

Не малко важенъ изворъ за историята на о. Спиридона сѫ служили *житиетата* на разни светии, които той или прѣвожда изцѣло, или пъкъ е черпилъ само отдѣлни извѣстия. Къмъ първата категория ще трѣба да отнесемъ ст. „о священномученикоВъ, иже убіенни быша въ Болгаріи 377“ (стр. 26—28), която не прѣдставя нищо друго, освѣнъ прѣписъ отъ пространния Прологъ [1]) съ твърдѣ незначителни измѣнения. За примѣръ ние тукъ ще приведемъ слѣдния откѫсъ:

въ Пролога:

Круму же злѣ животъ извергшу, Дукумъ началіе пріятъ, и тому такоже страстнѣ умершу, Діценгъ воевода бысть над Болгары суровъ и безчеловѣченъ: иже великаго архіереа Мануила на двое растесавъ и руцѣ отъ раму отсѣкъ [во снѣдь скверным звѣремъ повергъ, абіе же гнѣву Божію постигшу его] и безъзрачіемъ уязвенъ бывъ и отъ своихъ сущихъ убіенъ бысть. Муртагонъ же началіе пріимъ, всѣмъ христіаномъ не повинующимся отрещися Христа безчеловѣчнѣ сотвори и овѣхъ убо узами и завойми мучивъ, настоящаго лиши живота. святаго же архіереа Георгіа Девольтскаго и Петра епископа Христа Бога проповѣдающа и вѣрныя подтвержающа, зане пребывати имъ въ благочестивѣмъ христовѣ повелѣніи, даже и до смерти жезліемъ безчеловѣчно и звѣрообразно бивъ, и по сихъ мечемъ святыя ихъ главы отсѣче, такоже множество другихъ, 377, мечному осужденію предаде. и Іоанна и Леонта христіанскія воеводы мечемъ посѣче. Леонта же во святыхъ епископа Никейскаго, бытіемъ скопца, мечемъ пронзе утробу его. и Гавріила и Сіоніа мечемъ посѣче. Парода же священнѣйша пресвитера каменіемъ погубити осуди.

у Спиридона:

Умершу же Круну, Дукум или Зокум прія царство; и тому такожде напрасно умершу, Диценгъ пріят царство, суровъ и безчеловѣченъ зѣло. Онъ архіереа Мануила на двое разсѣче и руцѣ от раменахъ отсѣкъ, во снѣть скверным звѣремъ поВергь. Абіе же гнѣву Божію постигшу его и беззрачіемъ уязвенъ бывъ и от своихъ его сущихъ убіенъ быст. По нем наста Муртагон *или Борис, братъ Крунов*. Онъ всѣмъ христіяном, не повинующихся отрещися Христа, безчеловѣчно мучи, и овѣхъ убо узами и завоими мучивъ, настоящаго лиши житія; святаго же архіереа Георгія деволтскаго и Петра епископа, Христа Бога проповѣдующа и вѣрныя подтверждающа, зане пребывати имъ въ благочестивѣм Христовѣ повелѣніи даже до смерти, жезліем безчеловѣчно и звѣрообразно бивъ, и по сихъ мечемъ святыя главы ихъ отсѣче. Такожде множество и другія 377 мечному осужденіе предаде: Іоанна и Леонта, христіанскія воеводы, мечемъ посѣче, Леонтія же во святых епископа нікійскаго, мечемъ пронзе, и Гавріила и Сіонія мечемъ посѣче, Порода же священника каменіемъ побити осуди.

[1]) Ср. Печатания Прологъ, москов. изд., 1877, л. 42, подъ 22 януари.

Освѣнъ малкитѣ пропуски, които се забѣлѣзватъ въ нашата история, най-сжществената разлика между горнитѣ откжси се заключава въ това, че у о. Спиридона Докумъ се приравнява съ Зокумъ, що ни дава основание да мислимъ, че нашиятъ историкъ е ималъ подъ ржка сжщо и гръцкия менологий въ по-кратката редакция, гдѣто като непосрѣдственъ приемникъ на Крума се явява Цокъ (δεξάμενος τὴν ἀρχὴν τῶν Βουλγάρων Τζόκος [1]). За да примири разноречията на двѣтѣ редакции, о. Спиридонъ прибавилъ къмъ Докумъ още едно име Зокумъ, коемъ впрочемъ се явява и въ форма Зокъ въ ст. „о Богарисѣ царь болг. и крещеніе его“ (стр. 38), гдѣто му се приписва като отмъщение за мжчението на християнитѣ сжщата смърть, каквато и на Крума, макаръ въ менология и да не се говори нищо за неговата смърть („отъ своих очи лишився и удавленъ“, ср. у Ламански, пакъ тамъ: „и грѣха ради осльпе... удавленъ бысть мжжемъ“).

Къмъ втората категория житиета ще трѣба да отнесемъ житиетата на св. славенски апостоли, особено житието на св. Кирила Философа, върху личностьта и дѣйностьта на когото о. Спиридонъ се спира доста подробно. Но кое отъ житиетата на св. Кирила е ималъ подъ ржка нашиятъ историкъ? Поради това, че свѣдѣнията, които ни дава о. Спиридонъ, сж откъслечни, разпръснати и смѣсени съ други извѣстия, трудно е да се отговори направо на този въпросъ. Обаче нѣкои изрази и отдѣлни подробности, които срѣщаме въ нашата история, се схождатъ съ свидѣтелствата на двѣтѣ извѣстни за сега житиета: „Успеніе св. Кирила Философа“ и Панонското житие. Така, въ ст. „о Богарисѣ, ц. б. и крещеніе его“ (стр. 39) четемъ слѣднето: „Въ то время бѣ Кирилъ святый, учитель славенскій, въ училище *учащася съ сестриничем Михаила царя*, сына Өеофилова, ибо Өеофилъ роди 5 дщерей, 1 сынъ: Өекла, Анна, Анастасія, Плухерія и Марія; первая дочь Өекла отданна за мужа нѣкоего саном патрикія, а четири постриженни и не хотя въ манастыры [посланны]. Той патрикій, имѣя любовь съ отцем Кириловом, проси сына его *да съ сыномъ своимъ заедно учится*“. Както е извѣстно, само въ „Успението“ се срѣща извѣстие, че св. Кирилъ се е училъ съ сестриника на импер. Михаила III: „Слышавже логотеть царевь о добродѣтели его (Кирила) посла зань; тъй же пришедъ въ Константинь град и *тоу учисе съ сестричищем заедино Михаила царя*“ [2]). Въ Панонското житие, напротивъ, се говори иначе: „слишавь царевь строитель, иже нарицает се логотеть, посла за него, да се би сь царемь училь“ [3]),

---

[1]) *Хр. Лопаревъ*, Двѣ замѣтки по древней болгар. исторіи, отдѣл. отпеч. стр. 8. — Славенския прѣводъ въ синаксаря отъ 1340 г. у *Ламански*, О нѣкоторыхъ слав. рукописяхъ, С.-Петербургъ, 1864, стр. 110—111.

[2]) *В. А. Бильбасовъ*, Кириллъ и Методій, С.-Петербургъ, 1871, II, стр. 239.

[3]) *Шафарикъ*, Pamatky, Život Sv. Konstantina, Praga, 1868, гл. III, стр. 3.

отъ което се види, че св. Кирилъ е билъ съученикъ на самия императоръ, и логотетътъ се явява опекунъ, а не зеть. Сжщо у о. Спиридона Коцель се нарича „князь лешкій" (стр. 47), както въ „Успението": „... Коцѣль, кнезь лѣшкыи", когато въ Панонското житие той се титулува „кнезь паноньскым". Отъ тия слички се ясно вижда, че извѣстието за съвмѣстното учение на св. Кирила съ сестриника на импер. Михаила е взето отъ „Успението". Но у о. Спиридона се срѣщатъ мѣста, които явно посочватъ, че сж заимствувани отъ Панонското житие. Така, въ „ст. о Кирилѣ Философѣ" (стр. 40) четемъ слѣдното: „Въ то время умре *Левъ, воевода дарданскій, отецъ святаго Кирила, оставы 7 дътей сирых, от нихже бѣ от всѣх малѣйшій святый Кирил.* И егда же бѣ въ час смертный, плачущи жена его о дѣтей, а най-паче о Кирилѣ, отвѣща ей Леонь: „не плачи и не пещися о Кирилѣ, сищетъ Богъ ему отца!" Бѣ той Леонь знаем Сергію, зетю царскому, и якоже услыша Сергій о смерти Леона воеводу, сожелѣ о немъ и пославъ въ Солунь, перваго сына его воеводу дарданамъ постави, а меншаго въ Цариград привѣде и въ наученіе отдаде". Че Львъ е иматъ 7 дѣца, и че Кирилъ е билъ най-малкия, ние узнаваме засега само отъ Панонското житие, гдѣто четемъ: „Львь прѣдрьже сань драгарьскыи (у о. Спир. се обърналъ на *дарданскій*) подьстратигомь.... и роди 7 отрочеть, от нихьже бѣше младѣйшій седмыи Константинь Философь" [1]). Сжщо така и оплакванията на Кириловата майка при смъртьта на Лъва ни напомнятъ слѣднитѣ думи отъ Панонското житие: „на судъ же ему (Льву) хотещу ити плака се мати отрока сего (Кирила) глаголющи: не брѣгу о вьсемь, развѣ о младенци семь единомь, како имать быти устроень. онь же рече: вѣру ми ими, жено, надѣю се на Бога, яко дати имать ему отца и строителя таковаго, иже и строить и вьсе христіаны" [2]). Освѣнъ това въ ст. „о Азъ-буцѣ славенскомъ и о Кирилѣ" се срѣщатъ мѣста, които сж могли да иматъ извора си само въ Панонското житие и не само за това, защото ние ги не намираме въ другитѣ легенди, но и за това още, защото буквално се схождатъ съ съотвѣтнитѣ мѣста отъ житието. Така, напримѣръ, ние четемъ

въ Панонското житие: (гл. XVII)	*у Спиридона:* (стр. 47)
По семь повелѣ папа двѣма епископома, Фирьмосоу и Гондрихоу, светити словесіемь словеньскые ученикы. и якоже светише се, и абіе пѣше литурьгію вь црькви светаго апостола Пе-	... а самъ (Кирилъ) въ Римъ пойде во дни втораго Адріяна папѣ и от него честно пріятъ, и словенскаго языка благослови и учитися повелѣ епископу Формосу и Гондруху и служити и

[1]) *Шафарикъ*, Pamatky, гл. II, стр. 1.
[2]) Пакъ тамь.

тра словеньскыимь езыкомь, и вь другыи дьнь пѣше въ црькви светые Петронилы, и вь другыи дьнь пѣше вь црькви светаго Андрее, и оттуду пакы у великааго учителя вьселеньскаго Павла апостола црькви.	свѣтити ученики словенскім писанієм, и абіе пѣша літургію в церкве святаго апостола Петра славенским языком, въ другій день святаго Петронима, третій день святаго Андрея, четвертій день святаго апостола Павла.

Всичкитѣ приведени тукъ паралели ни ясно показватъ, че въ нашата история сѫ влѣзли извѣстия отъ живота на св. Кирила сходни съ ония отъ „Успението“ и Панонското житие. Обаче срѣщатъ се и такива извѣстия, които ние не намираме нито въ тия паметници, нито дори въ тъй наречената „Солунска легенда“, но които могатъ да се смѣтатъ само като собствени прибавки отъ самого о. Спиридона. Къмъ такива ние отнасяме слѣдни извѣстия: присѫтствието на Кирила при завръщането на Бориса отъ Армения и разговора му съ българскитѣ войници, молбата имъ къмъ Кирила да съчини азбуката, най-сетнѣ молбата на Бориса къмъ императора да му изпрати Кирила въ Търново (стр. 39); послѣ, разказа за помощницитѣ на Кирила — Методий иеромонахъ и Дамаскинъ иподяконъ, монаси отъ Студийския мънастиръ — при прѣвода на св. Писание на славенски езикъ въ България (стр. 46 и 47). Вече анахронизмътъ, който се изтъква въ лицето на иподякона Дамаскина, който е живѣлъ въ края на XV и първата половина XVI вв.[1]), — нѣма да говоримъ за разсѫжденията на нашия историкъ за качеството и разпространеностьта на съчиненията Дамаскинови въ България, — ясно доказва, че тия разкази сѫ нищо друго, освѣнъ собствени прибавки на о. Спиридона. Но ако горнитѣ разкази ние ще трѣба да припишемъ на нашия историкъ, то има и такива свѣдения, които о. Спиридонъ не е могълъ самъ да съчини. Това сѫ: 1. подробноститѣ за семейството на импер. Теофила (стр. 39); 2. отговорътъ на Лъва къмъ жена си, да се не грижи за Кирила (стр. 40), — именно формата на изложението се значително отличава отъ Панонското житие; 3. името на императорския зетъ — Сергій, което не се срѣща нито въ една отъ извѣстнитѣ легенди, и неговото близко познанство съ бащата на св. апостоли; 4. гдѣто синоветѣ на Лъва сѫ знаяли български езикъ, защото сѫ живѣли наедно съ българи; 5. приспособението разказа на Панонското житие за обръщането на Ростислава въ Цариградъ къмъ българския князъ, като е вмъкналъ въ него нашиятъ историкъ съврѣменната нему форма за писма, именно „писаніе ваше честно прі-

---

[1]) *М. С. Дриновъ*, Новый церковно-славянскій памятникъ съ упоминаніемъ о славянскихъ первоучителяхъ, Ж. М. Н. Пр. часть 235 (1885), стр. 175. — *П. А. Лавровъ*, Дамаскинъ Студитъ и сборники его имени „дамаскины“ въ юго-славянской письменности, Лѣтопись истор.-филологич. Общества при Новороссійскомъ Университетѣ, VII, византійское отдѣленіе, IV, стр. 305 и сл.

яхъ и писанная въ немъ уразумѣхъ", а може-би и думитѣ: „аще пошлете намъ таковаго учителя...., то обѣщаемся изгнати изъ Болгаріей римскихъ учителей" (стр. 46), и б. отговорътъ на Кирила при настояването на императора, да състави славенската азбука (пакъ тамъ), нѣма нищо общо съ това, което ни разказва Панонското житие.

Всичкитѣ тия извѣстия ние не намираме нито въ една отъ познатитѣ засега легенди за Кирила, слѣдов. несъмнѣнно става, че о. Спиридонъ е ималъ подъ ржка и другъ нѣкой изворъ, отгдѣто е черпилъ горнитѣ свѣдѣния. Но отъ какъвъ характеръ е билъ този изворъ? Сходствата на нѣкои извѣстия отъ нашата история за Кирила съ даннитѣ, които срѣщаме както въ „Успението" така и въ Панонското житие отъ една страна, а отъ друга посоченитѣ по-горѣ извѣстия, които не намираме нито въ тия паметници, нито пъкъ може да ги считаме като измислици на нашия историкъ, ни даватъ доста основание да мислимъ, че о. Спиридонъ въ този случай не ще да е самъ компилиралъ, а се е ползувалъ отъ нѣкое друго готово житие на Кирила, което или не се е запазило, или пъкъ още чака своя изнамѣрвачъ въ нѣкое книгохранилище и поради това остава още непознато въ литературата. Отъ направенитѣ по горѣ сличкч се ясно вижда, че това неизвѣстно житие е съставено по „Успението" и по Панонскитѣ житиета, къмъ които ще трѣба да прибавимъ и словото на черноризца Храбра „о писменахъ", както ще видимъ отъ слѣднята съпоставка на цитирания отъ о. Спиридона пасажъ (несъмнѣно началото на неизвѣстното житие) съ съотвѣтнитѣ мѣста отъ Храбра и Панонското житие на Методия.

въ Панонското житие:	*у Спиридона*:	*у Храбра*:
По сихъ же всѣхъ Богъ милостивыи, иже хощетъ, да бы всякъ человѣкъ спасенъ былъ и въ разумъ истинныи пришелъ, въ наша лѣта языка ради нашего, о немъ же ся николиже никтоже попеклъ, на добрыи чинъ въздвиже нашего учителя, блаженнаго Меѳодія и пр.[1]).	Благословенъ Богъ хотяй всѣмъ человѣком спастися и в разум истинный пріити, и яко не остави нас до конца въ тмы и невѣдѣнія, но посѣти нас и воздвиже от рода нашего таковаго учителя, иже просвѣти языкъ нашъ, во еже ходити нам въ свѣтѣ заповѣдей Божіихъ [2]).	Потомь же человѣколюбьць Богъ, строяи всѣ, и не оставлѣя человѣча рода безъ разума, нж вься къ разуму приводя и спасению, помиловавъ родъ словѣньскъ, посла имъ святаго Константина Философа, нарицаемаго Кирила, мжжа праведна и истинна [3]).

[1]) *Шафарикъ*, Pamatky, Život sv. Methodia, Praga, 1868, гл. II, стр. 3.

[2]) Вж. по-долу, стр. 40.

[3]) *Шафриково* издание, Прага, 1851, стр. 1.

Не по-малко говорятъ за познанството на съставителя на неизвѣстното житие съ словото на Храбра и слѣднитѣ мѣста въ ст. „о Азъ-буцѣ“. На прѣдложението на императора Михаила да замине за България „и да изведет по болгарскому языку писаніе“, Кирилъ отговаря: „како могу азъ извести писаніе на болгарскаго языка? Другіи философе бывшіи прежде мене, трудишася 200 год и ничего не успѣша“. Тукъ съставительтъ несъмнѣнно е ималъ прѣдъ видъ извѣстието на Храбра за постепенното съставяне на гръцката азбука отъ различни философи, като е обаче примѣнилъ това къмъ изнамѣрването на славенската азбука. Сжщо така и думитѣ на Кирила: „понеже болгарскаго языка греческими буквами пословити не можно“ ни прѣдаватъ смисъла на Храбровия въпросъ: „нж како можетъ ся писати добрѣ гръчьскими писмены: богъ, или животъ, или зѣло“ и пр. Всичкиятъ материалъ, почерпнатъ отъ тия извори, съставительтъ е изложилъ възъ основа на широко разпространената въ XIII и XIV вв. българска тенденция за дѣйностьта на Кирила, „иже божественое писаніе отъ грьчьскаго языка на бльгарскыи прѣложившому и просвѣщшому бльгарскіи род“ [1]), — тенденция, която се така сжщо прокарва и въ нашата история, усилена отъ о. Спиридона. Тази тъкмо особеность на неизвѣстното намъ житие, отъ което е черпилъ о. Спиридонъ своитѣ свѣдѣния за Кирила Философа, вече донѣйдѣ ни опрѣдѣля, къмъ кое врѣме ще трѣба да отнесемъ неговото съставяне, — то не ще да е било написано по-рано отъ края на XIV в., и, ако може да се вѣрва на о. Спиридона, твърдѣ е възможно то да е излѣзло изъ-подъ перото на патриарха Евтимия Търновски, въ литературната дѣйность на когото житиегата на българскитѣ светии, както е извѣстно, завзематъ видно мѣсто.

Въ свръзка съ името на патриарха Евтимия нашиятъ историкъ туря друго едно извѣстие. На стр. 42 четемъ: *Глаголетъ Евтимій святый, патріархъ терновскій: по возвращеніи от Арменіи Богорис, царъ болгарскій, прія святое крещеніе, сам Михаилъ кесар восприемникъ ему быст, и даде ему имя Михаилъ, именемъ своимъ, и 53 тысящъ войска его крестися, тамо сущи и Кирил Философъ.* Твърдѣ съмнително се явява, щото такова едно несъобразно извѣстие да е могло да излѣзе отъ ржката на патр. Евтимия. Ние не знаемъ за никакъвъ походъ на княза Бориса въ Армения; за него вѣроятно не е знаялъ и самъ Евтимий. Освѣнъ това, забѣлѣзва се и анахронизъмъ въ самото извѣстие. Нѣма съмнѣние, че горнето извѣстие ще трѣба да го поставимъ въ зависимость отъ разказа на Барония за Тома отстжпника, който о. Спиридонъ излага на стр. 40. Но у Барония извѣстието за помощьта на българския князъ срѣщу Тома е изложено на мѣ-

---

[1]) *Дриновъ*, каз. ст., стр. 183 и 197 и сл. — *Сырку*, Время и жизнь патр. Евѳимія Терновскаго. С.-Петербургъ, 1899, стр. 513 и сл.

стото си и се отнася къмъ 822 год.[1]). Тогава какъ ще трѣба да си обяснимъ анахронизъма у нашия историкъ, който кара княза Бориса да прѣдприема походъ срѣщу Тома и то чакъ въ Армения? Намъ ни се струва, че тукъ като посрѣдникъ се явява о. Паисий. Както е извѣстно, о. Паисий смѣта, споредъ Мавро Орбини, Омортага (у него Муртагонъ) и Бориса за една и сжща личность и събитията отъ князуването на послѣдния прѣнася върху първия. Поради това прочетеното отъ него у Барония извѣстие за възстанието на Тома въ Армения, похода му срѣщу Цариградъ и помощьта на българския князъ въ 822 год. о. Паисий отнася къмъ врѣмето на Омортага, като поправя въ сжщото врѣме и самого Барония[2]). О. Спиридонъ, който въ този въпросъ се държи о съвсѣмъ противоположенъ възгледъ, впадналъ въ друга крайность: увлѣченъ отъ Паисия, той прѣнесълъ всички събития отъ врѣмето на Омортага къмъ княжуването на Бориса, който поради това се явява у него като съврѣменникъ на Тома; а що се пъкъ отнася до похода на Бориса въ Армения, то намъ ни се струва, че това е нищо друго, освѣнъ измислица на самого о. Спиродона. Че извѣстието за похода на Бориса срѣщу Тома въ Армения нашиятъ историкъ не е могълъ да заимствува отъ патр. Евтимия, а го е съчинилъ самъ подъ влиянието на Барония и Паисия, ни показва 1. името *Богорисъ* или *Богарисъ*, което ние срѣщаме само у Барония и у Паисия и 2. че сжщото това извѣстие въ по-обширенъ видъ и споредъ Барония той ни излага въ ст. „о Богарисѣ и его крещеніе“ на стр. 39, безъ обаче да отбѣлѣзва името на патр. Евтимия. И тъй първата частъ отъ приведеното по горѣ извѣстие не може да има никакво отношение къмъ патр. Евтимия. Колкото до втората частъ, че Борисъ приелъ кръщението и самъ Михаилъ му билъ кръстникъ и го нарекълъ на своето име, и че 53 хиляди негови войници се кръстили едноврѣмено и въ присжтствието на Кирила Философа, то твърдѣ е възможно, че о. Спиридонъ е заимствувалъ отъ споменатото по горѣ неизвѣстно житие, което, както видѣхме, той приписва на патр. Евтимия и поради това отбѣлѣзва: *глаголетъ Евѳимій святый, патриархъ терновскій.*

При такова обяснение на въпросното извѣстие не ще бжде трудно да си разяснимъ, защо о. Спиридонъ е отбѣлѣзалъ на полето срѣщу него: *летопись терновскій.* Надали може да се прѣдполага, че той е ималъ дѣйствително подъ ржка нѣкой лѣтописъ търновски, написанъ отъ патр. Евтимия, както сж наклонни да вѣрватъ нѣкои учени[3]); по-скоро ще трѣба да се съгласимъ съ друго едно мнѣние, че тукъ неправилно е употрѣ-

---

[1]) Вж. „Дѣянія“, листъ 925.

[2]) Ср. стр. 52, изд. на А. Теодорова.

[3]) *Сырку*, казан. съчин., стр. 502. — *Н. А. Начовъ*, Забѣлѣжка за Паисиевата история, с. П. С., XLVI, стр. 515. — *В. В. Качановски*, Исторія Сербіи, Кіевъ, 1898, т. I, стр. 238 и сл.

бена думата „лѣтописъ“ [1]). Че тази приписка на полето не е глоса или произволна прибавка на писачитѣ, ни показва това, че тя е написана отъ сѫщата рѫка, както и другия текстъ, т. е. отъ рѫката на о. Спиридона. Подобни приписки на полето въ рѫкописа на о. Спиридона се срѣщатъ нѣколко: напр., „отъ лѣтописа св. Димитріа Ростовскаго“ (стр. 5), „отъ лѣтопись Зунара“ (стр. 17, 35), „лѣтопись Баронія“ (стр. 18) или просто „Бароній“ (стр, 20, 51, 34), които наистина о. Спиридонъ отбѣлѣзва, за да покаже, отгдѣ е заимствувалъ извѣстни данни. Обаче ние видѣхме по-горѣ, отгдѣ води произхода си извѣстието, срѣщу което стои бѣлѣжката „лѣтопись терновскій“. Освѣнъ това думата „лѣтописъ“ у нашия историкъ не означава това, което ние обикновено разбираме, а въ много по-широкъ смисълъ: тя се явява синонимна съ думата „история“ — самъ о. Спиридонъ нарича своята история — „лѣтопись“ — и означава изобщо всѣки книжовенъ трудъ съ исторически характеръ, слѣдов. всѣки книжовникъ у него се явява като лѣтописецъ. Поради това изречението **лѣтопис терновскій** е употрѣбенъ отъ нашия историкъ не за да покаже, че самото извѣстие е взето отъ нѣкой сѫщински лѣтописъ, а като опрѣдѣление къмъ името на патр. Евтимия въ смисълъ на „търновски книжовникъ“, като авторъ на неизвѣстното житие. Най-сетнѣ, ако наистина о. Спиридонъ би ималъ подъ рѫка нѣкой търновски лѣтописъ, то несъмнѣно би заимствувалъ отъ него не само едно, но още много други извѣстия, за каквито и дума не може да стане, тъй като почти съ точность се опрѣдѣлятъ всичкитѣ негови извори. Поради това ние сме наклонни да смѣтаме приписката „лѣтопись терновскій“ като неправилна и произволно употрѣбена прибавка отъ самого о. Спиридона, и надали може ра се говори поне засега за нѣкакъвъ търновски лѣтописъ, написанъ отъ патриарха Евтимия.

Къмъ житиетата, които о. Спиридонъ е могълъ непосрѣдствено да има подъ рѫка, ще трѣба да отнесемъ: 1. *житието на св. Сава сръбски*, както се види отъ края на ст. „о третом Асѣня, царя болгарском“ (стр. 69 и 70), съставена началото по Паисия, а срѣдата по Миниата, гдѣто се разказва за посѣщенията и смъртьта на св. Сава въ Търново, за прѣнасенето на мощитѣ му отъ краля Владислава въ Сърбия иначе, по-близо до оригинала и съ по-голѣми подробности, отколкото у о. Паисия [2]); 2. *житиетата на сръбскитѣ кралье*, написани отъ архиепископа Данаила, както ни показва съдържанието на ст. „о Михаилѣ, царѣ болгарском“ (стр. 86 и 87), която е изложена съ

---

[1]) *Дриновъ*, Отецъ Паисий, неговото врѣме, неговата история и ученицитѣ му, б. П. С., кн. IV (1871), стр. 23 и 24. — *А. Теодоровъ*, Паисий Хилендарски, Пловдивъ, 1898, Уводъ, стр. 19 и 20.

[2]) *Даничичъ*, Живот св. Саве, Бѣлградъ, 1860, особ. стр. 198 и сл.

немалки измѣнения и съкращенія според житието на Стефана Дечански [1]), а въ края на статията се забѣлѣзва и зависимость отъ о. Паисия (стр. 77).

При изложението (по Барония) въпроса за раздѣлата на църквитѣ (стр. 58 и 59), о. Спиридонъ помѣстя въ отдѣла статия подъ заглавие „о Михаилѣ, патріархѣ константинополском, и о Леонѣ, архиепископѣ болгарскомъ“ нѣкакво-си послание на тия двама иерарси „противъ римската църква и всички западни християни и латини“ (стр. 59). Това послание не прѣдставя нищо друго, освѣнъ съдържанието на 47 гл. отъ *Кормчеята*, която носи заглавие: „Сказаніе о различіи ересей, яже имѣютъ фрязи и прочіи латини“ [2]). О. Спиридонъ е преписалъ буквално цѣлата тази статия безъ измѣнения, ако не смѣтаме нѣкои погрѣшки при прѣписването. Едничко отстѫпване отъ оригинала е това, че нашиятъ историкъ е пропусналъ 19. точка и 20. направилъ 19. и т. н. Съдържанието на 19. точка е слѣднето: „Епископомъ ихъ умершим, на всю осмь дней оставляютъ ихъ непогребены. и соущіи в предѣлѣ томъ вси пришедше, якоже обычай имѣютъ, облекше и́ поютъ над нимъ и тогда погребаютъ: руцѣ не крестообразно полагаютъ ему на персѣхъ, якоже и мы, но до́полу при бедрахъ ихъ простираютъ, и очи и уши и ноздры и уста воскомъ залѣпляюще: таковая же и мірскимъ мертвецамъ сотворяютъ“. Надали може да се мисли, че този пропускъ е направенъ умишлено; ние го смѣтаме за случаенъ при прѣписването.

Статията „Повѣсть о Святой Горѣ, како пріидоша и плѣниша“ о. Спиридонъ ще да е съставилъ, ако не и буквално прѣписалъ, или отъ споменатото вече „Сказаніе о Святѣй Горѣ Аѳонстѣй.... и о приключившемся въ послѣднихъ на той же Аѳонстѣй горѣ на святыхъ и богоносныхъ отецъ отъ мерзкихъ латиновъ разореніи“ [3]), или пъкъ отъ книгата „Рай мысленный“ [4]), съ които нашиятъ историкъ е могълъ да се запознае и дори да прѣпише, когато той е живѣлъ още на Атонъ. Това най-добрѣ се види отъ слѣднята ст. „Повѣсть о Зуграфѣ монастырѣ болгарскомъ“, която така сѫщо е съставена по документи, които и днесъ се пазятъ въ Зографската библиотека. Въ тая статия сѫ изложени двѣтѣ извѣстни легенди за основанието на мънастиря: първата половина до думитѣ: „и от тогда убо обитель оная.... о иконѣ святаго великомученика сицѣ имѣяще“ (включително, стр. 83) е цѣла прѣписана отъ тъй наречения „Лѣтопись Аѳонскаго Зографскаго монастыря“, издадена за пръвъ пѫть отъ В.

---

[1]) *Даничичъ*, Животи кральева и архиепископа српских, Загребъ, 1866, стр. 178 и сл.

[2]) Вж. печатаната Кормчея, издадена въ 1787 год., часть II, листъ 78.

[3]) Вж. по-горѣ, стр. XIII.

[4]) Вж. по-горѣ, стр. XXVIII.

Априлова[1]). Това е собствено едно кратко изложение на разни царски грамоти, което се прѣдхожда съ една отъ версиитѣ за основанието на мънастиря. Доколкото може да се сѫди по съдържанието, ще трѣба да признаемъ, че както самата легенда е измислица, така сѫщо и царскитѣ грамоти ни каратъ да се усъмнимъ въ тѣхното нѣкогашно истинско сѫществуване, нѣма да говоримъ вече за разнитѣ исторически несъобразности, съ които е прѣпълненъ този документъ. По всичко изглежда, че този съмнителенъ документъ е билъ съчиненъ доста късно, може би въ XVII или XVIII вв., когато Зографскиятъ мънастиръ е билъ принуденъ по нѣкой случай да докаже законностьта на своитѣ владѣния. Както и да било, но този документъ нѣма никаква историческа стойность. — Втората половина отъ казаната статия е съставена по другъ нѣкой разказъ, който се срѣща изложенъ въ запискитѣ на извѣстния руски поломникъ отъ XVIII в. *Василий Барски* (1701—1744). Както се вижда, о. Спиридонъ въ този случай не се е ползувалъ отъ запискитѣ на Барски, защото, споредъ направенитѣ отъ насъ слички, разказътъ на Барски е значително съкратенъ въ сравнение съ Спиридоновия; обаче надали ще трѣба да се съмнѣваме, че и двамата автори сѫ се ползували отъ единъ и сѫщъ изворъ[2]), който се е намиралъ въ Зографския мънастиръ, гдѣто и Барски и нашиятъ историкъ сѫ могли да се запознаятъ съ него. Самата легенда така сѫщо нѣма никаква историческа стойность.

При съставянето на статиитѣ, въ които е изложена борбата на българитѣ и на другитѣ народи на Балканския полуостровъ съ турцитѣ, — отъ ст. „о Іоаннѣ Шишманѣ, царя болгарском" (стр. 89) до ст. „о второмъ Селимѣ, султана турском" (стр. 103, изключително), при всичката бъркотия на историческитѣ лица и събития, до колкото може да се сѫди по изложението и хронологическитѣ данни, о. Спиридонъ несъмнѣнно е взелъ за основа нѣкой сръбски лѣтописъ отъ редакцията, подобна на издадения отъ проф. Ягича цѣтински текстъ[3]), или издаденитѣ отъ проф. Ив. Богданъ Serbische Annalen von 1355—1420[4]). Това най-добрѣ свидѣтелствува сходството не само въ хронологическитѣ данни съ лѣтоброение отъ сътворението на свѣта, но и въ самия тексъ на нашата история съ сръбския лѣтописъ. Въ това ще ни убѣдятъ слѣднитѣ паралели.

---

[1]) Вж. Болгарскія грамоты, Одесса, 1845, стр. 1 и сл. Въ руски прѣводъ ни я дава еп. *Порфирий Успенски* въ своето „Второе путешествіе", Москва, 1880. стр. 230—234.

[2]) Ср. Второе посѣщеніе Святой Аѳонской Горы Василья Григорчовича Барскаго, С.-Петербургъ, 1887, издан. на Атон. руски Пантелеимоновъ мънастирь, стр. 256 и сл. — Особено явно изпъква сходството въ обрѫщането на Великомѫченика къмъ игумена на Фануилската обитель, стр. 258.

[3]) Archiv f. sv. Philol., Bd. II (1877), S. 92 и сл.

[4]) Пакъ тамъ, Bd. XIII (1891), S. 520 и сл.

Сръбски лѣтописъ

стр. 520. Турцꙑ прѣидоше Калиполе и прѣимишѫ бродь и пріяшѫ многы страны къ западу, и оть толи сътвори ся съмѫщеніе и неустроеніе веліе и пагуба по мѣстомь христіанскымь; быша же и трѫси велици по землѣхь. — Таже двоимь прѣшедшимь лѣтомь оть нели же Турци Калиполе прѣидоше, въ лѣто 6869 (=1361) погыбе Момчило Periторскы. [1])

стр. 521. Въ лѣто 6894 (=1386) помръче слънце и въ то лѣто исході Мурать царь на Плочникь.

— Въ лѣто 6897 (=1389) бысть бой на Косову княжіи съ Амуратомь, мѣсяца іюніа 15., и Амурата уби и самь блаженѫя кончинѫ оть Турокь пріими.

— Въ лѣто 6901 (=1393) пріяшѫ Турци Тръновь.

стр. 522. Въ лѣто 6932 (=1424) прѣстави ся госпога Мара, мати деспота Гюргꙗ.

— Въ лѣто 6935 (=1427) прѣстави ся десподь Стефань, господинь сръблемь, іюліа 19.

— Въ лѣто 6946 (=1438) поробы Муратъ сръбле и пріими Борчь и Раваницу, и въ то лѣто изгорѣ Скопіе, и въ немь много душь сгорѣ.

Спиридонъ

стр. 89. ....Турци предоша на Калиполе и пріяша брод, и пріяша многія страни къ западу. И оттолѣ сотворися смущеніе и неустроенія и великія пагуби по мѣстахъ христіанских; быша же и тресенія великая по земли въ лѣто Господне 1364. Таже, двоемъ прешедшым лѣтом, отнеле же турцы Калиполе пріяша, въ лѣто от созданіе міра 6864 (=1356), пріиде Момчиль, князъ пиротскій и пр.

стр. 90. В лѣто 6894 (=1386) бысть знаменіе на небеси помраченія солнца, и в то лѣто пойде цар Мурат на Плошницъ.

стр. 91. Въ лѣто 6897 (=1389) пойде цар Мурат на сербскаго, на княз Лазара святаго, и биха се на Косовом поле, мѣсяцъ іюн 15., и убіенъ быст Мурат, цар турскій, и княз Лазар святый.

— Онъ (Баязитъ) собравъ войску и пойде на Трънову и взя его в лѣто 6901 (=1393).

стр. 93. ...умре царица Марія, мати царя Георгія, в лѣто 6932 (=1424).

— Преставися Стефан деспот, господинъ сербскій въ лѣто 6935 (=1427).

стр. 94. Пойде (Муратъ) на сербов и плѣни сербску землю и взя гради Борчь и Раваницу в лѣто 6946 (=1438); таже пріиде въ Болгаріи изгори град Скопія и в немъ много души изгорѣша.

---

[1]) Ние привождаме текста на г. Ив. Богдана, тъй като той по-близо стои до текста на нашата история. За сравнение ето какъ се чете приведения тукъ откѫсъ по текста на г. Ягича (стр. 93):

„Вь лѣто 6867 (=1359) турци прѣидоша Калиполе и пріимише Бродь и пріеше многы страны кь западу. И оттолѣ сътвори се сьмущеніе веліе и пагуба по мѣстохъ христіан'скыихъ. Быше же и трусы велици по землях.— Вь лѣто 6869 (=1361) погыбѣ Мом'чило перитор'скыи".

Освѣнъ това близостьта на двата текста се изразява и въ еднаквитѣ погрѣшки; напр., годината за смъртьта на цар. Мария, дъщерята на деспота Георгия, е означена и въ нашата история и въ текста на г. Богдана 6995 (=1487)), когато въ Ягичовия текстъ стои 6996 (=1488).

— Въ лѣто 6950 (=1442) уби Янкуль Мезить бега на власѣхъ.

— Въ лѣто 6951 (=1443)... разби Янкуль башу на влашкои земли, на Яловницѣ.

— Въ лѣто 6952 (=1444) изыде деспоть Гюргь.... на Златицу и разби башу подъ Нищемь.

— Въ лѣто 6953 (=1445) погыбе краль Владіславь на Варнѣ.

стр. 523. Въ лѣто 6957 (=1449) разби Мурать царь Янкула на Косову, охтомвріа 18.

— Въ лѣто 6962 (=1454) поробп царь Мехметь сръбли и разсыпа Островицу.

— Въ лѣто 6963 (=1455)... пріими Мехмедь бегь Ново-Бръдо и Сытницу съ окрьстными градовы.

— Въ лѣто 6964 (=1456) ухвати Силагевикь деспота Гюргя у Купиннику, декемвріа 17. и въ то лѣто.... Янкуль разби цара Мехмедь бега подь Бельградомь съ кръстуши, іюліа 22., и самь тожде лѣто умре у Белграду, августа 11.

— Въ лѣто 6965 (=1457) убишя Угре княза цилискога Орлиха у Белграду и краля Владіслава свезашя.—И тожде лѣто прѣстави ся деспоть Гюргь, декемвріа 24, у пятокъ. — Тожде же лѣто прѣстави ся и госпогя деспотица Ирина у Руднику, маиа 3., и въ тъ дьнь побѣже Грьгурь и царица Мара, сестра Лазарова, Мехмедь бегу на Порту.

— Въ лѣто 6966 (= 1458) умре краль Владіславь, сынь

стр. 95. Янкул же воевода пойде на Влашко и разби Магзетъ бега, таже разби пашу турскую на Яловицу.

— Георгій деспот пойде на Златицу и разби пашу турскую, таже пойде на Ниш и разби везиря турскаго под Ниш.

стр. 96. Убиша турци на Варну Владислава краля в лѣто 6953 (= 1445).

стр. 97. Муратъ... разби Янкула на Косову в лѣто 6957 (=1449).

стр. 99. Султанъ (Мехметъ)... пойде у Сербско, распна град Остръвицу, таже Ново-Бърдо и Ситницу съ окрестных градов въ лѣто 6963 (=1455).

— Зинанъ паша же бися съ Георгіем, *царем болгарскым, и побѣдив изгна его изъ Видинъ*, и улови его жива у Купиннику в лѣто 6964 (=1456); султанъ же пойде под Белъ-град и бися съ Янкулом и разби Янкул султана под Бѣли-градо, кръстуши и *рани его въ бедро*; тоежде лѣто умре Янкул въ Бѣлъ-град.

— Въ лѣто 6965 (=1457) пріидоша угри въ Бѣлъ-град и взяша и убиша княза Цилъскора Ориха, и краля Владислава свезаша у Бѣлъ-град; въ тоежде лѣто преставися благочестивый цар Георгіе болгарскій доброю смертію; въ тоежде лѣто преставися и царица его Ірина у Руднику; въ тойже день побѣже Гръгуръ и царица Марія, сестра Лазарова деспота, Мехмет бегу на порту.

— Въ лѣто 6966 (=1458) умре крал Владислав, сынъ краля Ан-

краля Алберта, и вь то лѣто прѣстави ся деспоть Лазарь, генуаріа 20., въ пятокъ, 3. часъ ноци.

стр. 524. Въ лѣто 6985 (= 1477) прѣстави ся господинь Стефань, сынь деспота Гюргя, охтомвріа 9.

стр. 525. Въ лѣто 6995 (= 1487) прѣстави ся госпогя царица Мара, дъщи деспота Гюргя, у Ежеву, септемвріа 28.

стр 524. Въ лѣто 6971 (= 1463) пріими царь Мехмедь въсу Босну и краля ухвати и закла.

— Въ лѣто 6974 (=1466) воева (Мехметъ) на Арбанасѣ и плѣни ихь и множьства многа изсѣче оть нихь и Скендера изь земля прогна и създа тамо градь рекомы Конюхь.

— Вь лѣто 6975 (=1467) пакы ході царь другы путь на Арбанасѣ и плѣни Томорницу.

— Въ лѣто 6976 (=1468) ході царь Мехмедь на Карамана и разби градь Гавалу и иныя многы градовы тамо.

— Вь лѣто 6981 (=1478).... воева царь на Юзумь Хасана и тамо загыбе баша романіискы Хасмурать и иніи мнози съ нимь на рѣцѣ Ефранту, августа 4., въ срѣдѣ.

стр. 525. Вь лѣто 6989 (= 1481) Мехмедь царь прѣко мора прѣшедь съ воинствомь и умре, маиа 3., а Баязить, сынъ его, пріими царсгво, маиа 19., и Чема брата си прогна.

бета; и в то лѣто преставися деспот Лазар.

стр. 100. Георгіе же цар роди со Ириною едного сына, именем Стефанъ, умре без царство послѣ отца своего лѣт 10, в лѣто 6985 (=1477); роди же и едину дщерь, именем Марію, умре в лѣто 6995 (=1487) у Ежеву.

В лѣто же 6971 (= 1463) *пойде турскій султан Мехмет на Босну на оставшагося краля Стефана сербскаго*, и прія Мухамет всю Босну и краля Стефана ухвати и закла его, кралица же же побѣже въ Венеціи.

стр. 101. Въ лѣто же 6974 (=1466) пойде султанъ Мехмет воева на арбанасѣх и плѣни ихъ и множество многое изсѣче от нихъ и Скендера из земли прогна и созда тамо град, рекомый Конниxъ, обаче совершено побѣдити ихъ не може; таже и в другую год ходи и паки ничто не успѣ.

— Потом пойде в лѣто 6976 (=1468) на Караманію и разби град Гавалу и иныя многія градове узя; таже пойде султанъ Мехмет на *шахъ* Узюм-Хасана *съ Ісаакіем везирем и двоихъ сынов его Баязитом и Мустафою*, и тамо погибе паша урумелійскій Хась-Мурат, и иніи мнози съ нимъ на рѣцѣ Ефрату.

— В лѣто же 6989 (= 1481) пойде султанъ Мухаметъ прѣко море, умре тамо. Мустафа, старшій сынъ его, пріемъ царство в лѣто 6990 (=1482), обаче весма мало поживѣл, умре; а по немъ насташа братія его, Баязет и Зизим.

Ние приведохме тукъ почти всички сходни мѣста, отъ които се ясно види, че сръбскиятъ лѣтописъ е билъ за нашиятъ историкъ като главенъ изворъ за събитията отъ въпросната епоха, отгдѣто той е заимствувалъ такива и толкова свѣдѣния, каквито и колкото сѫ били нужни за неговата цѣль. И тукъ той изстѫпва съ свойственото нему самостойно обръщане съ извора си. Като е ималъ за цѣль да прѣдстави събитията отъ послѣдната борба на балканскитѣ народи съ турцитѣ въ тѣхната послѣдователна свръзка, о. Спиридонъ, както се види, е избѣгвалъ лѣтописната форма на своя изворъ и се е старалъ да прѣдаде на своето изложение повечето повѣствователенъ характеръ. Поради това той е разно комбиниралъ отдѣлнитѣ извѣстия на лѣтописа, като е нарушавалъ тѣхния строгъ хронологически редъ, измѣнявалъ е формата на изложението, подпълвалъ и по собствени съображения разпространявалъ е текста, доколкото му е позволявалъ смисълътъ на това или онова лѣтописно извѣстие. Но такова едно свободно обръщане съ своя изворъ понѣкога е въвеждало о. Спиридона въ твърдѣ груби грѣшки. Така, наприм., отъ личностьта на сръбския деспотъ Георги (Юрий) Бранковичъ той произвежда нѣкакъвъ-си български царь и деспотъ Георги, който, споредъ него, билъ братъ на Ив. Шишмама и е владѣлъ Видинъ, като въ сѫщото врѣме му приписва всички дѣла и роднинства на сръбския деспотъ. Явно е, че тукъ нашиятъ историкъ е смѣсилъ Юрия Бранковича съ видинския български царь Срацимира, който, както се види, му е билъ извѣстенъ, вѣроятно, отъ историята на о. Паисия, защото той кара този мнимъ български царь Георги, подобно на „Страшимира“ у о. Паисия, да воюва съ брата си Ив. Шишмана въ туй врѣме,. когато турцитѣ застрашавали. Оттука надали може да се мисли, че о. Спиридонъ е направилъ това смѣшение на двѣ различни лица безсъзнателно и по незнание; по-скоро то може да се обясни съ неговия патриотизъмъ, който не му е позволявалъ да изповѣда, че българското царство е загинало по-рано отъ сръбското. Той е искалъ да покаже на съотечественицитѣ си, че и българитѣ сѫ вземали така сѫщо дѣятелно участие въ отчаяната борба съ своитѣ покорители, а това той би могълъ да постигне твърдѣ лесно, стига само да произведе „деспота Гюргя“ отъ своя изворъ въ български царь и по този начинъ да прѣдстави, че българитѣ сѫ си изгубили свободата едноврѣменно съ сърбитѣ. Сѫщото ще трѣба да кажемъ и за другитѣ съчинени „български князье“ Вълко Доброджански и Лазаръ Евхаитски, въ които, споредъ даннитѣ за тѣхната участь, ще трѣба да видимъ Вълка, брата на Стефана Лазаровича, и неговия братанецъ Лазара, които загинаха отъ ржката на султана Муса.

Но прибавкитѣ, съ които о. Спиридонъ подпълва краткитѣ лѣтописни бѣлѣжки, не сѫ само негови собствени съображения. Материалъ, както се види, той е черпилъ и отъ други из-

вори. Подробноститѣ, съ които той ни излага царуванията на турскитѣ султани и тѣхнитѣ отношения къмъ послѣднитѣ византийски императрри и албански деспоти, ни даватъ достатъчно основание да прѣдполагаме, че о. Спиридонъ се ползувалъ отъ други по-разпространени славенски лѣтописи, каквито сж, наприм., издаденитѣ отъ г. Ив. Богданъ Bulgarische Annalen von 1290—1414 [1]), или пъкъ отъ каквито се е ползувалъ и ромжнскиятъ лѣтописецъ монахъ Мокса Михаилъ за своя трудъ [2]). Къмъ такива подробности ще трѣба да отнесемъ: 1. извѣстието за ипсалския бой, къмъ който о. Спиридонъ приплита и дѣйствията на Момчила войвода, съгласно съ бѣлѣжкитѣ на сръбския лѣтописъ, гдѣто дѣйностьта на Момчила се отнася къмъ 6869 (=1361) год., притова този български войвода се обръща у нашия историкъ отъ „периторски" въ „князь пиротски"; 2. подробноститѣ за сражение при Марица въ 1371 год., въ които е прибавилъ не малко и самъ о. Спиридонъ; 3. за султанъ Баязита и дѣйствията на неговитѣ синове, както и изобщо за турскитѣ султани до половината на XVI в.; 4. за сждбата на послѣднитѣ императори и прѣвземането на Цариградъ отъ турцитѣ, и 5. за отношенията на албанскитѣ „царье" къмъ турцитѣ.

Отъ другъ изворъ несъмнѣнно е черпилъ о. Спиридонъ свѣдѣния за султанитѣ отъ срѣдата на XV в., отъ Селима II и до половината на XVIII в. — епоха, която той излага твърдѣ накратко. Това най-добрѣ ни показва хронологията, която се води тукъ вече отъ Р. Хр., а не отъ сътворението на свѣта. Освѣнъ това, откжслечностьта на извѣстията и характера на изложението ни каратъ да прѣдполагаме, че о. Спиридонъ се е ползувалъ отъ нѣкои кратки бѣлѣжки въ лѣтописна форма, каквито обикновено сж се приписвали въ края на по-старитѣ лѣтописи. Що се отнася до изложението на събитията отъ половината на XVIII в. до 1789 година, до която е доведена нашата история, — епоха, на която нашиятъ историкъ е билъ съврѣменникъ, то ние ще трѣба да признаемъ като неговъ собственъ трудъ.

Не малко материалъ, вѣроятно, сж доставили на о. Спиридона и различни народни прѣдания, къмъ които ще трѣба да отнесемъ: 1. разказа за прѣвземането на Солунъ отъ турцитѣ (стр. 90 и 91) [3]); 2. за възникването на гр. Мъглишъ (стр. 99); 3. за потурчването на българскитѣ знатни родове въ Търново

---

[1]) Archiv f. sl. Phil., Bd. XIII (1891), стр. 526 и сл. — Тоя лѣтописъ, по всичко се види, о. Спиридонъ не е ималъ подъ ржка, иначе той не би пропусналъ да се възползува за нѣкои подробрости поне за царуването на Ив. Шишмана и би разбралъ грѣшката си съ Юрия Бранковича.

[2]) *В. Григоровичъ.* О Сербіи и ея отношеніяхъ къ сосѣднимъ державамъ, Казань, 1859, прибавленіе, стр. 2.

[3]) Г. В. Кжнчевъ ни съобщи, че сжщата тази легенда и днесъ още се разправя въ Чаушъ-мънастиръ наедно съ друга една.

при съдѣйствието на гръцкия патриархъ (стр. 103 и сл.)[1]); 4. за бѣгството на Ив. Шишмана слѣдъ падането на Търново на рѣка Искъръ, а оттамъ въ Златица и сетнѣ въ Самоковъ (стр. 91 и 93), което впрочемъ той е могълъ да заимствува направо отъ о. Паисия (ср. стр 90), и 5. подробноститѣ за участието на Марка Кралевича въ похода на турцитѣ срѣщу Мирча, влашки воевода (стр. 91)

Най-сетнѣ, о. Спиридонъ ще да е ималъ така сжщо подъ ржка и житието на Стефана Лазаревича, написано отъ Константина Костенещки, отъ което той, вѣроятно, е прѣписалъ почти буквално и двѣтѣ Родословия на сръбскитѣ кралье, съ които той завършва своята история[2]).

Ние се постарахме да приброимъ тукъ, доколкото имахме възможность, всичкитѣ извори, които е ималъ подъ ржка и се е ползувалъ о. Спиридонъ при съставянето на своята история, а така сжщо и да покажемъ неговитѣ отношения къмъ тѣхъ съ цѣль, за да дадемъ малко-много едно прѣдставление за книжовно-литературната стойность на труда на нашия историкъ. Нѣма съмнѣние, че вече самитѣ тия извори, както и отношенията и зависимостьта на о. Спиридона отъ тѣхъ, сж достатъчни, за да ни посочатъ, че издаваната тукъ „історія о болгарскомъ народѣ славенскомъ“ не може да се смѣта като книга, отъ която може да се черпи цѣненъ материалъ за българската история. Тя по своето значение, като исторически трудъ, не надминава своята прѣдшественица „історія славено-българская“; напротивъ, ние ще трѣба да признаемъ, че тя въ много отношения отстжпва на тази послѣдната. Прѣди всичко, макаръ нейниятъ авторъ и да се е ползувалъ, несъмнѣнно, отъ много повече и по разнообразни извори и да се е старалъ да стане въ независимо положение отъ о. Паисия, но въ сравнение съ труда на първия български историкъ тя се отличава съ своята непълнота, и въ нея се срѣщатъ блѣзни много по голѣми, отколкото въ Паисиевата история; като напримѣръ доста е да посочимъ на второто, търновското царство, което е изложено много по слабо, отколкото у о. Паисия. Послѣ, авторътъ ӣ не се придържа така строго въ главната си цѣль — да изложи историята на българския народъ — и липсва му равномѣрность въ изложението на отдѣлитѣ, което не се забѣлѣзва у негова прѣдшественикъ: той често пжти се отдалечава отъ прѣдмета си и внася въ историята си цѣли епизоди съвсѣмъ излишни, които при това нѣматъ никакво отношение къмъ историята на българитѣ. Не по-малко той отстжпва въ езика на изложението, който далечъ не е така гладъкъ и еднообразенъ, както

[1]) Подобни легенди за потурчването на българското население отъ султана Селима II се разказватъ и въ Македония, въ Мъгленъ и Дебъръ, вж. *В. Кжнчевъ*, Етнография и статистика на Македония, София, 1900, стр. 41 и 51.

[2]) „Гласник“, кн. XLII. (1875), изд. на проф. Ягича, стр. 252.

у о. Паисия. Що се отнася до сравнителната историческа вѣрность на даннитѣ у двамата, то при всичко че о. Спиридонъ прави опитъ да поправи о. Паисия, напримѣръ, въ въпроса за покръщането на българитѣ, не може да се не признае, че той е далъ много по-широкъ просторъ на фантазията, дори съзнателно е изопачавалъ фактоветѣ тогава, когато о. Паисий навсѣкждѣ неотстжпно остава вѣренъ на своитѣ извори, и несъмнѣнно историческата критика ще се отнесе къмъ неговитѣ грѣшки много по-снисходително, отколкото къмъ грѣшкитѣ на о. Спиридона.

Като посочваме обаче на тия слаби страни на нашата история въ сравнение съ нейната прѣдшественица, ние никакъ не искаме да я лишимъ отъ всѣко значение или пъкъ да покажемъ, че нейниятъ авторъ не е достоинъ да влѣзе въ реда на нашитѣ историци. Прѣди всичко трѣба да веземемъ въ прѣдвидъ това обстоятелство, че о. Спиридонъ е писалъ „не искуса ради, но люби ради“, понеже „не зналъ онъ художество писанію и не писалъ онъ съ такимъ разумомъ учити кого или показати художества разума своего и получити похвали“, но „сожелалъ о свемъ народѣ, аще и не ученъ былъ, дерзнути и написати во кратцѣ мало да не до конца въ забвение будетъ“. Вече това самопризнание на нашиятъ историкъ значително смегчава присждата на историческата критика и кара послѣдната да се ограничи само съ въпроса: дали той е направилъ всичко, което му е давала съврѣменното състояние на историческата наука и му сж позволявали неговитѣ познания и срѣдства? Въ това отношение надали ще може да се хвърли върху него дори най-малъкъ укоръ. Многобройнитѣ и разнообразни извори ни ясно свидѣтелствуватъ, че той се е отнесалъ добросъвѣстно къмъ своята работа и не малко трудъ е положилъ, до като напише историята си: той е изпълнилъ своята задача, доколкото му сж позволявали срѣдствата, неговитѣ знания и развитие, като ученикъ отъ мънастирската школа на единъ виденъ за врѣмето си прѣдставитель на тогавашната образованость между духовенството. Сжщо така надали ще трѣба да отрицаваме, че о. Спиридонъ е ималъ нужната подготовка за дѣлото, което той е прѣдприелъ. Единъ само неговъ стремежъ самостойно да разработва историческия материалъ, който той е ималъ подъ ржка, е доста да ни покаже, че той е притежавалъ извѣстенъ критически похватъ, който той е приложилъ на нѣколко мѣста при съставянето на историята си. Но има едно прѣдимство у нашия историкъ, което го особено издига, а то е това, че той, както се види, е разбралъ единъ отъ сжщественитѣ принципи изобщо на българския историкъ, безъ обаче да си задаваме въпросъ, доколко той е съумѣлъ да го приложи на дѣло, а имено, че сждбата на българския народъ е органически свързана съ сждбата на Византия и на другитѣ балкански народи, и че българската история не може да се излага безъ знанието историята на тия послѣднитѣ, — прѣдимство,

което му спечелва извѣстно мѣсто въ реда на българскитѣ историци.

Поради това и значението на неговата история ние ще опрѣдѣлимъ така: тя, като плодъ на почналото се у насъ духовно-политическо движение въ XVIII в., се явява най-добъръ свидѣтель за магическото дѣйствие на националната идея, която о. Паисий успѣ да вдъхне въ своитѣ съотечественици и да пробуди въ тѣхъ народното самосъзнание, а, като историко-литературенъ паметникъ за врѣмето си, тя подпълва една доста чувствителна блѣзна въ развитието на нашата историография, като свързва XVIII съ XIX вв.. Но най-голѣмата цѣнность на нашата история се заключава въ това, че тя даде възможность да се разясни тъмния въпросъ за произхода на тъй нареченитѣ „прѣправки на Паисиевата история", които се появиха въ началото на сегашното столѣтие, именно че тѣ не прѣдставятъ нищо друго, освѣнъ една сглоба или компилация отъ Паисиевата и Спиридоновата история, и чрезъ това се обясни до извѣстна степень състоянието на нашата историография въ тази епоха.

Въ заключение ние ще дадемъ тукъ нѣколко свѣдѣния за едничкия за сега извѣстенъ прѣписъ отъ нашата история[1]). Както вече имахме случай да забѣлѣжимъ, този прѣписъ е притежание на библиотеката при Държавната „Априлова" мъжка Гимназия въ Габрово, и, спорѣдъ направенитѣ справки, билъ подаренъ отъ габровскиятъ житель Ст. Манафовъ. Самиятъ текстъ се намира собствено въ единъ ржкописенъ сборникъ, който състои отъ 139 листа нумеровани съ слѣдното съдържание: 1. нѣколко изречения отъ гръцки философи, стр. 1—6; 2. прѣписъ на Дамаскинъ и евангелски недѣлни поучения, стр. 7—44, подиръ които слѣдватъ 18 стр. празднй; 3. прѣписътъ на нашата история, написана на стр. 45—196, отъ които 45—50 стр. заема „прѣдисловието" й, послѣ пакъ слѣдватъ философски изречения на 51—52 стр., а подиръ тѣхъ иде „історія во кратцѣ о болгарскомъ народѣ славенскомъ", която заема стр. 53—196; слѣдъ това идатъ 21 стр. праздни, и 4. разни прѣдсказания, между които има и на Мартина Зедека, — прѣписъ отъ руска книга, печатана въ С.-Петербургъ 1798 год., направенъ отъ нѣкого си „*Никола даскалъ Селвиевски*" и отъ ученика му *Винча* на киръ Петка Іоановича, м. 25 декември 1824 год., стр. 109—226; останалитѣ листове сж праздни.

Всичкитѣ тия статии на тоя сборникъ сж написани, както се види, не отъ една ржка и при това въ разно врѣме. Но отъ

---

[1]) Тия свѣдѣния ние длъжимъ на любезностьта на г. М. Ивановъ, учитель при Габровската гимназия, комуто тукъ изказваме нашата най-голѣма благодарность.

кого и кога е написанъ прѣписътъ на нашата история, показва слѣдната приписка, която се намира въ края на текста:

„Тая книга се е прѣписала отъ нѣкоего іеромонаха найнапредъ, родомъ Габровецъ, именемъ Спиридонъ, въ мънастирь Нѣмца[1]) въ земли молдовска въ лето отъ міра 7300, а азъ я преписахъ въ 1819 г. отъ истата Спиридоновата. прочетши и разумех прежди бивши и сожелихъ я преписовати и остаюся во Христѣ братъ вашъ смиренный

Петко попъ Манав".

Другата приписка: „перво сочинися и списася сей лѣтописъ въ земли молдовской в монастырь Нѣмца в лѣто 7300".

И тъй Габровскиятъ прѣписъ, направенъ отъ Петко попъ Манафовъ, се отнася къмъ 1819 год., т. е. четире години по късно слѣдъ смъртьта на нашия историкъ, що ни дава основание да прѣдполагаме засега, че историята на о. Спиридона е станала извѣстна само подиръ смъртьта му; освѣнъ това, прѣписвачътъ, ако не е билъ лично познатъ съ него, то въ всѣки случай можалъ е, като габровецъ, да се интересува повече и да получи за него по прѣсни и вѣрни свѣдѣния, та поради това и бѣлѣжката му, че о. Спиридонъ е билъ родомъ габровецъ, ще трѣба да признаемъ за вѣрна.

Самиятъ прѣписъ е направенъ буквално безъ никакви измѣнения. Пропуснатъ е само откжсътъ отъ ст. „Прѣніе святаго Ѳомы съ римлянами", вѣроятно, защото тази стэтия не е завършена; може би, липсвающитѣ три листа въ нашия ржкописъ (вж. по горѣ, стр. IX) да сж били отрѣзани отъ самого о. Спиридона. Освѣнъ това ще забѣлѣжимъ още и туй, че прѣписвачътъ е билъ човѣкъ малко грамотенъ, защото не навсѣкждѣ е вѣрно прочиталъ титлитѣ, па и на много мѣста невѣрно е прѣписвалъ, нѣма да говоримъ за правописа, тъй като прѣписвачътъ не се държалъ о правописа на своя оригиналъ.

Считаме за необходимо да дадемъ тукъ нѣколко бѣлѣжки и за самото издание на нашата история. За по-лесно и удобно четене ние напечатахме текста съ граждански шрифъ, а за това нужно бѣ да растворимъ титлитѣ, като се въздържахме обаче отъ прибавката на крайнитѣ безгласни, тъй като трудно бѣ да се установи правило за тѣхното употрѣбение; съ сжщата цѣль измѣнихме и прѣпинателнитѣ знакове. Заглавията, които въ ржкописа сж написани съ киноварь, сж напечатани съ тлъстъ шрифтъ, съ исключение на послѣдната фраза въ ст. „о Іустиніанѣ, царѣ греческомъ первомъ": „А по нем наста Іустин, а по Іустинѣ Тиверій, по Тиверіи Маврикій" (стр. 22), която е така сжщо

---

[1]) Като бѣлѣжка къмъ тази дума стои: св. Пандократоръ.

написана съ киноварь; съ курсивъ пъкъ сж напечатани за по-голѣма нагледность всички цитирани автори или книги. Всички бѣлѣжки, които въ ржкописа сж написани на полето, прѣнесени сж на съотвѣтната страница подъ чертата [1]). Що сѐ отнася до самия текстъ, то той е издаденъ безъ измѣнение съ запазванье граматиката и правописа на о. Спиридона; направенитѣ отъ насъ поправки повечето иматъ чисто външенъ характеръ: това сж допълнени съкратени думи, или пропуснати отъ о. Спиридона букви въ отдѣлни думи, или пъкъ поправка въ правописа на думи, които сж написани въ разни мѣста различно, като даваме прѣдпочтение на по-правилното написванье. Всичкитѣ тия поправки, читателятъ ще ги намѣри на всѣка страница подъ чертата. Освѣнъ това позволихме си да направимъ още слѣднитѣ измѣнения: 1. въ всичкитѣ собствени имена внесохме заглавни букви, а сжщо и въ думи, които е прието да се пишатъ съ такива; 2. гласнитѣ ꙗ, ѧ, оу или ꙋ и ѡ замѣнихме първитѣ двѣ съ *я*, а другитѣ съ *у* и *о*; 3. сложнитѣ съгласни ѯ и ѱ — съ звуковетѣ *кс* и *пс*, а така сжщо и съгласната ѕ съ *з*; 4. всичкитѣ буквени числа — съ цифрови; 5. внесохме нѣкои думи и букви, необходими за разбиране смисъла на текста; такива думи и букви сж турени въ жглести скоби [ ], и 6. думи или изречения, които сж заключени въ кржгли скоби ( ), сж и въ оригинала въ скоби. Всичкитѣ тия измѣнения читателятъ лесно ще забѣлѣжи по прѣдисловието къмъ историята, което е напечатано, както е въ оригинала само безъ нѣкои съкращения, които не можиха да се направятъ за липсата въ печатницата на нѣкои знакове. Най-сетнѣ, по независящи отъ насъ причини, въ текста сж се вмъкнали доста много печатни погрѣшки, повечето отъ които ние помѣстяме въ края на книгата.

Въ заключение считаме за свой дългъ да искажемъ тукъ най-искрената си благодарность къмъ г. г. проф. М. С. Дриновъ, Хр. М. Лопаревъ, проф. А. Теодоровъ и В. Кжнчевъ за любезнитѣ имъ съдѣйствия и упжтвания въ нашитѣ занятия по изданието на тази книга.

София, 9 Май 1900. **В. Н. Златарски.**

[1]) Тукъ ще отбѣлѣжимъ, че сме пропуснали случайно една отъ бѣлѣжкитѣ на полето, именно: срѣщу началото на ст. „о Іоаннѣ Кандикозинѣ и Іоанна Палеолога, сына Андроникова“ (стр. 88) на полето стои: „царствова Андроникъ лѣт 30“.

Добавка.

Прѣдисловие

къмъ написаната отъ о. Спиридона

Служба преподобнаго отца нашего Өеодосія Терновскаго постившагося въ пустыни Кілифарстѣи,

Вѣстно буди тебѣ, возлюбленный читателю, о семъ преподобнѣмъ отцѣ Өеодосіи Терновскомъ. Пришедшу ми въ святой обители Рылской, и пребывшу ми тамо малое время, восхотѣхъ преписувати житіе преподобнаго отца Іоанна Рылскаго, тѣм же и просихъ книгу, идѣже имѣяху пространно житіе преподобнаго отца Іоанна написанно, и дадоша мнѣ едину книгу, панигирикъ именуемую, иже въ ней обрѣтахуся множество избранныхъ святыхъ отецъ житія, написанни отъ древняго извода. И читающу ми тую книгу, обрѣтохъ паче чаянія и житіе сего дивнаго отца Өеодосія Терновскаго, списанно святѣйшимъ Каллистомъ, патріархомъ цариградскимъ, списанно же совѣтомъ, святѣйшимъ собором цариградскимъ, вины ради сицевыя. Зане аще преподобный Өеодосій и болгарскаго рода бѣ, обаче ученикъ святаго Григорія Сінаита бѣ, и святѣйшій Каллистъ, патріархъ цариградскій, такожде и онъ ученикъ бѣ святаго Григорія Сінаита. Живущу святому Григорію въ Болгаріи, въ мѣстѣ, Параорія зовомо, идѣже нынѣ по турецки Сакар-дау называется, между предѣлы греческія и болгарскія, живяху же и они вкупѣ со старцомъ своимъ въ Параоріи даже до смерти святаго Григорія, Каллистъ взятъ бысть въ Сербію на архіерейство, Өеодосій же принужденъ бысть отъ братіи, яко да пріиметъ игуменство вмѣсто святаго Григорія, онъ же не восхотѣ, но тайно изыде отъ монастыря, и пойде въ Терново и явися царю Александру, царь же, видѣвши его, велми возрадовася. И елма сіе бяше нѣкое божіе строеніе, яко въ то время умножилися бяху ереси въ Болгаріи, а най-паче іудейскій народъ съ великимъ дерзновеніемъ хуляху христіанскую вѣру и Христа Господа, и пресвятую и пречистию Его Матерь, вины ради сицевыя, зане царица отъ рода ихъ бяше, и до толикое заблужденіе пришла бяше Болгарія, яко нѣцыи и дубу нѣкоему кланяхуся и за Бога почитаху. Царь же, якоже рѣхъ, видѣвши Өеодосія, велми возрадовася и моли его, да пребудетъ въ отечество свое, и сътвори ему монастырь въ пустыни Киліфарстѣи.

Онъ, вселившися въ пустыни, не стерпѣ намного заблужденія болгарскаго, но дерзновенно обличи царя и царицу, вкупѣ и патріарха, и моли царя, да будетъ соборъ, и повелѣ царь, и собрашася вси архіереи земли болгарскія, вкупѣ и противницы. Бывшу же собору, всѣхъ противниковъ побѣди и посрами, вѣрныя же вѣру утверди. И тако паки пойде въ пустыню, и собрашася къ нему многое множество монаховъ отъ разныхъ языковъ, и пребысть многое время въ пустынѣ той, даже до старости, и паде въ болѣзнь. И услыша, яко возвратися Каллистъ отъ Сербіи на патріаршество въ Цариградъ, и вожделѣ видѣти его, и проси царя и патріарха, да отпустятъ его въ Цариградъ, они же никако не соизволиша ему. Онъ же постави ігумена вмѣсто себѣ, мужа честна и свята, именемъ Романа, самъ же тайно кораблемъ пойде въ Цариградъ, и пребысть малое врѣмя, преставися. Патріархъ же взя со собою весь соборъ архіерейскій, и погребоша его честно во святѣй обители святаго Маманта, и въ исхожденіи души его слышаша вси архіереи на воздусѣ ангелское пѣніе, сего ради разсудивше вси архіереи, яко достоинъ есть преподобный Ѳеодосій написатися житіе его въ пользу инымъ и во святыхъ вмѣнитися. Святѣйшій же патріархъ цариградскій и вселенскій кѵріу кѵръ Каллистъ написа житіе преподобнаго Ѳеодосія Терновскаго, совѣтомъ Сѵнода цариградскаго.

Удивительна вещь обрѣтается здѣсь, како греки, иноплеменни суще, пріяли сего преподобнаго во святыхъ, болгари же, единоплеменни суще, въ забвеніе предали и память ему не сотворили. О тма, о слѣпота болгарская! И како можно таковаго благодѣтеля въ забвеніе предати и память ему не сотворити? Аще ли онъ вторый кратъ Болгарію просвѣтилъ, ересовъ прогналъ и вѣру утвердилъ, православіе насадилъ, еже и до днесь нерушимо стоится молитвами его, мнѣ мнится, яко достойно есть равноапостолскую честь дати и память творити, и не точію монастырь той, идѣже онъ постился, но и вся Болгарія должна есть память творити и почитати его.

Тѣмже азъ, видѣвъ таковое безуміе, дерзнухъ и сотворихъ ему достойную памяти службу, и аще като обрящется богочтецъ, да сотворитъ ему память, и мню, яко не вотще будетъ трудъ его.

ПРЕДЬСЛОВІЄ.

Ѧ҆́ще комꙋ̀ слꙋчи́тсѧ вни́кнꙋти въ оубо́гій мо́й лѣтопи́съ[1]) па́че ча́ѧнїѧ, чита́ти и҆лѝ припи́совати, молю̀ смире́ннѡ, а҆́ще ѡ҆брѧ́щет погрѣ́шност в҆ не́мъ, и҆лѝ проти́вѡ пра́вагѡ писа́нїѧ, и҆лѝ в҆ грамати́ческой си́лѣ да не хꙋли́тъ, нижѐ да оукорѧ́ет, поне́же не зналъ а҆́зъ худо́жество писа́нїю; и҆ не писа́лъ а҆́зъ с҆ таки́м ра́зꙋмомъ оучи́ти ко́го и҆лѝ показа́ти хꙋдожество разꙋ́ма моегѡ̀ и҆ полꙋчи́ти похвалѝ: но ви́дѣвши а҆́зъ такова́гѡ пре́жде бы́вшагѡ сла́внагѡ наро́да[2]), сі́рѣчь, ца́рскагѡ и҆ патрїа́ршескагѡ, є҆́ще же и҆ ча̑дъ а҆п҃лскыхъ. въ тако́вое забве́нїе и҆ оуничиже́нїе кра́йное при- ше́дша, ꙗ҆́кѡ ни є҆ди́номꙋ и҆ не то́ликѡ ѿ про́стыхъ, но и҆ ѿ оуче́нныхъ люде́й не зна́ти. и҆ нижѐ поменꙋ́етсѧ ѿнюд ца́рство и҆лѝ патрїа́ршество бо́лгарское въ ны́нѣшнѣм вѣ́цѣ. того̀ ра́ди сожела́лъ а҆́зъ ѡ҆ свое́мъ наро́дѣ, а҆́ще и҆ не оуче́нъ бѣ́хъ де́рз- нꙋти и҆ написа́ти во кра́тцѣ ма́лѡ да не доконца̀ в҆ забвенїе[3]) бꙋ́дет. и҆ не оудиви́телнѡ бꙋ́ди тебѣ̀ возлю́бленный чита́телю, по- не́же а҆́зъ не и҆скꙋса ра́ди но любвѝ ра́дн писа́лъ. ѡ҆ на́шем славен- нобо́лгарском наро́дѣ ѕѣлѡ̀ трꙋ́дно и҆зиска́ти и҆́стинꙋ и҆ ѡ҆брѣстѝ ко́ренъ ро́да и҆́хъ ѿ кого̀ пле́мѧ влекꙋ́т: и҆ не то́ликѡ бо́лгарѡв, но и҆ всемꙋ̀ ро́дꙋ славе́нскомꙋ. поне́же ѻ҆нѝ и҆ дре́вныхъ време́нъ по своемꙋ̀ ѧ҆зыкꙋ̀ писа́нїе не и҆мѣли. и҆ ѡ҆брѣта́емъ ѿ чꙋ́ждо ѧ҆зы- кѡв | писа́нїе, сирѣчь ѿ чꙋ́ждыхъ лѣтопи́сѡв: чꙋ́ждостраннїи[4]) л. 1 об.
ѧ҆зы́цы писа́ли ѡ҆ свои́хъ, и҆ по слꙋ́чаю слꙋчи́вшихсѧ писа́ли и҆ ѡ҆ на́шихъ. а҆́ще и҆ писа́ли, ѡ҆ба́че не всѝ ра́внѡ, и҆ несогла́снѡ. сегѡ̀

Въ оригинала:

[1]) лѣто пи́съ. — [2]) норо́да. — [3]) збве́нїе. — [4]) чꙋ́ж- достарннїи.

ради ꙗкоже рѣхъ бѣлѡ трꙋдно. пишит ст҃ый димитрій ростовскій в своем лѣтописѣ[1]), сице: шестый сынъ Іафетовъ, мосѡхъ ѿ негѡ изыдоша каппадѡкы, мисины, Іллирицы, еще же и всемꙋ славенскомꙋ ѧзыкꙋ, ѿ мосоха произыти гл҃ит: приводит и свѣдѣтела ст҃агѡ пророка Іезекіила, гл҃а именнѡ мосѡха быти кнѧза рꙋска рече: обаче инії несогласꙋют; овії ѿ рифата сына гомерова; овії ѿ догѡрмы брата рифатова: и инії ѿ сармофа праправнꙋка арфаѯадова, сына симова. а [ѿ] нашем болгарском нарѡдѣ пишꙋтъ сіце ꙗкѡ болгары пріидоша ѿ волги рѣки, лѣто гд҃не ук҃и: годꙋ и повоюваша дацію сирѣчь влахію. а в лѣто гд҃не унд҃ преидоша дꙋнавъ, и завоюваша мисинію, сирѣчь доброца. а в дрꙋгомъ лѣтописѣ[2]) пишитъ ꙗкѡ болгары пріидѡша ѿ азовское море на дꙋнаѧ въ времѧ оуалента царѧ и просиша оуалента и даде имъ землю и населишасѧ по дꙋнава. въ дрꙋгомъ лѣтописѣ[3]) пишит даки и мисагити пріидоша ѿ северныхъ странъ и населишасѧ ѡбоихъ странъ дꙋнаѧ:[4]) зꙋнара же іѡанъ лѣтопи҃ именнѡ дакѡвъ, сербѡвъ называетъ[5]), а мосагитѡв болгарѡв.

л. 2. а в дрꙋгомъ лѣтописѣ пишит, и пріидѡша мисагити | лѣто ѿ сотворенія міра ҂дфк҃в; и населишасѧ ѡбоихъ странъ дꙋнаѧ: и назвасѧ тѧ мисинія ѿ именем ихъ. ѿ дꙋнаѧ къ полꙋдне великаѧ мисинія, а къ полꙋнощи малаѧ мисинія: и малымъ временемъ пришедым, поставиша себѣ кралѧ именем иллирикъ. а потом назвасѧ землѧ тѧ Іллирика взѧвши имѧ ѿ Іллирика кнѧза. послѣжде же многимъ временем прешедым. лѣто ѿ сотворенія свѣта ҂дѱп҃е: родишасѧ ѿ рода Іллирикова в҃: сына, единомꙋ имѧ болгъ, и дрꙋгомꙋ бремъ сирѣчь в҃: брата, и не могоша жити заедно, но раздѣлиша землю, и оузѧ бремъ ѿ дꙋнаѧ къ полꙋнощи; а болгъ ѿ дꙋнаѧ къ полꙋдне. изшедшіи нарѡди ѿ брема назвашасѧ бреми, или пеми; а ѿ болга, болгаре; ѿ

Въ оригинала:

1) *На полето срѣщу тия думи четемъ*: лѣ(то)пис ст. — 2) и 3) лѣто пис҃ѣ. — 4) *На полето срѣщу този редъ стои*: лѣт от сотворенія міра ҂дц҃: — 5) называтъ.

пе́мцѡвъ произыдо́ша словаки; а ѿ болга́рѡвъ се́рбы. а сїи народи всп аллири́ческїй.

Свидѣтелство ѿ дре́вныхъ лѣтопи́сѡвъ; Боѳїе́ръ фра́нзискїй. глетъ Боѳїе́ръ геѡгра́фъ, идѣже прежде зва́шеся землѧ мисинїѧ, ны́нѣже зове́тсѧ, се́рвїѧ, и Болга́рїѧ. а (и)дѣже [1]) зва́шеся Їллирика ны́нѣже зове́тсѧ славо́нїѧ. И па́ки, Баро́нїѧ глетъ е̑ст град во Їллирикѣ сардикїй зово́мїй, при мисїй и да́кїй; ны́нѣже зове́тсѧ средѣцъ то́й бѣ сто́лный град болгарскїй посредѣ Болга́рїей. И па́ки из лѣтопи́са | оу̑нгорскагѡ; л. 2 об.
глетъ сице: Бре́мъ кнѧзъ че́шкїй изыде[2]) ѿ Їллирикъ идѣже бѣ всѧ словенская во́йска и идѣже бѧхꙋ всели́лися ве́сь болгарскїй наро́дъ; и по́иде къ за́падꙋ иска́ти себѣ зе́млю в странахъ неме́цкыхъ и ѡ̑сѣдеся меж́дꙋ водо́ю висла и меж́дꙋ албинъ, и висбꙋркꙋ, сирѣчь венгера, иже е̑ст зна́ема в земли неме́цкой, и на воды сїѧ, сотвори град крѣпокъ, и иже положи е̑мꙋ имѧ Бреме́нъ или Брземе́нъ: сирѣчь ѿ ѡ̑бремене́нїѧ оу̑поко́нсѧ. Здѣ свидѣтелство ꙗ̑кѡ и словѧни и бо́лгары и че́хи всп Їллирческїи наро́ди сꙋть. а̑ще ли кто рече́т ꙗ̑кѡ не сꙋть Їллирицы род славе́нскїй а̑зъ докажꙋ свидѣтелство. слыши во вре́мѧ дїѡклїтїѧна царѧ римскагѡ.

Здѣ ска́рга, ѿстꙋпа́ѧ ма́лѡ ѿ баронїѧ, ѡ̑ дре́вности на́шегѡ славе́нскагѡ наро́да сице глетъ: да́же до сегѡ лѣта возмо́жно было сомнѣва́тися како́въ се́й народ бѣ нарица́емыѧ Славы или скла́вины или словѧне, или бо́лгары, или семы иже въ сеи лѣтописи ѿ нѣколикихъ столѣт воспомина́ютсѧ. ꙗ̑кѡ всели́шасѧ въ Ѳра́кїю, близ константинопо́лѣ, и гре́цїи, и далма́цїй, и во иныѧ страны, да́же до пано́нїи и илї́рїкъ, идѣже нынѣ ве́нгерскаѧ землѧ. но до сегѡ лѣта пришедше, и чита́юще францꙋзскꙋю | лѣтописи не мо́жем оу̑сомнѣва́тисѧ, ꙗ̑кѡ сїи наро́ди бѣ л. 3.
на́шїй, по́лскїй, че́шкїй, рꙋскїи, слове́нскїи, бо́лгарскїй, харва́тскїй, далма́тскїи, и про́чїй: поне́же че́хѡв до сегѡ вре́мене нѣмцы

Въ оригинала:
1) а дѣдѣже. — 2) изы.

называют, венами. и сїе имѧ вождѧ[1]) их', лионъ: прїемлахꙋ началнїи тогѡ народа, и нашъ рече томꙋ подобное имѧ имѣѧше. и удоб ест уразꙋмѣти, ѩкѡ ѿ сих' странъ сїи народи изыдоша, идѣже нынѣ, полскаѧ, чешкаѧ, рꙋскаѧ и московскаѧ землѧ, даже до волгы ѿ неѧже волгаргы, или болгары нарицаютсѧ, и тамо в странахъ восточныхъ, идѣже умножишасѧ сѣмѡ паки ѿчасти возвратишасѧ, сїи народи в первая своѧ селенїѧ. сирѣчь: егда изгнаны быша ѿ троѧна кесарѧ пойдоша въ росїю, во време же уалента, возвратишасѧ ищꙋще свое Отєчество, коликїѧ же браны с' гꙋннамы ихже нынѣ венграмы нарицаем творѧхꙋ показꙋют древнїи[2]) предѣли полстїй, и сосѣдство еже съ ними имамы. то скарга пишет.

Въ оригинала:
1) вождесх. — 2) древїи.

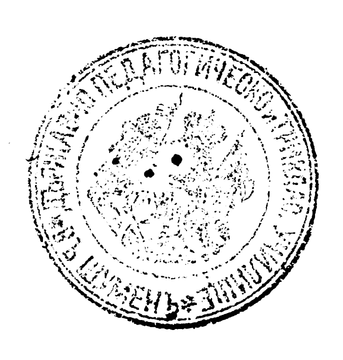

ІСТОРІЯ

во кратцѣ о болгарскомъ народѣ славенскомъ.

При[1]) кончинѣ Ноевой синове его, и внуки, и правнуки его еще во оной Арменстѣй восточной странѣ, при горах Араратских, жиша доволное время. Таже егда расплодишася въ толикое множество, яко уже тѣсной имъ быти странѣ той, воставше от востока, поидоша ищуще пространнѣйшая и плодоноснѣйшая земли к вселенію своему, яко да не утѣсняются множеством своим, и имутъ земныхъ благъ изобилie; шедше же къ тойже странѣ, внюже и Арфаксадъ[2]) с племенемъ своимъ прежде ихъ отиде, и обрѣтоша поле равное и мѣсто пространное в земли Сенааръ, тако послѣжде[3]) прозванной (таяжде земля Халдею и Вавvлоніею), и вселишася тамо, между рѣками Тvгромъ и Ефраѳомъ, на[4]) мѣстѣх красных и плодоносныхъ.

Преселившеся же людіе на[5]) иное мѣсто (от Арменіи в Сенааръ), премѣнишася въ житіе ино. Умершу же Ною отложиша людіе страхъ Божій, и пойдоша по своихъ похотехъ, дондеже подвигоша Бога на гнѣвъ. И расточенны быша въ концы земныя, раздѣлшымся[6]) ихъ языкамъ. Бѣ же тогда вся земля уста едина, и гласъ единъ[7]) всѣмъ. И рече чьловѣкъ к другу своему[8]): „пріидите да сотворим плинѳы, и испечемъ я огнемъ, и да созиждемъ | себѣ градъ и столпъ, емуже верхъ будетъ до небесъ, и сотворим себѣ имя славно, прежде даже не разіидемся по лицу всея земли“. И яшася за дѣло, и быша имъ плинѳы в камень, и бреніе вмѣсто мѣла. Не угодно же Богу бысть то дѣло ихъ, понеже начаша гордостію не во л. 1 об.

Въ оригинала:

[1]) *На полето сръщу този редъ стои:* от лѣтов[иси] святаго Димитріа Р[о]стовскаго. — [2]) Арфксадъ. — [3]) ослѣже.п — [4]) нѣ. — [5]) но. — [6]) раздѣлшыся.— [7]) *На полето е обяснено:* язык е(динъ).— [8]) *Сущо:* к ближ[нему] своему.

славу Божію, но на прославленіе своего имени, небрежаху бо о Бозѣ, но своему величанію внимаху.

Къ дѣлу же тому небогоугодному предводитель бысть Немродъ, сынъ Хусовъ, внукъ Хамов, ееіопъ[1]), исполинъ. Той всѣхъ к столпотворенію возставы, противное Богу к людемъ вѣщая: жестока же и немилостива того къ человѣческому роду быти сказуя. Людіе же, аки безумніи, к злу паче, нежели къ добру скорѣйшіи, послушаша[2]) того безумнаго и богопротивнаго совѣта и повинушася Немроду, яко началнику своему, и начаша зданіе.

Еѵеръ же единъ сынъ от праотецъ Христовыхъ, сынъ Саловъ, внукъ Каинановъ, правнукъ Арфаксадовъ, праправнукъ Симовъ. Той, праведенъ мужъ и истинный богочтецъ сущы, со своим племенемъ не изволяше на то богопротивное дѣло и отлучися. Тіи же в неполезном оном столпозданія[3]) дѣлѣ трудишася четыредесятъ лѣтъ и вознесоша высоту его выше облакъ,
л. 2 об. но не возмогоша по | своему намѣренію совершити того: сніиде бо Господь и размѣси языки ихъ на седмъдесятъ и единъ языков, а седмъдесятъ вторый языкъ оста Еѵеровъ, иже от Адама начатся, понеже Еѵеръ не бѣ общникъ зиждущимъ столпъ, убо и языкъ праотеческій в немъ и в племены его цѣлъ соблюдеся. И тогда племя его прозванно бысть *еѵрей*, а языкъ того наречеся языкъ *еѵрейскій*.

Бысть же раздѣленныхъ языковъ число по числу племенъ и князей, началствовавшихъ[4]) кійждо в племени своемъ, егда столпъ здаху: бяху бо имъ седемьдесятъ и единъ князей, а над ними Немродъ, яко царь и владика, повелитель бяше. Размѣсившымъ ся же языкомъ, не разумѣша другъ друга бесѣди: овій бо зиждуще веляху приносити каменія, тіи же приношаху воду; овіи плинеы приносити веляху, тіи же несяху бреніе, или ино кое вещество. И быша аки изумлены и оужасни, ибо и страхъ нападе на ныхъ от Господня невидимаго пришествія и трепетны течаху съ висоту столпа долу. Таже Божіимъ велѣніемъ и духъ буренъ нападе на нихъ и разруши болшую часть столпа онаго, и уби многія отъ нихъ, иже усерднѣе прилѣжаху зданію, и тако престаша от дѣла.

Въ оригинала:
[1]) *На полето е обяснено*: арапъ. — [2]) пооелушаша. — [3]) столпо зданій. — [4]) началствовшихъ.

Абіе же по сметенію и размѣшеній языковъ, людіе | разіидошася по вселеннѣй, кождо во свою част от праотца определенную. Ибо Ное святый, въ лѣто житія своего девять сотъ тридесятое, в лѣто же бытія міра (по *Георгію Кедрину*) 2572, Божіим повелѣніемъ призва сины своя Сима, Іафета и Хама, и раздѣли имъ землю: Симу повелѣ пріяти Азію, Іафету Еѵропу, Хамуви же Африку, да кійждо на своей части вселится с племенемъ своимъ, заповѣдавъ имъ не преходити предѣловъ другъ друга, да не востанетъ между имы сваръ и вражды и браны, но кождо своим удѣломъ да доволствуется. л. 2 об.

Сказуетъ и сіе *Георгій Кедринъ*, яко завѣтъ той Ное написавъ вручи Симу, яко старѣйшему синовы. Ему же тогда бѣ (по Кедриновой повѣсти) лѣть от рожденія 431. Обаче послѣдныи тѣхъ братій племена того завѣта праотца Ноя не соблюдоша, но начаша едини другихъ утѣсняти и озлобляти, находяще бранмы, якоже послѣжде[1]) явитъ слово.

Симови племена, от сыновъ и внуковъ того произшедшіи, разсѣяшася по Асіи во странах восточныхъ; Іафетовы же племена обяша Еѵропу, западнія и полунощнія страны; Хамово же племе, ово иде во Африку, полуденнія | страны, ово же оста во Асіи в Симовомъ участіи при Немроду, ибо Немродъ не отиди оттуду, но изгна от Вавѵлона племя Симово и вселися ту съ народом своимъ, обаче ниже племя Іафетово изыде все из Асій, потомъ слово изявитъ. л. 3.

Іафету же быша сынове седмь:

1. Гомеръ, от того племени произіидоша гомырити, и галати, еще же и кѵмери послѣжде прозванніи цымбры.

2. Магогъ, от того произіидоша масіагиты, гоѳи, скѵѳы, а от тѣхъ турцы и татаре.

3. Мадай, от того произіидоша мыды.

4. Іоіанъ, или Іованъ, от того іонійскій народ и грекы.

5. Ѳовалъ, от того халѵвити, іиверы, іиспаны.

6. Мосохъ, от сего каппадокы, мисены, іллирицы, еще же и всему славенскому языку; от Мосоха произыти глаголютъ мнозы, якоже и *святый Димитрій Ростовскій* проводитъ свидѣтеля святаго пророка Іезекіиля глаголя, именно Мосоха князя

Въ оригинала:

[1]) послѣжд.

быти руска рече, обаче иніи не согласуютъ: овіи от Рифата,
сына Гомерова, овіи от Ѳоюрмы, брата Рифатова, и иніи от
Сармофа праправнука Арфаксадова, сына Симова. Еще же и
самъ *святій Димитрій* несогласно *глаголетъ*, сирѣчь не утвер-
ждаетъ[1]) нарочно славенскаго языка быти отъ Мосоха; глаго-
л. 3 об. летъ: Рифатъ и Ѳогорма внуки Іафетови бяху, | сынове суще
сына его Гомера, от негоже и кимвры[2]) или цымбры, славен-
скаго же языка бывшіи, произіидоша, того ради весма усум-
нително.

7-ый сынъ Іафетовъ Ѳирасъ, от того ѳракы или ѳарсины.

Глаголетъ Зунара: абіе по разсмѣшеніе и сметеніе язы-
ков в лѣто от сотворенія міра по числу хронографскому 2774,
разыдошася человѣцы по всей земли по родове[3]), и два от
сыновъ Іафетовыхъ абіе пойдоша къ северу и вселишася на
двухъ горахъ, зѣло великихъ, имя единой горы Таверъ, а
другой[4]) Аман. И умножишася тамо, снидошася съ горы оныя[5])
и пріидоша на рѣку глаголимую Танасъ[6]), и разыдошася на
востокъ и даже до запад. Обаче кои бяху они от сыновъ Іафе-
товыхъ, именно не обявляетъ, толико глаголетъ: „от именъ же
сыновъ Іафетовыхъ именовашася и мѣста". Аще ли же оно
тако, то удобъ можно[7]) разумѣти, и мню не быти другым, развѣ
Гомеръ и Магогъ, изыщем опасно, ибо они бяху старшіи сы-
нове Іафетовы. Ибо 3-тый сынъ Іафетовъ Мадай оста во
Асіи со всемъ племенем своимъ, сирѣчь въ Мидіи, 4-тый сынъ
Іованъ пойде островами, 5-тый сынъ Ѳовалъ оста во Асіи
при горах Капссійскихъ, 6-тый сынъ Мосохъ оста во Асіи,
сирѣчь въ Мисінію, 7-ый сынъ Ѳѵрасъ пойде [въ] Малую Асіею
л. 4. даже до тѣсноты Понтійскаго моря и прейде въ Еѵропѣ | и
населися со всемъ народомъ своим, и назвася земля тая име-
нем его Ѳракія.

о Татарахъ.

Понеже *глаголетъ Зунара*, от именъ же сынов Іафето-
выхъ именовашася и мѣста, и рече единой горы имя Аманъ —
аманъ есть слово татарское природное, имѣетъ рещи по сла-
венски „охъ" или „олле" —, другая же гора Таверъ или Тауръ.

Въ оригинала:
[1]) утерждаетъ. — [2]) кимверы. — [3]) *Тази дума се повтаря въ оригинала.* —
[4]) дугой. — [5]) онныя. — [6]) *На полето е обяснено*: Донъ. — [7]) можна.

Глаголют географи: есть гора во Асіи именуемая Тауръ, починается от Чернаго моря, идетъ къ востоку, разделѣетъ Асіею на двое, даже до Окіянъ-моря, велика и широка и высока паче всѣхъ горъ земныхъ, разними именами именуема местами: въ Персіи и во Індіи називается Таверъ, а въ Чэркезіи и во Горизинахъ и Татарія називается Карбазъ — *каръ-біазъ*, паки есть природное слово татарское, имѣетъ рещи по славенски „снѣгъ бѣлъ“. Отсюду явѣ есть, яко татарскіи народы бяху племя Магогово; еще же от Каръбазскихъ горъ обоихъ странъ Капсійскаго моря, къ северу и къ востоку даже до Окіянъ-моря, татарскіи народы населишася: Бактрія, Кинезія, Калмики, Сибер, Казанъ, Астраханъ, и суть сквернѣйшіи паче всѣхъ языкъ земныхъ, ядятъ всяку нечистоту даже и до человѣковъ, о них же святое писаніе глаголетъ, яко имѣют | изыти пред страшнымъ и вторым пришествіем Господа л. 4 об. нашего Іисуса Христа ясти тѣлеса человѣческая. И тіи народы вси суть племя Магогово.

о Цымбрахъ.

А о другаго же сынѣ Іафетовѣмъ, еже *глаголетъ Зунара*, мню быти Гомеръ, ибо Гомеръ бѣ старшій сынъ Іафетовъ, от негоже произыдоша гомериты, и галати, и кумеры, прозванніи послѣжде цымбры, прежде всѣх, якоже *глаголетъ Зунара*, снидошася на рѣку Танаис и разидошася до западныя страны. Мню быти цымбровъ, якоже и *Стриковскій*, и прочіи лѣтописи пишут: цымбры родство свое имѣют от старѣйшаго сына Іафетова Гомера[1]), от негоже исперва нарицахуся гомеры, потом прозванни бяху цымбры. Разомножившіися же по родамъ своимъ, иніи сѣдоша въ поляхъ дівіихъ, иніи же над Дономъ и Волгою рѣками, иніи над Богомъ рѣкою, и иніи над Днепром и надъ иними рѣками, иніи надъ Чернымъ моремъ, идѣже Очаковъ, Крымъ, и над езером Меотисъ или Азовское[2]) море, иніи сѣдоша, идѣже Волынъ и Подоліе, Подляшіе, Жмудъ, и Литва, ибо от тѣхъ же цімбровъ и литовскій народ изыде. *Глаголетъ Стриковскій*: от тогожде цімбрійскаго народа изшедшіи людіе по временамъ наречени бяху: иніи

Въ оригинала:
¹) Гомора. — ²) Азавское.

гоѳами, епідами, и половцами и печенѣгами, но вси тіи цім-
л. 5. бры бяху, | народы воінскія, мужественнія, и егда от полунощных странъ, а най-паче идѣже нынѣ літва, прусы и шведы, ради неплодствія земли, поіидоша до Франціи и Испаніи, потом оттуду до рімлянъ. Рімляни же имъ не хотяху земли дати; они брань учинивше съ рімляни, многажды побѣждаху рімлявъ, и селенія своя разширяху и размножахуся, яко же хотяху. Потомъ не скоро, егда въ тѣхъ изобылныхъ странахъ поживше въ мирѣ[1]) разбогатѣша и к воинскимъ дѣламъ[2]) облѣнилися, внезапу отъ нѣкоего вожда рімскаго, именем Марій, нещадно побѣждени бяху. Сего ради обслабѣвше въ то время цімбры въ силахъ своихъ, паки возвратишася въ страны полунощныя и сѣдоша по различным мѣстам и странамъ над вышереченными рѣками, вси же вѣрою различилися: иніи хрістіане, иніи же погани осташася. *Доздѣ Сінопсис печерскій.*

Отсюду извѣстно ест, яко не бѣху цімбры[3]) род славенскій[4]): едно, що не быша никогда словяни во Испаніи, или Франціи, или въ Римѣ, и паки возвратитися назад искати свою землю; второе глаголетъ: вси же вѣрою различилися, иніи христіане, а иніи поганы — славенскій народъ колико есть милостію Божіею вси христіяне сут: болгары, сербы, руси, великоруси, литва, и прочіи — весь народ славенскій, аще и малая част неправо вѣруют: лехи, чехи, харвати, обаче не суть погани.

л. 5 об. о Мосоха, прародітелѣ славено-болгарском, и о племени его.

Мосохъ шестый сынъ Іафетовъ, якоже *Зунара глаголетъ,* от именъ сынов Іафетовых именовашася и мѣста, по размѣшеніи и смятеніи языков въ лѣто міробытія по числу хроногравскому 2774, абіе во Асіи между Чернаго[5]) моря и Бѣлаго населися со всем племенем своим, и умножившимъ[6]) ся же во Асіи, поступая дне от дне, достигоша до Карьбазских горъ во главу Чернаго моря в полунощнія страны[7]) и вселишася, якоже *Зунара глаголетъ,* на холмахъ глаголимыхъ Месхы,—есть же гора тая между Иверій и между Чернаго моря, нынѣ же живутъ тамо два рода—герѣ и лигіи, на рѣцѣ[8]) глаголемѣй Ѳермодонта,—

Въ оригинала:

1) мірѣ. — 2) воинскихъ дѣлахъ. — 3) цімбрым. — 4) славенсій. — 5) Черняго. — 6) уможивішимъ. — 7) станы. — 8) рацѣ.

и от имени[1]) его прозвася земля тая Месинія, и гора тія Месха. — *Доздѣ Зунара*, якоже и *Стріковскій глаголетъ*: той бо Мосохъ по потопѣ изшедъ от Вавvлона съ племенемъ своимъ абіе во Асіи и Еvропѣ над берегами Понтійскаго или Чернаго моря, народы мосховитов от своего имени[2]) осади; и оттуду умножившу ся народу, поступая день от дне въ полунощныя страны за Черное море над Доном и Волгою, и над езером Меоѳис, идѣже Донь впадаетъ, и над дунайскими, и днепровими, и днестровими въ поляхъ широко селенми своими разпространишася, по свойству и истолкованію[3]) имени[4]) отца своего Мосоха. Ибо, яко Іафет толкуется | разширеніе или разширителенъ, тако подобнѣ сказуется и Мосохъ растягающій и далече протягающій. И тако от Мосоха праотца славенскаго по наслѣдію его не толико Москва, но и весь народ славенскій изыде. л. 6.

о Іллирикѣ[5]), перваго краля болгарскаго.

Болгарскій народ есть единъ первѣйшій и старшій во христіанствѣ же и царствѣ, глава и предводитель всему роду славенскому, влечет племя от Мосоха, якоже и прочіи народы славенскіи. Первѣе изыде из-за Чернаго моря, в лѣто 4522 (=986 пр. Хр.) от сотворенія міра, и населишася обоихъ странъ Дуная, и звахуся тода мисини, по что и земля тая назвася Мисинія именемъ праотца ихъ Мосоха: от Дуная къ северу назвася земля тая малая Мисинія, а от Дуная къ полудне назвася великая Мисинія[6]). Первѣе поставиша себѣ краля именемъ Іллирикъ, и той Іллирікъ первѣе бися съ Іракліем царем ѳракійским и побѣди его и прогна за моремъ. Бѣше Іллирикъ големъ юнакъ и біешеся всегда съ окрестныя народы и побѣждаше всуде. И разшири землю свою от Чернаго[7]) моря, идѣже въпадет Дунай, къ западу обоихъ странъ Дуная даже до рѣцѣ Слава или Сава, идѣже ест Белъ-град. И сотвори грады 3 над Истром, сирѣчь Дунаем: первый Радостол — Силистра[8]); вторый град Преславъ, — той град бяше недалеко Шумснъ, але от Цимеха, | царя греческаго, развалėнъ, въ лѣто Господне 992, нынѣ же едва познаются стѣни градскія, в л. 6 об.

Въ оригинала:

[1]) отимени. — [2]) и [4]) имене. — [3]) по свойству истолкованію. — [5]) Іллйкѣ. — [6]) Месинія. — [7]) Черняго. — [8]) Силиста.

предидущее слово скажу подробно; третый град Терновъ, — греки его називают Мисинопол, и четвертый град сотвори над рѣкою Савою и назва его именем своимъ Іллірикъ, и защо бѣше големъ юнакъ и славенъ, назвася народ и земля именем его Іллирикъ — *йллирицы.*

о Бладиліе, вторый крал іллірическій.[1])

По Іллірикѣ наста вторый крал Бладиліи именемъ, в лѣто от сотворенія міра 4685 (= 823 пр. Хр.). Той первѣе бися съ македонскихъ царей и побѣди ихъ и подданы сотвори и, живъ доволно време, умре.

о Коладѣ, третый крал іллірическій.

По Бладиліи наста третый крал именемъ Коладъ, в лѣто от сотворенія міра 4745 (=763 пр. Хр.). Той бяше весма нечестивъ, золъ, сластолюбив, блудник, суровъ и, просто рещи, всякой неправдѣ[2]) отецъ, а най-паче мучител немилостивъ. Того ради возлюби его сатана и постави его одеснуую себѣ, дая ему чест достойною за дѣла его. Когда се смѣсиша съ еллени и с рімляне, іллірицы видѣша, како они дѣлают комири—ідоли и покланяются имъ, восхотѣ и Колад богомъ быти и повелѣ народу покланятися ему яко богу, а не яко кралю. И роди два
л. 7. сына, имя первому Болгъ или Боу. И когда се роди | первый сынъ его Болгъ, повелѣ всему народу по всей земли его торжествовати, сирѣчь праздновати в мѣсяцѣ декемврій 24 дня, ядуще и пиюще, и поюще пѣсни, сирѣчь „Болгъ се роди Коладе, тойзи вечерь Коладе", и прочія, пофторяюще многократно помянующе имя Колада, даже и до днесь ест праздникъ той у Болгаріи. Аще и крестишася болгары, обаче древнаго того діаволскаго обычая не забравиша. Потом уби его Богъ громом, и тако изверже окаянную душу свою.

о Бремѣ, четвертый крал іллірическій.

По смерти Коладовы насташа сынове его Болгъ и Бремъ, в лѣто от сотворенія міра 4785 (=723 пр. Хр.), и защо много кралеве побѣдиша и много землю освоиша, разгордѣшася[3]), не

Въ оригинала:

[1]) *Цѣлото заглавие е*: о Бладиліе К: крал Іллрич. — [2]) неправѣ. — [3]) разгордѣша.

мирствоваху между собою: раздѣлиша землю свою на двѣ части, сирѣчь Бремъ узе от Дуная къ полунощь и къ западу, и завоева даже до Балтійское море у Помераніи и населишася тамо и назвашася именемъ[1]) краля своего *бреми* или *пеми*, нынѣ же *чехи*, —Помераніи земля Брандбурія, и не толико Брандабурія, но и Сведія и великая Скиндинавія завоева, идѣже нынѣ назива- ется Данимарко. И когда се возврати от тамо пойде на сарматовъ и руссов и побѣди ихъ, и град сотвори в земли ихъ и нарече имя ему Новъ-город. До то время не бѣ въ русов град, ни села; живяху аки дивіи по полѣхъ кущами, сирѣчь прехождаху | от мѣсто на мѣсто. И когда[2]) се върна от тамо, в Саркаціи от своихъ убіенъ бысть. л. 7 об.

о Болгѣ, пятый крал іллирическій.

Болгъ же братъ Бремувъ завоева Тракію, Македонію, Далмацію, даже до Белое море и до Рімъ. И той бѣ подобенъ отца своего—мучитель великій, повелѣ народовы зватися именем его *Болгаре*, и от то время назвашася іллирицы *болгары*, а не якоже нѣцыи мнятъ, яко от рѣки Волги изыдоша болгары. Греки, не имущіи слово *буке*, не могутъ сказати болгары, но волгары; а рімляне, имущіе слово *бѣ*, могут сказати болгары.

о Лила или Ладо, шестый крал[3]) болгарскій.

По Болгѣ наста шестый крал въ Болгаріи[4]) именем Лила или Ладо, въ лѣто от сотвореніе свѣта 4920 (=588 пр. Хр.). ***Пишет Зунара*** о сего Лила или Ладо: пойде на Римъ с великою войскою, глаголетъ, и изыде въ срѣтеніе ему рімскій цар именем Таркинія Лука, и примирися с нимъ, возвратися назадъ. Того краля болгары[5]) и до днесь памят творят за богомъ почитают. Въ навечеріи святаго Василія и въ первый день Іануарія[6]), собираются юноши и дѣвици[7]) во едином высоком мѣстѣ, собирают перстены свои, и полагают во едином котлѣ, и спѣвают пѣсни, часто поминающе имя бѣса того: „Ладо, тъй Ладо“, сирѣчь из

Въ оригинала:

[1]) имене. — [2]) гогда. — [3]) корол болгар: — [4]) въгаріи вм. въ Болгаріи. — [5]) болгаріи. — [6]) Іуанарія. — [7]) девици

вечера святаго Василія кладут перстены свои во едином котлѣ, и пренощуют[1]) перстены их в котла того, | а на заутра паки собираются во едином высоком мѣстѣ спѣвают пѣсни, испитующе счастіе свое, сирѣчь пѣсни различни счасливи, и несчасливи, и когда пропѣют пѣснь счасливою, тогда една дѣвица[2]) всягнет в котла рукою и измѣшает перстенов и изнесет един перстень вонь ис котла, и гледят, чій есть той[3]) перстен, и аще кому будет перстень той, счаслив будет, тако прелщающе себѣ покланяются ідолом.

л. 8.

о Перуна или Пеперуда, краля болгарскаго.

По смерти Ладовой наста Перун[4]) или Пеперуд. За его время родися Александр македонскій, и он все от Філипа македонскаго дань взымаше до возраста Александровой. Когда же възмужився, Александр пойде на Перуна и войску его разби и Перуна уби, и два сыни его зароби. И сего Перуна болгары почитают: во время бездождія, собираются юноши и дѣвицы и избирают единаго, или от дѣвиц или юношах, и облачают[5]) его в мрежу, аки в багряницу, и сплетут ему вѣнец от бурянов в образ краля Перуна, и ходят по домах, играюще и спѣвающе часто поминающе бѣса того, и поливающе водами и Перуна того, и сами себѣ; людіе же безумніи дают им милостыню, они же, собравше милостыню[6]) тую, купуют ястіе и питіе и дѣлают трапезу, ядят и піят во славу Пеперуда того, и дѣлающе тако кланяющіяся[7]) ідолом, и
л. 8 об. за грѣх | его не причитают; такожде и в вечер рождества Христова ходят всю нощь спѣвают пѣсни богомерскія и за грѣх не причитают.

о Александра македонстѣм.

По смерти Перуновой оста Іллирика под власти Александровой. И взя Александр всю войску іллирическую и два сына Перунова и пойде бити вселенную. По возвращеніе[8]) же Александрово от Пора індійскаго, просиша іллірицы от Александра часть земли; он же дарова им Македонію, отечество

Въ оригинала:

[1]) пеноцуют. — [2]) девица. — [3]) то. — [4]) Перунд. — [5]) облачают. — [6]) милотыню. — [7]) кланіяющія. — [8]) возащені.

свое, в лѣто от сотворенія міра 5038 (=470 пр. Хр.), и даде имъ писмо, написано на кожанной хартіи златими словами: „народ славный и непобѣдимій“, еще же и царскую титлу за превеликую храбрость и за преславную побѣду, еже побѣди тими вселеную, а самъ остася въ Вавилонѣ. И от тогда пріяша[1]) болгары имя словяни и македонцы зватися. И тако, якоже рекохъ, владѣху не толико востокъ, но и западъ, Германію, Францію[2]), Италію, и самаго великаго Рима даже до году 5604 (=96 сл. Хр.).

о Трояна[3]), кесаря римском.

В лѣто от сотвореніе міра 5604, от рождество Христово 96, наста царъ в Рімѣ именемъ Траянъ. Той Троянъ егда прія скvптръ рімскаго царства, вопроси совѣтниковъ своихъ: „есть ли во свѣтѣ царство, що бы нам не покарялося?“ Отвѣщаша совѣтницы: „есть, царю, народъ дивій словенскій, которій воеваша | съ Александром македонскимъ; той народъ не л. 9.
толико царству твоему не покаряется[4]), но еще и дань взимает от рімскихъ царей“. Вопроси Троянъ совѣтниковъ: „каковъ ест народъ той, еже вселенная покарается великому Риму?“ Ибо тогда Римъ имѣяше под властію своею не толико западныхъ: Францію, Германію, Испанію, еже въ Еvропѣ, но и всю Африку и Асію, Понту, Арменію, Колфію, Иверію, Алваны[5]), Сvрію и всю восточную страну имѣяше под собою. „Не терпя, — *глаголетъ Иапіанъ ритор римскій,* — стида, но посла и собра безчисленну войску от разныхъ языковъ и пойде на Декефала, краля словенскаго, отмстити ему“, — то свидѣтелствует Иапіанъ ритор въ 23. словѣ написанія римскаго. Не терпѣ бо даяти даны на всяко лѣто сіимъ, но восхотѣ отмстити имъ, ибо тогда словяни имѣяху краля именем Декефалъ; уже преименовалеся бѣху и народ именем его даки, и той имѣяше[6]) престолъ свой въ Будим. Увѣдавъ же Декефалъ, яко грядет на него Троян съ великою силою, и той посла на восточную и северную страну и призва всего славенскаго народа: русовъ, алановъ, сарматовъ, костобоковъ, печенеговъ, пемовъ, болгаровъ. Бывшіи же браны, первѣе словени убиша мнсгія от фриговъ; мно-

Въ оригинала:
[1]) пінша. — [2]) Фанцію. — [3]) Тріана. — [4]) *Отрицанието* не *при глагола е пропуснято.* — [5]) вм. Аланы(?). — [6]) имѣнще.

зіи же от римлянъ[1]) уязвишаея, падоша, яко не обрѣтатися сімъ
л. 9 об. обвезанія, но и самъ Троянъ раздра | одѣянія своя и обвеза
ихъ. И пріяша страну тою с великою нуждею и приближишася рімляне и к полаты Декефаловей, и сіе видѣвъ, Декефалъ посла къ Трояну рекъ: „предаю тебѣ оржжія и ухищренія наша и вся прошенія твоя исполню, миръ сотвори со мною". Послѣжде[2]) же пришедъ и самъ поклонися ему до земли яко самодержцу. По сих же возвратися Троянъ во Італію, ведый со собою и славенскія посланники. И пришедше въ соборъ, и съвлѣкоша оружія своя, и свѣзавше руцѣ свои яко плѣницы, бесѣдовавше много, и молишася о мирѣ, и обѣщавающе дан давати рімляном. И умилосердися Троянъ сотвори любовь и примирися съ ними, но егда сотвориша миръ, развѣзавше руки и одѣяшася въ оружія своя. Потом сотвори Троянъ торжество въ Рімѣ побѣды ради оныя, иже побѣди словянов. Но по малом времеме не стоя Декефал в словѣ и подвижеся паки на Трояна. Троянъ же собрав болшую войску, и пріиде паки на Декефала, и сотвори мость на Дунай таковый, якоже невозможно исповѣдати сего. И с великою нуждею прешедъ Дуная, и побѣди славянов, и гони ихъ даже до Нестра. Декефалъ же, отчаявся живота, заклася самъ.

Глаголетъ святый Димитрій Ростовскій: не побѣдил би
л. 10. Троянъ Декефала, аще не би христіянская | войска была съ Трояном, ибо—въ то время много христіяни бяху въ Рімѣ потаенно служаще Богу истинному, и не толико от простихъ, но и великородныхъ, а потом и вѣнцы мученическія сподобишася — угодниковъ[3]) ради своихъ даце Богъ Трояновы побѣду; а оставшіи же словяни, сармати, руксоаляни, сотвориша окопъ от Нестра даже до Дуная и тамо паки ополчишася противо Трояна, и не могій побѣдити ихъ сотвори миръ, возвратися,—идѣже окопъ той и до днесь стоитъ, и називают его Троянъ, — а оставшійся славенскій народ от Нестра даже до Дуная собра весь, и пресели ихъ в Далмацію, да не паки отвергшися[3]) востанут на него, и назва ихъ шербы, сирѣчь по римскому языку роби. И тогда назвася народ той сербы, а еже имѣяше въ своей земли курвы, разбойниковъ, елико обрѣтахуся въ Італіи, пре-

---

Въ оригинала:
[1]) римля. — [2]) послѣже. — [3]) угоднковъ. — [4]) отвергшися.

сели ихъ въ Дацію, сирѣчь идѣже живут нынѣ влахы, ибо и влахы от Італіи племе влекут. И сотвори Троянъ полаты над Прутомъ и постави стражу, сирѣчь предѣль или храница. И постави 20 тысящъ войску[1]) свою, а самъ преиде Дунай на Нікополь, и повелѣ сотворити помость каменный от Дуная даже до Бѣлое море, приз всю Болгарію, идѣже и до днесь можно знати помость той. И от тогда остася Іллирика или Болгарія роби римляном даже до великаго Константина[2]).

о Великом Константинѣ и Ликиніи.

Конста[3]) кесар рімскій, отецъ великаго Константина[4]), имѣя | жену дщерь Максіміана Еркулія кесаря римскаго, роди съ нею л. 10 об.
три сына, едну дщерь, именем Константія, сирѣчь сестра великаго Константина, и сопряже ея Ликінію; Ликінія же бѣ родом сербын. И приобщися Лікинія съ Максиміном на господарство и постави его Максімина въ болгарѣхъ сопротивитися языком озлобляющыхъ Одринь[5]), и яже окрестъ его, самъ же пойде въ Римъ на Максентія, бояшеся же от войски своея, да не како оставятъ его и предадутся Максентію. И егда возвратися от браны, послѣжде раскаяся о пріобщеніи Лікініевѣ, и исперва начатъ тайно зло совѣщати нань, послѣжде же и явѣ сотвориша брань, и побѣди Лукініе Максіміна и воцарися сам над Болгаріею и Грецію. А Максимин[6]), иніи глаголютъ, защо бѣ гонитель христіанскій, мучи его Богъ таковою казною, яко червіе исхождаху из усть его; иніи же глаголютъ, яко Лукініе уби его на браны.

Въ то время прія царство великій Константин от отца своего, христіанинъ сый православный, и царствоваше въ Вретаніи и в Галіяхъ и во Алпіяхъ. Внегда же начат царствовати великій Константин, царствоваху[7]) тогда и другія два царя Лукініе и Максентіе, обаче Максентіе не царствоваше, якоже подобает царю, но яко мучитель, многая зла творяше людем. Не могущи же рімляне терпѣти Максентіева дѣянія, призваша великаго | Константина, глаголюще: „пріиди и освободи нас от л. 11

Въ оригинала:

[1]) войсу. — [2]) Конститина. — [3]) *Срѣщу този редъ на полето четемъ*: от лѣтопись Зунара. — [4]) Константна. — [5]) *На полето се обяснява*: Едрене. — [6]) Максимим. — [7]) царствуваху.

мучителства Максентіева". И воинствова на Рім великій Константинъ, и побѣди Максентія[1]), и оста сам царь в Рімѣ и Италію. Царствуя со зетом своим Ликініем, убиша сыны Максентіевы и дщеръ его, и когда оба ихъ, Константинъ и зетъ его Лукиніе[2]), начаша завидѣти другъ другу, хотяще бо кійждо от нихъ самодержецъ быти. И тако всегда в невѣріе пребивая Лікініе, воздвижеся Константин на него съ великою силою и пришедъ, побѣди его, и взя от него Болгарію и Византію и Хрисополь, а онъ побѣже в Никомидію, сирѣчь въ Анадолъ, и посла жену свою молити Константина яко брата о мирнѣмъ устроеніи. Константинъ же не помилова ея; послѣжде[3]) рече: „молю царство твое да поне не погубити его". И пріиде послѣ и сам Лукініи к Константину[4]), дрѣхлъ и смиренъ, и поклонися ему. Онъ же повелѣ ему жити въ Солунѣ. Совѣтници же Константиновы ропщаху нань, понеже обрѣть Лікінія невѣрна и не уби его. Великій же Константин писа къ княземъ своимъ, да сотворят ему, якоже хотят, и пришедше въ Солунъ воины, убиша его; дружіи же глаголють, яко близ Сѣра убиша его путем шествующа. И[5]) тако остася паки Болгарія под властію рімскою. И сотворися Константин вселенскій царь и самодержецъ. В то время пріидоша сармати и скуѳы на Дунай, и войнствова Константин на нихъ и побѣди ихъ,
л. 11 об. сотвори мостъ над Дунаем[6]), идѣже называется Желѣзная | врата, в лѣто Господне 325. Тогда сотвори и град Никопол над Дунаемъ, и другій град хотя сотворити во имя свое и повелѣ народу носити каменіе. Запретенъ быст во снѣ явленіем не творити тамо, идѣже каменіе тіи и до днесь стоят. Бяше то мѣсто весма прекрасно, и град малъ еще от Іллирика сотворен, именем Преславъ.

о Константіи, сынѣ Константиновѣ, и Ликіи, сынѣ Лукініевѣ.

По смерти Константиновой[7]) наста сынь его Константій, аріанинъ сущи. В то время бѣ и святый Аѳанасій великій. В то время собрася соборъ великій в Сардакіи, в лѣто Господне 346. *Глаголетъ Бароній*[8]): есть град во Илліrikѣ, сирѣчь

Въ оригинала:

[1]) Максені. — [2]) Ликініе. — [3]) послѣждѣ. — [4]) Костантину. — [5]) *Срѣщу този редъ на полето четемъ*: лѣтоп[ись] Бароні[я]. — [6]) на Дунаем. — [7]) Констаниновой. — [8]) *Срѣщу този редъ на полето е написано*: Баронія.

Болгаріе Сардакїи[1]) зовомый, при Мисіи[2]) и Дакіи[3]), град преславенъ. Собрашася епископи 300 западныхъ, а восточныхъ 70, от всѣхъ странъ и народовъ, на которомъ бѣ и святый Аѳанасій великій. Бяху, рече, из Египта, Ливіи, Пендополія, Палестиня[4]), Исавріи, Кипра, Памфиліи, Лѵкіи, Галатіи, Дакіи, Мисіи[5]), Ѳракіи[6]), Дарданіи, Македоніи, Епѵра, Ѳесаліи[7]), Греціи[8]), Крита, Далматіи, Паноніи, Влахіи, Сициліи, Аѳавіи, Сардиніи, Іспаніи[9]), Вритіаніи, Галіи, 37 народовъ исчисляет *Сократъ лѣтописъ греческій*. Обаче ничто не успѣша; не пріидоша бо епископи аріанстіи, осташа въ Филипопол и подтвердиша поганскую свою ересь, и прелстиша Константія царя и подписавъ ереса ихъ. А святый Аѳанасій остася паки гоним от Константія[10]). Прежде помянутій же Ликиніе по смерти своей остави сына тогоже имени[11]). | Той Ликіній, от Константія го- л. 12.
нимъ, бѣжа къ скѵѳом или унгромъ, лѣто Господне 370.

о Уалентѣ, кесаря рімском.

Бяху, *глаголетъ Бароній*[12]), за Дуная народы скѵѳстіи или татарстіи, имуще междуособную[13]) брань: два краля другъ на друга восташа, Аѳанарикъ и Фритигернъ. (Сіи народы не суть татарстіи, но унгурстіи, ибо унгуры от татаров произыдоша, того ради Баронія татарамы ихъ называетъ)[14]). Побѣжденъ же быст Фритигернъ[15]), прибѣже къ Уаленту, къ рімляном. И даде ему помощь воевъ ѳракійскихъ, съ которими обѣщался быти христіанин. И тако съ воинством Уалентовым[16]) Аѳанарика побѣди[17]), за сію помощь благодаря Уаленту. Въ то время народы, живущія въ пустыняхъ за езером Меотійским, сами на себе брань воздвигоша: гунни[18]) на алановъ[19]) нападоша и побѣдиша алановъ, аланы же бѣжаша к Дунаю, идѣже унгры съ царями своими Алариком и Фритигерном бяху. Гунны же послаша ко Уаленту пословъ с прошеніем, даби попустилъ[20]) за Дунай преити и тамо вселитися, обѣщающеся всего царства рімскаго предѣлы от враговъ ихъ защищати. Сице ослѣпленъ и безу-

---

Въ оригинала:
[1]) *На полето е обяснено*: Софія. — [2]) *Сѫщо*: болгаре. — [3]) *Сѫщо*: сербы. — [4]) Паластиня. — [5]) Мисини. — [6]) Ѳраки. — [7]) Ѳеласіи. — [8]) Гречы. — [9]) іспаны. — [10]) Констанія. — [11]) именем. — [12]) *Срѣщу този редъ на полето стои*: Бароній. — [13]) между усобную. — [14]) *Скобата се затваря слѣдъ думата* „произыдоша“. — [15]) Фитигернъ. — [16]) Уалентывом. — [17]) попѣди. — [18]) *На полето е обяснено*: Москалы. — [19]) *Сѫщо*: малоруси. — [20]) пупустилъ.

менъ [бѣ] еретікъ, яко имъ на сіе соизволи, и не токмо
гунны, но многія народы Дунай преидоша. Потомъ совѣто-
вашася съ болгарамы и начаша грады рімскія воевати. Про-
тиву имъ Уалент Лупкина посилаетъ во Тракію, иже своимъ
л. 12 об. сребролюбіем | и невѣрностію великое оное воинство рімское
погуби, еже вси от оныхъ[1]) гунновъ и иныхъ татарскихъ на-
родовъ избіенно[2]) бысть, едва самъ Лупкинъ избѣжавъ. Обо-
гатишася оніи погани от избіенныхъ, укрѣпишася, и тяжки
Уаленту сотворишася, лѣт Господне 376. Уалент самъ при
Андренополе[3]) сразися съ гоѳами[4]), абіе воинство его плещи
даде, и избіенни вси, едва не до единаго; Троянъ и Севістіанъ
воеводы его убіенни; Уалентъ, устрѣнъ бѣгая, въ хижну нѣкую
внесенъ бѣ, иже болгары зажегоша, [и в ней][5]) со многими
сановниками нечестивій онъ арнянинъ сгорѣ, мѣсяць август
9. день.

о Ахоліи, епископѣ Ѳессалонітскимъ.

По[6]) сей побѣдѣ унгры и болгары всю Тракію[7]) и Македо-
нію опустошиша[8]). Епископъ же Ѳессалонитскій [Ахолій] единою
молитвою, егда град облегоша, распуди ихъ без воинства, бѣ-
жати и умирати от тлетворым воздухом сотвори. Таже болгары
въ Загорія осташа; унгры же, гоними невидимою рукою Божіею,
даже до Алпіи Іуліасъ заидоша и тамо сташа. Въ то время и
Стригонъ град Панонія повоеваша, якоже и *самъ Іероним
написа*.

о Велицѣмъ Ѳеодосіи.

По смерти Уалентовой[9]) наста на востоцѣ Ѳеодосій вели-
кій. В лѣто Господне 421, велику силу собравъ, съ воеводою
на Дунай посилает противо унгровъ и болгаровъ, а самъ в
л. 13. Солунъ пойде, а от Солунѣ въ Медеоланъ град | рімскій, а от
Медеоланѣ чрез Германію пріиде в Панонія, унгровъ и болга-
ровъ побѣди и подданни сотвори. И тако паки остася Болга-
рія под властію рімскою даже до Анастасія, царя греческаго.
Въ то время бѣ Аттикъ, константинополскій патріархъ, испроси

Въ оригиналѣ:

[1]) онныхъ. — [2]) избіиенно. — [3]) Андренопое. — [4]) *На полето е обяснено*: унграмы — [5]) иже. — [6]) *На полето срѣщу този редъ стои*: Бароній, — [7]) Такію. — [8]) опустушиша, — [9]) Іуалентовой.

Ѳеодосія царя дати ему власть над епископовъ іллірическихъ, сирѣчь болгарскихъ, предложивъ ему от древная правила, глаголя, яко исперва Ілліріка греческая земля бѣ.

о Маломъ Теодосіи царѣ.

Въ[1]) лѣто Господне 446 быст тресеніе необичное и великое мѣсяцовъ шесть, и не толико высокая и красная зданія падоша, но и градовъ, и селахъ много с людми земля пожре; островы мнозы на море съ людми и градамы истопоша, и до сихъ временъ невидими суть; море великія рыбы извергаше, рѣки премѣнишася: тамо, идѣже не быша никогда, явишася, а идѣже[2]) бяху, скришася, а най-паче в Вританіи, в Елиспонту, во Фригіи; въ самомъ Царѣградѣ стѣны и с ними 57 башни падоша в царство Ѳеодосія Малаго и Прокла патріарха: едва не весь народъ в полѣхъ обитаху съ плачемъ и великим страхом, Господу Богу молящеся. И быст тамо сицевое чудо: дѣтищъ мал восхищенъ на небо, всѣмъ сіе зрящымъ, и паки на землю низпущенъ быст. Вопрошенъ быст: „гдѣ был еси?“ онъ же рече: „на небо, и слышахъ, рече, таковое пѣніе Трисвятое“. И сіе рекъ умре.

о Анастасіи, царѣ греческом. л. 13 об.

Въ[3]) лѣто Господне 495, во царство Анастасія, царя греческаго, пріидоша болгары с великом воинством и разбиша греческою войску над рѣкою Зуртою или Тунџею, и освоиша Ѳракію, и едва царъ греческій с многими дарамы смирися с ними. И возвратишася оттуду, пойдоша на гоѳовъ[4]) у Сремъ и тамо, Ѳеодориком кралем гоѳским побѣждени, возвратишася, лѣто Господне 503. Потом паки, в лѣто Господне 514, с Виѳаліяном, кралем своим, пріидоша и быша Цариград, и царь Анастасій смирися с ними и даде имъ землю въ Тракію, и поселишася.

о Іустиніанѣ[5]), царѣ греческом первом.

По[6]) смерти Анастасовой громом убіенный, наста во грецѣхъ Іустініянъ первый, а во болгарѣхъ Вукичъ. Бяше, *гла-*

Въ оригинала:

[1]) *Срѣщу този редъ на полето стои:* Бароній. — [2]) а дѣже. — [3]) *Срѣщу този редъ на полето е написано:* Бароній. — [4]) *На полето е обяснено:* угровъ. — [5]) Іустіанѣнѣ. — [6]) *На полето срѣщу този редъ стои:* Бароній.

кралю болгарскому, и проси помощи от него, и да поставит его царя въ Цариград. Гервелинъ же пріятъ его честно и даде ему войску болгарску, елико онъ восхотѣ, еще же даде ему 50 кинтинаре злата. И пойде Ареемій с великою силою в Цариградъ; цариградѣне же не пріяша его, и болгары[1]), когда видѣша, яко не пріимают его цариградѣни, не восхотѣша[2]) битися. Леонъ же лукавъ сый содружися с началников болгарскых, кои бяху воеводи над войскою и даде имъ поклонъ много и одари ихъ, и возврати 50 кинтинари злата, що бяше узялъ Ареэміе назаемъ от Гервелина, краля болгарскаго, и тако
л. 15 об. согласишася вси болгары и отдадоша Ареэмія въ руки | Льву Исавру, лѣто Господне 718.

о Константина Копронима, царя греческаго.

Во время Константина Копронима прислаша болгары посли[3]) въ Цариград просити дани ради градовъ, кои бяху взяли болгары от грековъ, и сотворили токмѣлу да дадут градовъ назадъ, и грецы щобы давали дань за градов тѣхъ. И царь Копроним зѣло разгнѣвася на послов болгарскыхъ[4]) и изгна ихъ со безчестіемъ. И болгары, когда видѣша таковое безчестіе посламъ своимъ, воздвигошася съ великою войскою[5]) на Цариград и на царя, и заняша всѣхъ странахъ, и пріидоша даже до Цариград, и много плѣниша и избиша и робіе много взяша. И царъ греческій за то дѣло много оскорбися, и воздвижеся и онъ на болгаров, и постигоша до тѣсноту, глаголаемою Верегава, и тамо сразишася. И побѣдиша болгаре грековъ, и не имеяху грецы мѣсто откуду бѣжати, и сосѣкоша ихъ и положиша ихъ на земли яко снопіе, и едва цар избѣжа и возвратися съ студом великимъ.

И паки той же Константинъ Копронимъ въ лѣто царствованія своего 33. воздвижеся и пойде на болгаровъ и, когда приспѣша до болгаровъ, болгары же просиша миръ. И примири-
л. 16. рися царъ с ними, и | возвратися царъ назадъ. Идуще же путемъ достигоша до единъ град болгарскій именемъ Верзетія, иже бяху в немъ 12 хиліяди войска послана от краля болгарскаго въ сохраненіе града. И царъ позна, что ест во градѣ

Въ оригинала:
[1]) болгаріи. — [2]) восотѣша. — [3]) соли. — [4]) болгарсыхъ. — [5]) войсую.

томъ войска и изыде въ срѣтеніе имъ лестію во едину тѣсноту, називаему „мьгла каменная“, и тамо сразися с ними, и изби ихъ всѣхъ даже до единаго. И тамо возвратися царъ с великою радостію въ Цариград и положи имя брану тому „ѵѵгени“, сирѣчь благородни, яко избиша грецы 12 хіліяди болгаров. И когда услыша кралъ болгарскій, именемъ Елерикъ или Іллирикъ, яко изсѣче ему цар греческій лестію 12 тысящи войску, и позна яко совѣтомъ болярскимъ сотвори царъ сіе, защо не бяше тамо царская войска, но толико болярска, а царская войска бяше въ Едренополе вси противу болгаров, защо имеяху грецы страхъ великъ от болгаров и стрежахуся крѣпко. И Іллирикъ, царъ болгарскій, когда видѣ, защо друго нѣчто не можетъ сотворити, отмстити ему, написа лукавно къ царю греческому тако: „азъ, царю честный, добрѣ щобы ты зналъ, що помыслихъ я да пріиду и да буду под твоею властію, послушникъ царствію твоему, яко умерзися мнѣ жити съ таковаго варварскаго и суроваго народа, и хощу тайно бѣжати от нихъ, | и молю царство твое да напишишъ мнѣ да знаю, л. 16 об.
кои суть вѣрніи боляри, иже сут здѣ, царству твоему, именно главныхъ началников, да прибѣжу до нихъ, да избавлюся съсъ имѣніемъ моимъ колико имѣю, да не нѣкакъ ощутят болгары, яко имамъ бѣжати от нихъ и возмутся въ слѣдъ мене и сотворят мнѣ припятствіе; но и пришли нѣколико войску въ защищеніе мѣнѣ“. И тако Копроним цар, яко человѣкъ неразумный в дѣлахъ своихъ, и не уразумѣ, яко пишетъ ему Іллирикъ[1]) ядно и лукаво, и даде писаніе на Іллирика[2]) имянам воеводским и всѣхъ[3]) болгаров вѣрныя ему, и писа другое писаніи и до боляров и до всѣхъ: „яко когда видите писаніе наше, да станете и да пойдете[4]) с нѣколико войску на мѣсто то, идѣже скажет вамъ Іллирикъ, яко поклонился ест мнѣ с клятвою, и имѣетъ бѣжати со всѣмъ богатством своимъ и пріити к вамъ, убо да будете ему в срѣтеніе, да не будет имѣти нѣкую неволю от своихъ, послѣ вы будете знати. И когда будемъ имѣти Іллирика[5]), краля болгарскаго, у насъ, то удобъ покоримъ и иныхъ“. И боляри, господа воинов, аще и уразумѣша[5]) дѣло сіе, яко лукаво ест, обаче видѣша пишит имъ

Въ оригинала:
[1]) Іллирихъ. — [2]) и [5]) Іллириха. — [3]) вѣхъ. — [4]) пойде. — [5]) уразомѣша.

царъ, яко и съ клятвою обѣщался, повѣроваша. И пойдоша с нѣколику войску и ожидаху Іллирика[1]), идѣже сказалъ бяше
л. 17. имъ. И Іллирикъ совѣтовася съ своими | воеводами, кои онъ имѣяше, и посла на три мѣста войску[2]) тайно и той самъ идѣше[3]) съ малою войскою и, когда постиже до бояровъ греческыхъ, и срѣтахуся и почаша ити заедно, и войска болгарская обня ихъ от всѣхъ странъ и нападоша на нихъ и взяша ихъ между и почаша сѣщи ихъ и избиша ихъ даже до единаго. И тако отмстиша кровь тѣхъ 12 тысущихъ, а болгаре не 12 тысущи убиша, но удвое[4]) убиша во время Константина царя еретика. И когда видѣ, яко поруганъ бысть от болгаровъ, которіи зовяше онъ ихъ варвары, трусяше браду свою.

о Священномучениковъ, иже убіенни быша в Болгаріи,[5]) триста седемьдесять и седемь.

Святыхъ священномучеников Мануила, Георгія, Петра, Леонтія, Сіонія, Гавріила, Іоанна, Леона и Парода, и прочіихъ, числом 377.

Сіи святіи, от различныхъ епархіи и мѣсть суще, во Андреновѣ градѣ живуще, во время Леона Арменина, царя греческаго, и Круна, царя болгарскаго.

Толкованіе:

Сіи святіи отцы не суть родомъ болгаре, аще и в Болгарію пострадаша, якоже нѣціи мнятъ, но грецы, и живіяху во Андренополе вини ради сицевыя. Левъ, цар греческій, іконохахъ, сирѣчь[6]) іконоборецъ сущи, повелѣніе присла на всю державу греческаго царства, аще кто или архіерей, или ігу-
л. 17 об. менъ, или кто бы не былъ, аще | покланяется святымъ іконам, царскым казненіем подлежитъ. Сего ради архіереи, ігумени, протоіереи, князи, аще кто не хотяше покоритися царскому повеленію и бояшеся царскаго казненія, оставляху доброволно архіереи епархіи, ігумени монастыри, князи чести и приходи, и вдавахуся в странничество[7]). Сего ради, *глаголет списатель*, от различныхъ мѣсть живяху во Андренополи, сирѣчь страха ради царскаго. А избіенни же быша от болгар-

Въ оригинала:

[1]) Іллириха. — [2]) войсу. — [3]) *На полето срѣщу тази дума се чете*: пойде. — [4]) удое. — [5]) Болгарі. — [6]) сирѣь. — [7]) странничесто.

скых царей вини ради сицівыя. Никифоръ, цар греческій, прозиваемый Геникъ, воздвиже брань на болгаров, и нечаенно в Болгарію вниде и много зла сотвори, и болше 100 тысящь народа в плѣнь отведе, в лѣто Господне 804, и не толико от простых или от боляров, но и самую царскую сестру в плѣнь узе. Сія видѣвши, Крунъ, цар болгарскій, зѣло оскорбися и, не имѣя что сотворити, проси помощи от западныхъ словяновъ, и пойде на грековъ, лѣто Господне 808, Сардакію и окрестныхъ градов плѣни. И паки Никифоръ кесар, собравъ великое воинство, и пойде на болгаров съ сыном своим Ставракіем, лѣто Господне 811, въ Болгарію вниде; Крунъ же предѣлы и тѣсна мѣста и входы древами загради. О семъ егда увѣда, Никифоръ зѣло убояся и рече: „аще быхом и крила имѣли, отсюду не изыдем“. В день же нѣкій, прежде восхода солнечнаго, на обоз болгары удариша и кесаря, | и всѣхъ при немъ убиша, шесть сот тысящь людей, и л. 18. плѣниша землю греческую даже до Цариград. По смерти же Никифора Геника[1]), наста Міхаилъ кесаръ, лѣто Господне 811. Онъ проси миръ съ болгарами сотворити, и просиша болгары плѣнници свои, еже бѣ плѣнилъ Никифоръ. Царъ же вопроси совѣтниковъ своихъ, патріарха и иных духовныхъ, и от мірскихъ боляровъ, обрѣте раздѣленъ совѣтъ. Святый Ѳеодор Студит со иными не совѣтова мира сициваго, понеже вси плѣнници крестишася, и разорися миръ. Паки пойде Міхаилъ на болгаров, лѣто Господне 813, и побѣдиша болгаре греков. Міхаилъ же, видѣ себѣ побѣжденна, оставляет доброволно царство, Левъ же патрикій, нарицаемый Арменинъ, пріемлет царство. А Крунъ же, цар болгарскій, пославъ брата своего съ малою войскою на облеженіе Андріянополь, а самъ облеже Константинополь[2]). Левъ же, царъ греческій, въ таковой неволи сущи, воздвиже брань на церков Божію, якоже рѣхъ прежде. И въ то время собрашася (о нихже рѣхъ прежде) архіереовъ и князей въ Андріанополи. Крунъ же, царь болгарскій, лежа подъ Константинополь болше цѣлую год, не могій же взяти, возвратися, отиде под Андріянополь, и оный град взя, и тогда зароби тѣхъ архіереов, и святаго Василія | митрополита андріянополскаго, и множество христіанъ в Болгаріи отведе. л. 18 об.

Въ оригинала:
[1]) Генника. — [2]) Констаниполь.

Сущее:

Умершу же Круну, Дукум или Зокум прія царство; и тому такожде напрасно умершу, Диценгъ пріят царство, суровъ и безчеловѣченъ зѣло. Онъ архіереа Мануила на двое разсѣче и руцѣ от раменахъ отсѣкъ, во снѣтъ скверным[1]) звѣремъ повергъ. Абіе же гнѣву Божію постигшу[2]) его и беззрачіемъ уязвенъ бывъ и от своихъ его сущихъ убіенъ быст. По нем наста Муртагон или Борис, братъ Крунов. Онъ всѣмъ христіяном, не повинующихся отрещися Христа, безчеловѣчно мучи, и овѣхъ убо узами и завоими мучивъ, настоящаго лиши житія; святаго же архіереа Георгія деволтскаго и Петра епископа, Христа Бога проповѣдующа и вѣрныя подтверждающа, зане пребывати имъ в благочестивѣм Христовѣ повелѣніи даже до смерти, жезліем безчеловѣчно и звѣрообразно бивъ, и по сихъ мечемъ святыя главы ихъ отсѣче. Такожде множество и другія 377 мечному осужденіе предаде: Іоанна, и Леонта, христіанскія воеводы, мечемъ посѣче, Леонтія же, во святых епископа нікійскаго, мечемъ пронзе, и Гавріила, и Сіонія мечемъ посѣче, Порода же священника каменіемъ побити осуди. Сіи вси святіи въ Терново пострадаша, лѣто Господне 825, мѣсяца [января 22][3]).

л. 19. **о Маврікіи, царя греческом, болгарскій Вукич.**

По смерти Тиверіеви наста зятъ его Маврикій. Онъ прежде имѣ брань съ хаганом скѵѳскимъ[4]) и, побѣжденъ от него, возратися в Цариград. А потомъ посла воевода своего, Фока глаголемаго, на болгары, и Фока, от болгаров побѣжденъ, возвратися со стидомъ въ Тракіи. Той Маврикій, *глаголетъ Зунара,* бѣ в лѣто Господне 583. Хаганъ скѵѳскій много войска ему изсѣче[5]), и 30 хіліади живихъ улови. И молися Маврикіе хагану скѵѳскому да му пусте войската назадъ, а хаганъ му рече да я искупе; а онъ некѣ ни защо да я искупе, а хаганъ съ ръсарди, тъ я изсѣчи. Послѣ видѣ Маврикій, защо согрѣши пред Бога, и узе да са моле Богу да му прости Господь грѣховете. И Господь му са яви на сънъ, та му каже: „гдѣ хощешъ да ти расплатѣ[5]) грѣховете: на тойзи ли свѣтъ,

---

Въ оригинала:

[1]) скверым. — [2]) постишу. — [3]) *Липсва.* — [4]) клѳскимъ. — [5]) исѣче.— [6]) распатѣ.

или на онъзи?“ И той отговори: „на този свѣтъ, Господи“. И Господь рече на ангелатъ му, дету го варде: „дай го на Фока воевода“. И не рече ему Богъ: „простих грѣхи твоя“, но рече: „гдѣ хощеши да отмесщу грѣхи твоя, да видят тіи, которіи надѣются без дѣлъ и без покаянія получити милость от Бога“. И когда се събуди от сънъ Маврікій узе да мысле за страшный онъ сънъ, и уплашися[1]), и искаше да побѣгне от лице Божіе; послѣ разсуди и рече въ умъ свой: „не имам гдѣ да са скрія от лице Божіе; рука Божія высока и силна, на всяко мѣсто може да ми отмсти“, и тако сѣдяше и чакаше, отгдѣ | хощет да го постигнет зло. Имало время са мина, и той, л. 19 об.
гдето го рекохъ напредъ, Фока воевода, когда[2]) се возврати от Болгаріи с гречьската[3]) войска, наговорися сасъ болярите, които бяху сас него, и обѣщахася да го покладатъ него за[4]) царъ. И когда чу Маврикій царъ уплашися тврдѣ[5]) и доброволно предадеся въ руцѣ Фока мучителѣ с дѣтми и женою. И повелѣ мучитель той да заколят Маврикія[6]), и жену, и дѣтей его, и весь родъ его. И когда взяша да ги колят, молися Маврикій царъ на спиколарите, да заколят прежде децата му и послѣ жената му. И сам Маврикіе носише децата си едно по едно и, когда заколѣха едно, тогда Маврикіе благодаряше Бога и думаше: „праведенъ еси, Господи, и праведенъ судъ твой!“ И когда заколяха и друго, а онъ паки тако думаше, догде исклаша вси дѣтей его. А жената му плачеше и проклинаше и наричеше: „проклет день и час той, в онъ же азъ родихся! азъ ли бѣхъ Тиверія царя дщерь? азъ ли бѣхъ Маврикія царя жена? азъ ли бѣхъ царица? азъ ли родихся в полаты царскія? азъ ли бѣхъ най-проклята от всѣхъ женъ земныхъ? да почто дѣтей моихъ пред очима моима колят? да почто таковою поносную и горкую смерть помираю? по-добрѣ е было да не самъ са родила!“ И тако жалостно плачущи, восхитиша ея немилостивно и заклаша; а потом и Маврикія заклаша. И тако скончася Маврикій, царъ греческій, в лѣто Господне | 602. А плачь жены его написаша на каменѣ и положиша верху гроба ея в полза послѣдному народу. А по нему наста Фока мучитель, в лѣто Господне 602. л. 20.

Въ оригинала:
[1]) упашися. — [2]) гогда — [3]) грѣческата. — [4]) *лиисва.* — [5]) тверѣ. — [6]) Мавіикія.

о Фоцѣ мучителѣ, царя греческом, [въ] Болгаріи[1]) Вукичь.

По Маврикіи, царя греческом, наста Фока мучитель из простаго народа возведенъ, царствовавъ лѣтъ восемь, лютѣ разсѣченъ повелѣніемъ Іраклія царя, лѣто Господне 610. Отмсти ему Богъ третицею, нежели Маврікію.

о Пророчество Хозроя, царя перскаго, о греческом народѣ.

Во дни Фока мучителя воевода греческій присланъ от Фока царя противу персовъ, онъ же гордостно на персовъ хвалящася, отвѣща ему Хозрой, царъ персійскій, глаголя: „слыши, и скажу тебѣ, понеже гордишися и поношаеши мене, что хощет быти напослѣдокъ: пріити хощет гнѣвъ Божій на васъ грецы, и хотятъ одолѣти вамъ персѣне и држати западную страну даже до Дуная лѣтъ 550, и хотятъ поработати грецы персѣном, и внегда совершатся сія лѣта, хощет приспѣти невечерный[2]) день человѣком".

о Іракліи, царя греческом, в Болгаріи Драгичь.

Во дни Іраклія, царя греческом, лѣто Господне 625, Хозрой[3]), царъ перскій, совѣщася съ хаганом[4]), князем аравов или козаровъ, согласися и с болгарами и съ словянами, даби Константинополь облегли и взяли; и от себе на то Сарвара съ великим воинством въ Ѳракію[5]) пославъ, даби совокупившися с ними, Константинополь повоевали.

л. 20 об.

о Амандѣ, епископѣ траежтирскій.

В лѣто Господне 632, святый Амандъ, епископъ траежтирскій, в горное отечество отиде, многихъ народовъ апостолъ, а най-паче болгаром и словяном у Дуная Евангеліе разсѣеваше. Еще тогда православною вѣру держаху рімскіи епископи.

По смерти Іраклія[6]) царя, наста сынъ его старѣйшій, Константин третій, от Мартины мащихы отравлѣнъ, едва четыре мѣсяцы царствова.

По смерти его Мартина оная сына своего Іраклеона помощію Пира патріарха на престолѣ посади, на котором шесть

Въ оригинала:

[1]) Булгаріи. — [2]) не вечерный. — [3]) Хоздрой. — [4]) хагааном. — [5]) Ѳакію. — [6]) Іlаклія.

токмо мѣсяцей пребыст, на вѣчное изгнаніе и языка отрѣзаніе осужденъ быст. Избранъ же быст на царство сынъ Константинов, внукъ Іраклеевъ, Константинъ еретикъ моноѳелит, имѣя лѣт 27, убіенъ въ Саркусѣ, лѣто Господне 668. Наста на царство сынъ его Константинъ Погонатъ.

о Константинѣ Погонатѣ греческом, в болгарѣх Обрат.[1])

В лѣто Господне 670 пріидоша болгары на Цариград съ Обратом, князем своимъ, в царство Константина четвертаго, и освоиша не толико Тракію, но и самаго Царѣграда, и на всяку год дани взимаху от царей греческихъ. И пренесоша престолъ от Тернову въ Охридон, в лѣто Господне 673, а прежніи крали вси въ Тернову владѣша и вси ідолопоклонницы бяху.

о Царя Іустініана втораго, в Болгаріи Батуя княз, сын Обратов.

Іустініанъ вторый в первых царствова лѣт десять, съ престола свержен, потом паки нань возвратися. Леонтія царствова лѣт три, а потом наста на царство Тіверій третій, царствова лѣт седемь, такожде съ | престола сверженъ и убіенъ. л. 21.

о Батуя, князѣ болгарскомъ.

Онъ голѣмъ юнакъ бяше и трижды рать чини съ Іустініаном[3]) вторым и всегда побѣждаше, и землю освоеваше, и дань от царей греческихъ узимаше, догдѣ живъ бяше. А по него наста Тривелій, сродник неговъ.

о Тревеліи, князѣ болгарскаго.

По смерти Батуявой наста на кралевство Трівелій, сродник его, голѣмъ юнакъ и великомудръ, и свободенъ, и срѣкен кралъ, всуде на войску не преодолимъ. Онъ поможе Іустініану второму, що го бѣше Апсамиръ[4]) истералъ от Цариградъ от царство и у Хирсонъ заточилъ. Тривелій узе его и отиде в Цариград, и со сила узя Цариград и предаде его Іустініану.

Въ оригинала:
[1]) Орбат. — [3]) Іустіаном. — [4]) Азамиръ.

Глаголетъ Бароній: в лѣто Господне 703, Тривелій, кралъ болгарскій, изгнаннаго Іустініана приведе на кесарство в Константинопол, и тихо трубами водними вниде в Константинопол Іустініанъ. Апсимаръ же Тіверій[1]) съ братом своим Іракліемъ начаша бѣгати, но яти суть и мнози от первѣишіи господіе с ними, имиже на стѣны градскія главы отсѣщи повелѣ[2]) Іустініанъ. *До здѣ Баронія*. И паки другій путь без числа арапе удариле бѣху на Цариградскую державу. И Трівелій отиде с войску свою, тайно нападе на нихъ, и посѣче 32 тысящы (хіліяди), и прогна ихъ от всю греческую державу. Тако той Іустініанъ царъ за толико добро, что му сотвори
л. 21 об. Трівелій, не позна, но съ | воздвиже со силна войска, та стана да робе болгарская земля; тогда и Трівелій собра своя войска, та удари на него та му войску изсѣче, и едва сам царъ Іустініанъ съ малцина утече в Цариград. *Глаголетъ Бароній*: Іустініанъ кесар болгарскаго короля добрѣ одаровалъ, в дому отпустилъ, лѣто Господне 703. И паки глаголетъ: Иустініанъ кесар отне благодаренія къ Тріевелію, королю болгарскому, миръ разори и брань на него подвиже, но воспрія мздовоздаяніе: егда бо съ воинством[3]) на него изыде, пораженъ быст от болгаров, едва въ Костантинополь не с многими людми убѣже, лѣто Господне 706.

Послѣ того боя Трівелій позна Господа и крестися, и стана христіанинъ онъ первый от болгарскихъ кралеве со всѣм своим народомъ. По това направи монастыръ близ Охрида и пострижеся в іноческій чинъ, а на кралевство постави стараго сына своего, именем Тербеланъ. И онъ бяше юнак на войску, обаче по нѣкое время развратися и возвратися паки на ідолопоклонство. И тогда Трівелій паки узе кралевство и сына своего уфати, та му извади очи, пакъ му рече: „како си загубил душевныи очи твои, та невидишъ свѣтлост вѣры Христовы, тако не си достоенъ да гледашъ телѣснима очима солнце и мѣсяцъ". И постави на кралевство по-младаго сына своего, именем Моѵсея и нему рече: „чувайся, сынко, да не учинишъ како твой брат, защо не толико очи твои извадити буду, но и главу твою отсѣкти буду". И тогда паки возвратися в мо-
л. 22. настыръ свой | и посвятися. Имя же ему бѣ іноческое Ѳеок-

Въ оригинала:
[1]) Апсимаръ же и Тіверій. — [2]) попелѣ. — [3]) войством.

тист, лѣто Господне 703. И онъ бѣ первый христіанинъ и святецъ от болгарскихъ кралей, иже и мощи его лежать и до днесь въ свой его монастырь.

о Филипка, царя греческаго, Моѵсея болгарскаго [1]).

Іустініанъ вторый убіенъ от Филипка, лѣто Господне 711. Филипкъ жестокій, царствовавъ лѣто едино, изверженъ ис царства, лѣто Господне 713. Анастастій православный царствова лѣто едино и три мѣсяцы. Ѳеодосій четвертій, принужденъ от воевъ на царство, лѣта Господне 714, доброволно отступи от престола, царствова лѣто едино. По нем наста Левъ Ісаѵрянинъ.

о Лвѣ Исаѵрѣ, кесарѣ греческом, и Моисея, краля болгарском.

По Ѳеодосіи четвертѣм наста Левъ Исаѵрянинъ, еретикъ іконоборецъ. Въ его время пріидоша съраципы на Царьград, и Моисей, кралъ болгарскій, даде ему помощь велику, изсѣче[2]) 22 хіліяди сарацины, и прогна ихъ из земли[3]) греческія. *Глаголетъ Бароній:* лѣто Господне 717, въ царство Льва Исаѵра, болгары на помощь пріидоша и 22 тысящы сърацинь убиша.

о Асѣнѣ[4]) великом болгарском.

По смерти Моѵсея, краля болгарскаго, окоронися на кралевство неговъ сродникъ именемъ Асѣнъ великій, у время тогожде Льва Исаѵра. И онъ пріятелство имѣяше съ царемъ греческимъ Львом, и помощь ему голему сотвори, защо бяху арапи узяле Арменію и Мидію, най-добрыя земли царя Лва. И молися Левь Асѣну да пойдетъ съ войску своя на араповъ, та отиде и без числа народ изсѣчи | и истера, и Арменію[5]), и л. 22 об.
Мидію освои, кесару Лву предаде, и толико страхъ арапамъ зададе, що вѣке не смѣяху покуситися да ударят на греческую державу. Того ради даде Левь кесаръ Асѣну титлу и коруну царскую, и от то время пріяша болгары вторій путь титлу царскую: первѣе от Александра македонскаго, второе от Лева Исаѵвра, в лѣто Господне 717. И быст первый царъ болгарскій Асѣнъ великій[6]), а по Асѣна наста неговъ сродникъ

Въ оригинала:
[1]) болгар. — [2]) исѣче. — [3]) из'мли. — [4]) Иосанѣ. — [5]) Армѣнію. — [6]) *Срѣщу този редъ на полето стои цифрата* 2.

именем Добре. И онъ не бѣше мѣренъ и много пути се біяше с царемъ греческимъ, с Константином Копронимом[1]), и сперва добиваше, а послѣ стана да губе, за кое са расърдиша господа болгарска и убиша[2]) его. И окоронивше Телезвія[3]), и онъ не би срѣкенъ и все помного губяше, и никогда не[4]) добиваше, за то и него господа убиша. А по него окоронивше Савина[5]), и онъ защо бѣ сластолюбивъ, миръ съ кесарем учини, и нерадѣше да поврате землю, що бѣху узеле кесари. Затова се чинеше срамота господамъ болгарскимъ, здумашася да убіятъ и него, ала той това разбра, побѣже у Мисимврію и тамо до смерти поживе.

о Константинѣ Копронимѣ и о Таганѣ[6]), царя болгарском.

По смерти Лва Исаѵра наста сынъ его Константинъ Копронимъ, лѣто Господне 740. *Глаголетъ Бароній:* егда Константин Копронимъ на болгаровъ пойде, отмщеніем Божіим в нужную болѣзнь впаде, юже грецы артраксасъ називают, и въ велику огневицу возвращашеся и на пути бѣдно въ хеландріи умре, лѣто. . .

л. 23.

о Телерицѣ, царя болгарском.

По Тагана укоронища болгары Телерика[7]) во время Копронима кесаря. И онъ бяше юнакъ и бися много пути с кесаремъ, и землю свою освои, але болгары соблазнилесе бяху въ то время от греков и бяху се возвратиле паки на ідолопоклонство, и Телерика, защо бяше миръ учинилъ, договоришася да го убіютъ, но онъ уразумѣ[8]), та утече въ Цариград, и крестися и прія ересъ іконоборную, за то му даде Копронимъ сестру свою Ірину в жену и санъ магіастріанства. *Глаголетъ Бароній*[9]): лѣто Господне 777, в царство Льва четвертаго Телерикъ, краль болгарскій, аки вторый Моѵсей, оставивъ владѣніе, безчисленнаго и военнаго народа, притече в Константинопол[10]) пріяти святое крещение, уже во Христа вѣроваше. Левь кесарь возвеселися и самъ ему воспріемником быст и сродницу жены своея даде ему въ жену и зѣло его возлюби.

Въ оригинала:

[1]) Кокронимом. — [2]) убища. — [3]) *Срѣщу този редъ на полето стои цифрата* 3. — [4]) *липсва.* — [5]) *Срѣщу този редъ на полето стои цифрата* 4. — [6]) *Сѫщо цифрата* 5. — [7]) *Сѫщо цифрата* 6. — [8]) уразомѣ. — [9]) *На полето срѣщу тази дума стои:* Бароній. — [10]) Констинопол.

о Лвѣ четвертом, царя греческом.

По смерти Копронимовомъ наста сынъ его Левь четвертій, еретикъ и іконоборецъ, царствовавъ лѣта три, убіен быст, лѣто Господне 780. Наста сынъ его Константинъ юный со Іриною матерію своею.

о Кардана, царя болгарскомъ.

По Телерика окоронкша болгары на царство Кардана[1]). Онъ старъ бяше, от 70 година, але голем юнакъ, и срекенъ на войску, много пути съ би съ царемъ греческим и всегда побѣждаше[2]), и земли много | отне и будуки старъ умре. *Глаголетъ Зунара*[3]): в царство Константина и Ірины, тогда имѣяху болгаре началника глаголемаго Кардамон, и войнствовавъ[4]) Константин нань. И внегда хотяху сразитися с ними, устрашишася другъ от друга, и возвратишася кійждо во свою землю. И паки вторицею началникъ болгарскій Кардамонъ, о немже предрекохомъ, посла къ царю Константину, глагола: „аще невскорѣ послѣши мнѣ дань, пріити хощу с великоую силою и плѣнити вся страны твоя, даже до Константинь град“. Царъ же посла ему ошлій гной, написа ему и писаніе рекъ: „старъ еси ты, не мучися пріити ко мнѣ! азъ же юнъ есмь, и пріити хощу къ тебѣ“, и абіе собравъ войску, и войнствовавъ на болгары. Приближившымся[5]) же другъ ко другу, начаша рімляны призвати болгары на брань, Кардамонъ же началник болгарскій, убоявсе бѣжа съ войскою своею[6]). л. 23 об.

о Круна великаго, царя болгарскаго.

По смерти Кардамоновмѣо корониша болгары Круна[7]) или Оруна. Онъ весма славенъ юнакъ бяше, и лютъ, али ідолопоклонецъ, и не можаше никой ему да са противе, разшири[8]) болгарску землю даже до Францію, и уби Борна, краля далматскаго, и повратися и удари на Цариград, и би го годину цѣлу, и изсѣче кесарску войску шесть[9]) стотинъ хіліади[10]), и

Въ оригинала:

[1]) *На полето срѣщу този редъ стои цифрата* 7. — [2]) попѣждаше. — [3]) *На полето срѣщу този редъ стои:* лѣтопис Зунара. — [4]) войнстовавъ. — [5]) приближиившымся. — [6]) *На полето срѣщу тия последнитѣ думи е отбѣлѣзано*: сія глаголет Зунара, защищает греков. — [7]) *Сѫщо цифрата* 8. — [8]) расшѣри. — [9]) шешь. — [10]) *На полето тази дума е обяснена*: тысящы.

узе со силою Андреенопол, и весь народ пороби, за кое кесаръ
л. 24. Никифоръ Геникъ расарденъ узе силну войску | кое свою, кое от къзалбаша, кое от татаръ-хана, та се удари с Круномъ, але Крунъ войску ему изсѣчи, и него жива уфати и посѣчи го, и от глава му чаша направи, и со злато позлати, и камене многоцѣннія окова, та на веселіе господамъ своим здравицу напиваше.

о Никифорѣ, кесаря греческомъ.

По[1]) смерти Константина четвертаго и по изгнаніе матере его от Никифора, наста Никифоръ Геникъ, в лѣто Господне 802. Крунъ, царъ болгарскій, пріиде на Сардакію и узя ея, лѣто Господне 808. Никифоръ кесаръ, собравъ великое воінство и пойде на болгары съ сыном своимъ Ставракіем, лѣто Господне 811, вшедъ во Болгаріи мѣсяца Іунія, и страхъ онымъ жителем великій сотвори, яко кралъ ихъ Крунъ мира просяше[2]); но Никифоръ не восхотѣ, землю расхищая, и своимъ христіаном уши и носы рѣзаше, и имѣнія ихъ забирая, ненасыщеннымъ сребролюбіемъ недугуя. Сымъ временем Крунъ предѣлы и тѣсная мѣста и входы древами загради. Осемъ егда увѣда Никифоръ, всего сердца лишися и рече: „аще бѣхом и крила имѣли, отсюду не изыдемъ". В день же нѣкій прежде восхода солнечнаго, на обоз болгары удариша и кесаря и всѣхъ при нем убиша; много с нимъ господь погибе и людей без числа; сынъ его Ставракій раненъ избѣжавъ, и два токмо мѣсяцы живъ быст и умре; а главу усѣченною, сирѣчь Ники-
л. 24 об. форовою, долго Крунь вѣшаше | на столпѣ, всѣм ея показуя, а потомъ из нея чашу издѣла, златом позлати и каменіем драгоцѣнным окова, болгаром и словяном здравицу напиваше.

о Міхаилѣ кесарѣ и о Круна, царя болгарском.

По смерти Никифора Геника, наста Міхаилъ кесар, лѣто Господне 811. Егда хотяше съ болгарами миръ сотворити, просиша болгары, дабы имъ бѣглецы предани были. На сіе кесаръ, патріарха и иных духовныхъ и своих мірскихъ совѣта вопрошая, обрѣте раздѣлен совѣтъ. Святый Өеодор Студитъ со иными не совѣтоваше мира сицеваго онима Господнима сло-

Въ оригинала:
[1]) *Срѣщу този редъ на полето стои:* Бароній. — [2]) просити.

весы: „грядущаго ко мнѣ не изжену вонь“; друзіи же, якоже Ѳеофанъ, иже сіе пишетъ, и иныи совѣтоваху, дабы симъ миръ не разорялъ ся, и яко лучше не многимъ презрѣти, ниже всѣхъ вдавати в непокой. Преможе оная страна совѣтующая, дабы не были предани. И разорися миръ сіе же не воблагоуспѣ. Потом [на] онаго Ѳеодора, иже Студіта, и на иных вопіяху: яко господарство превратиша, а найпаче сей Ѳеофанъ, иже воспоминает, яко в знаменіе бѣдъ, потомъ нашедших, явися на небо необичная и великая комита, лѣто Господне 813. Міхаил кесаръ уготовася на войну противу болгаров, изыде с войнствомъ, но паки возвратися, понеже болгары въ стѣнахъ заключишася и браны дати не хотяху; вторицею такожде в мѣсяцѣ майй пойде на болгаров, | но ничтоже содѣла, токмо вой- л. 25.
нам своимъ великія обиды и грабленія сотвориша; симъ возбуди на ся гнѣвъ людей, иже его неискуснымъ къ воинскимъ дѣламъ[1]) нарицаху. Въ 23 день маія Михаилъ изшедъ на болгаровъ, близ Андріанополя сведе брань на болгары, на нейже одолѣнъ быст, абіе отъ неговыхъ[2]) начаша бѣжати. И удивляющися болгары не смѣяху толь скоро ради козней нѣкихъ гнати въ слѣдъ ихъ, таже Крунъ ничтоже сицевое видѣ, повелѣ гонити за ними, и без числа ихъ избиша, и обозъ взяша болгаре. Кесарь в Константинополь убѣже и хотяше царство оставити и дати е Льву патрікію, нарицаемому Арменину. Егда же нареченъ быст Левь кесаремъ, Міхаилъ со женою и чады пострижеся въ монашество. А Крунъ, пославъ съ братом своим часть войнства на облеженіе Андріанополь, а самъ облеже Константинополь; не могіи же взяти его, удивляшеся граду и стѣнамъ и проси Льва, дабы копіе свое въ златыхъ вратахъ водрузилъ. Егда же ему сего не попусти[3]), палаты святаго Маманта сожже, и веземъ льва и медвѣдя, и змія мѣдѣныхъ, отиде под Андріанополь, и оный градъ взя, идѣже греки прилагают, яко оный Крунъ, краль болгаров, ради оныхъ грѣховъ очесъ лишися и от своихъ удавленъ бысть. А по немъ царствоваше имъ Зокъ. Крунъ, царь болгарскій, Андріанополе узе и пороби, и много христіане тогда у Андріанополе изсѣче, а другіи пороби [и] у Болгаріи[4]) отведе. Тогда заробенъ быст и святый Василій, митрополит андреанополскій, | и много священницы л. 25 об.

Въ оригинала:
[1]) къ воинсимъ дѣлѣ. — [2]) невыхъ. — [3]) попуси. — [4]) у болгарй,

и христіане съ него. И от тѣзи робіе много съ научиша болгаре, и обарнахуся паки на христіянску вѣру, защо бѣху ся соблазниле[1]) от греков іконоборства ради, а най-паче святый Василій, митрополит андреанополскій, и Дамаскинъ інокъ иподіяконъ, ученикъ святаго Өеодора Студіта, много болгары обратиша на вѣру христіанску.

о Міхаила Балбы кесаря и о Зокѣ, царя болгарскомъ[2]).

По смерти Леона Арменина[3]) в грецѣхъ[4]) наста Міхаилъ Балба, а въ Болгарія Зокъ. Той Зокъ, поганинъ сущи, видѣвши, яко наученіем святаго Василія и прочіих священников и христіанъ, сірѣчь греков, много болгары обращаются[5]) паки на вѣру христіанску, повелѣ мучити христіанъ или да отвержутся Христа; егда же видѣ, яко отрещися не хотятъ, повелѣ избити ихъ, лѣто Господне 825. *Глаголетъ Бароній*: в пятое лѣто владѣніе Міхаила Балбы, преподобный Іоникій великій слыша, яко мнози плѣнники греки не толико нижнаго чина, но и великаго, у болгаров въ тяжких узах и темницѣ[6]) страждут, от сожеланія над ними и от любве братнія, пойде в Болгарію и нерадя о стражяхъ тамо, идѣже сѣдяху въ темницѣ, сотворивъ крестное знаменіе, вся заклепы отверзе и узников изведе, никтоже бо противосташе ему, и показавъ имъ путь, а сам въ пещеру свою, яже на горѣ Трікалидѣ, возвратися, лѣто Господне 826. В царство Михаила Балбы святый Өеодоръ Студітъ, по великихъ трудах и страданіях от еретиков в славу
л. 26. небесную взятъ быст, в день | 11 ноемврія. По смерти Міхаила Балбы наста на кесарство сынъ его Өеофилъ Іконоборецъ; онъ миръ има съ болгаромъ. По горкой смерти Өеофилови наста жена его Өеодора с малимъ отроком на кесарство.

о Богарисѣ, царя болгарском, и о крещеніе его[7]).

По горкой смерти Зока, царя болгарскаго, от своих очи лишився и удавленъ — отмстити ему Богъ за неповинною кровь христіанскую, — наста Богарис или Вогарис, царъ болгарскій, братъ великаго Круна, лѣто Господне 845. *Глаголетъ Бароній*[8]): Богарис, князь болгарскій, видя, яко жена съ отрокомъ

Въ оригинала:

[1]) соблязниле. — [2]) *На полето сръщу този редъ стои цифрата* 9. — [3]) Армѣнина. — [4]) грѣцѣхъ. — [5]) обращающся. — [6]) темницъ. — [7]) *На полето сръщу този редъ стои цифрата* 10. — [8]) *Пакъ тамъ:* Бароній.

царство восточное владѣютъ, возвѣсти ей чрез пословъ своихъ, яко миръ съ нею не хощетъ, претя ей войною. Она же мужественным сердцемъ отвѣща: „обрящетъ мя съ воинством готову на брань, и помощію Божіею побѣжденъ будет от мене; аще же и побѣдитъ мя (не попусти сего Боже), обаче побѣда при мнѣ будет, не мужа бо, но жену побѣдитъ". Устидѣвся сихъ словесъ Богарис миръ сотвори, и не толико миръ сотвори, но и велику помощь даде противу сарацынов и отметника ей Ѳома[1]). Самъ с воинством своимъ пойде у велику Арменію, всѣх сарацынов изсѣче и прогна, и Ѳому жива уфати и муками погуби, и с великою славою в Цариград пріиде, и честно от царици пріятъ. Въ то время бѣ Кѵрилъ святый, учител славенскій, въ училище учащася съ сестриничем Михаила царя, сына Ѳеофилова, ибо Ѳеофилъ роди 5 дщерей, 1 сынъ: | Ѳекла, Анна, Анастасія, Плухерія и л. 26 об.
Марія; первая дочь Ѳекла отданна за мужа нѣкоего саном патрікія, а четири постриженни[2]) и не хотя въ монастыры [посланы]. Той патрікій, имѣя любовь с отцем Кѵриловом, проси сынаего да съ сыном своим заедно учится. И тако Кѵрилъ святый пребивая в царских полатахъ, в то время пріиде въ Цариград Богарис с воинством от Арменіи[3]). Изыде же царъ въ срѣтеніи его, изыде заедно и Кѵрил. И нача Кѵрил говорити по болгарски съ болгарами, сказовати имъ от святое писаніе, и, когда чуха болгары по своему языку, зѣло умилишася и крестишася 53 тысящи, а прочіи бяху крещени, и тогда молиша Кѵрила да изведет по языка ихъ писаніе; такожде и Борис моли царя да пришлет[4]) Кѵрила в Тернову.

о Кирилѣ Філософа.

Глаголетъ Бароній: Кѵрил святый, учител славенскій, бѣ въ лѣто Господне 835, в царство Ѳеофила и сына его Міхаила третіяго, учащася с малим кесаром, ибо во время Міхаила Балбы и сына его Ѳеофіла оскудѣло бѣ весма ученіе в Цариградѣ: Міхаилъ Балба подписатися не можеше. По смерти Ѳеофиловей наста жена его на кесарство с малим отроком и Варда брат ей, пѣстун царскій. Той Варда любя ученіе, *глаголетъ Бароній*: Варда едино добро сотвори опустѣвшіи

Въ оригинала:
[1]) Ѳема. — [2]) постиже[illegible] Армѣніи. — [4]) пришет.

школы[1]) поднови, Леона и Псела философофъ в Константинополь приведе, и тако благородных дѣтей отвсудо собираемы
л. 27. в наученіе даеміи. В то время умре Левь, | воевода дарданскій[2]),
отецъ святаго Кѵрила, оставы 7 дѣтей сирых, от нихже бѣ от всѣх малѣйшій святый Кѵрил[3]). И егда же бѣ в час смертный, плачущи жена его о дѣтей, а най-паче о [Кѵрилѣ][4]), отвѣща ей Леонь: „не плачи и не пецися о Кѵрилѣ, сищеть Богъ ему отца“! Бѣ той Леонь знаем Сергію, зетю царскому, и якоже услыша Сергій о смерти Леона воеводу, сожелѣ о немъ и, пославъ в Солунь, перваго сына его воеводу дарданамъ постави, а меншаго в Цариград приведе и в наученіе отдаде. Дарданія или Вардарія есть земля болгарская недалеко Солунѣ, обладаема бѣ от кесарей греческыхъ[5]) в то врѣмя, того ради и воеводы от грековъ поставляему бѣху. И тако дѣтей Леоновы, пребывающе всегда с болгарамы, знаяху языка болгарскаго, аще и святый Еѵѳимій, патріархъ терновскій, имянно рода болгарскаго быти глаголетъ. *Глаголетъ сице*: благословенъ Богъ хотяй всѣмъ человѣком спастися, и в разум истинный пріити, и яко не остави нас до конца в тмы и невѣдѣнія, но посѣти нас и воздвиже от рода нашего таковаго учителя, иже просвѣти языкъ нашъ, во еже ходити нам в свѣтѣ заповѣдей Божіихъ.

о Ѳомѣ отметника.

Глаголетъ Бароній: Констаптинополь облеже Ѳома, лѣто Господне 822. Бѣше сей Ѳома худаго[6]) рода, слуга нѣкоего синатора в Константинополѣ, иже за прелюбодѣяніе с женою его осужден къ смерти. Онъ же къ сарацынам прибѣже и тамо христіанскія вѣры отрекся. 22 лѣт живущъ, претворися
л. 27 об. быти | Константином кесаром, сыном Ірины, и собравъ людей,
взя Арменію и иная царства; потом умноживъ воинство, пріиде под Константинопол и водою и землею воеваше градъ. Корол болгарскій, доброю волею номагая кесарю Міхаилу, пріиде под Константинополь и все воинство Ѳомово изби, и самаго жива ятъ, и отсѣче ему руцѣ и нозѣ, и уби его. За това добро, что сотвори крал болгарскій Міхаилу кесарю, сотвори

Въ оригинала:
[1]) школах. — [2]) *На полето обяснено*: вардарскій. — [3]) Кирир. — [4]) *Тази дума попълнихме, понеже тук листът е срязан.* — [5]) гречесых. — [6]) хударо.

кесарь учрежденіе велію, воздая ему честь. Бѣ бо на том учрежденіи Василъ Македонъ, служа трапези[1]) царстѣй. И зѣло возвеселишася обоих царей, и проси царъ болгарскій кесаря да изведут самоборцовъ, да борются; имѣяше онъ борца весма крѣпка болгарина, и кесаръ изведе от своихъ, и болгаринъ той всѣх[2]) побѣждаше. Василъ же Македон смотря измѣняшеся лицемъ. Видѣвъ же его кесаръ, и рече ему: „что лицем измѣняешся, аще можеши борися“! Онъ же рече: „аще повелит власть твоя“. И тако сразишася, и первѣе показася, яко болгарин побѣждаше, потомъ же Василій уфати болгарина за главу и за обоих ногахъ и принесе его на трапезу, и почаша греки болгаром смѣятися. Царъ же болгарскій вопроси[3]) Василія, откуду и какова есть рода. Онъ же рече: „родом от Македоніи“. Царъ же рече: „умѣеши ли по болгарски?“ онъ же проглагола ему по болгарски, и тогда позна его царъ болгарскій, яко Василій есть родом болгаринъ. И отвѣща рече къ Міхаилу: „азъ хощу | грека да борится, а не болгарина“. И л. 28.
тако разидошася съ великою славою и честію и дарами отпущенъ Богарисъ от кесаря во свояси.

Глаголетъ Бароній: но еще въ невѣріи оный господаръ пребываше. Имѣя при себѣ плѣнника нѣкоего Ѳеодора, прозваніем Куфара, угоднаго къ дѣламъ царственным мужа, много от него о ученіи христіанствѣм увѣда; имѣяше же и сестру свою у царицы плѣнену, яже уже бѣ крещена и закону христіанскаго писанія обучена, юже егда обмѣною за онаго Куфара воспрія, веліе от нея къ вѣрѣ святѣй возбужденіе имѣяше, теплыми бо слезами, словесы сѣмена спасенія на ниву сердца его пущаше. Егда же Господь Богъ великій гладъ на землю его напусти, притече ко истинному Богу и получи прохладу и утѣху и, свобожденъ от глада, умысли быти христіанином. Поможе ему къ сему и сицевый случай изрядный. Егда новый ради себѣ дом созда, повелѣ Меѳодію монаху живописцу[4]), дабы ему оный домъ іконописаніем украсил, звѣринцами и ловитвами звѣріе, — зѣло бо симъ услаждашеся, — обаче не опредѣли, каковыя звѣри писати живописецъ имѣяше, токмо рече, дабы страшное нѣчто написалъ, имже бы очеса смотрящихъ устрашалися. Онъ же ничто [не] вѣдя ужаснѣе, паче геени

Въ оригинала:
[1]) тратези. — [2]) всих. — [3]) вопреси. — [4]) живуписцу.

и дне суднаго, и страшнаго пришествія Господа нашего, написа судъ Божій и ада. Егда же увидѣ Богарисъ оное живописаніе, и како добріи и праведницы вѣнецъ воспріемлют, |
л. 28 об. а зліи в страшную геенну, во огнь вѣчный вметаются, уразумѣ намѣреніе іконописца онаго, и устрашився, отречеся поганскаго своего невѣрія. И посла къ царѣ прося епископа на крещеніе, иже, научивъ его, нощію крести его; боящася людей своихъ, еще краль оный тайным[1]) хотяше быти христіанином. Обаче, увѣдавше подданныи его, яко прія христіанскую вѣру, вооружишася на него; онъ же малою силою, имѣя при ней крестъ аки хоругвъ, порази ихъ и силою святаго креста всѣхъ ко крещенію привлече. Посла потом къ царицы, прося, дабы ему на расширеніе людей его, иже тѣсныя посады имѣяху, земли удѣлила, обѣщаяся народъ свой съ ея людми соединити и непремѣнный миръ хранити, еже она съ радостію и сотворила, и даде ему пустыя страны близ Болгаріей, от Желѣзнія враты даже до Велта. Велта же ест град недалеко Андреанополь, иже болгары Загоріемъ[2]) нарекоша. *До здѣ Баронія и Куропалат.*

Глаголетъ Еѵѳімій святый, патріархъ терновскій[3]): по возвращеніи от Арменіи Богорис, царъ болгарскій, прія святое крещеніе, сам Міхаилъ кесар воспремникъ ему быст, и даде ему имя Міхаилъ, именемъ своимъ, и 53 тысящъ войска его крестися, тамо сущи и Кѵрил Философа.

Богарис, царъ болгарскій, еще прежде крещенія своего в лѣто Господне 826 Далмацію завоева, и на Римъ пойде и не малую часть земли завоева, *глаголетъ Баронія* лѣто Господне |
л. 29. 828, и на франгов пойде. *Лѣтопис французскій*, еже воспоминает о войнахъ, сказует исторія франгов, яко в то время, лѣто Господне 831, болгары впадоша в кралевство франгов и многія тщеты сотвориша. За сіе княз фороіуліанскій низложенъ быст, яко нерадиво предѣловъ стрежаше и болгаров крѣпко не отгоняше. И потом с воинством на нѣмцов пойде и бися с кесарем нѣмецким Лудовником и люто его порази, и пороби и освои тыя страны; потом и славяни западныя порази, и освои, и господу и началницы имъ постави от своих болга-

Въ оригинала:

[1]) тайнам. — [2]) закоріеми. — [3]) *Срѣщу този редъ на полето четемъ:* лѣтопис терновскій.

ровъ, и возвратися на свой престолъ въ Тернову. Крестися Богарисъ в лѣто Господне 845, во время святаго Меѳодія, патріарха константинополскаго[1]), и вся Болгарія даже до единаго крестишася от греков, пріяша владицы и попове, и весь чинь духовный от грековъ, обаче мало время пребыша, и паки ихъ изгнаша.

о Петра Куфара.

Прежде помянутый Ѳеодор Куфаръ не толико царскимъ дѣламъ бѣ достоинъ, но и духовным, добродѣтелей и разума[2]) духовнаго исполненъ, добредѣтелей ради весма любимъ бяше всѣм в полатѣ царскія, яко отца его почитаху и слушаху поученіе его. Онъ по крещеніе царя Міхаила и по пріятіе архіереевъ и священников и діаконов греческихъ в Болгаріи, видѣ гречестіи духовніи учители[3]) яко неправо мудрують, окаянни суть монотелитским ересом, | сказа новопросвѣщенному л. 29 об. царю о заблужденіе греков и совѣтова царя Міхаила болгарскаго да послетъ къ папѣ Николаю просити духовныхъ учителей, лѣто Господне 865.

о Посланіе царю болгарскому къ папѣ Ніколаю.

Глаголетъ Бароній: Кесарю Міхаилу папа[4]) *Ніколай престолъ Петра святаго сице презирающу.* Возбуди Господь Богъ краля тогожде именемъ Міхаила, иже папу и престолъ святаго Петра почте, пославъ великихъ и честныхъ пословъ в Римъ, прося истины[5]) евангелскія и ученія спасителнаго во свое королевство. Бяше уже сей Міхаилъ от константинополскаго епископа крещенъ. Егда же позна Міхаилъ, яко гречестіи іереи смѣшенны со арменами, не единогласное ученіе[6]) приношаху, иніи же, іереами не суще, творяхуся іереами и людіе крестяху, и яко ложная нѣкая чудеса в мvропомазаніи показоваху, соблазнися от нихъ оный королъ Міхаилъ и посла к папѣ пословъ своихъ, прося, дабы ему учителей христіанскія вѣры истинныхъ послалъ, иже бы людей его, в поганствѣ сущихъ, ко Господу Богу обратили и путь имъ ко спасенію показали. Папа зѣло симъ посолством возвеселися,

---

Въ оригинала:
[1]) констинополскаго. — [2]) разма. — [3]) учител. — [4]) папу. — [5]) истинны. — [6]) учиніе.

и благодаря Господа Бога, посла с ними епископовъ, Павла папилонскаго и Формоса портуенскаго, написа и писаніе къ болгаром папа, въ немже на сто и шесть[1]) вопросов ихъ даетъ отвѣтъ. И на оное прошеніе, имже себѣ патріарха
л. 30. просиша, отвѣщает | имъ, яко сему еще неприспѣ время, прежде бы епископов имѣли, а потомъ, аще не патріарха, то архіепископа имѣти могутъ; научи ихъ дабы на хоругвахъ не конскіи опашки, якоже[2]) прежде, но крестъ святый носили. Посли онія папини, к болгаром посланніи, Павелъ и Формосъ епископи, зѣло благодарно от короля Міхаила пріяти сут, и проповѣдаху пути Божія и Христово евангеліе малим и великим. И потомъ паки посла папа еще не мало духовніих в Болгарію: Домника тривенискаго и Гримоалда полимартіенскаго епископов, и другихъ священников, и наполниша Болгаріею своимъ ученіемъ.

о Посланіе кесарей греческих Міхаила и Василія къ царю болгарскому.

Міхаилъ кесаръ и Василія Македон, во время Ніколая папи, лѣто Господне 867, написаша къ болгарскому царю Міхаилу, да не пріимаетъ от рімских духовних учителей в Болгаріи, и написаша ересовъ папиних.

Ересей папиниxъ.

1. Яко исхожденіе святаго Духа и от Сына исповѣдаютъ.
2. Яко и в субботу постятся.
3, Яко и великаго поста нецѣло осем недѣли исполняют.
4. Яко в праздник Пасхи агнца іудейски с тѣломъ Господнимъ освѣщаютъ в олтарѣ.
5. Яко іереи ихъ брады бріютъ.
6. Яко епископа из діакона, минувши священства, посвѣщают.
7. Яко браком гнушаются [и] іереемъ его возбраняют.
8. Яко мvром помазовати іереемъ не попущаютъ[3]). |

Въ оригинала:

[1]) *Надъ тази дума има надписано* „десят“, *която вѣроятно самъ С. е написалъ, но ние я испущаме като невѣрна прибавка.* — [2]) якожіи. — [3]) пупущаютъ.

Писаша же и к папѣ обличающе ереси его. Того ради л. 30 об.
Ніколай папа прочетши весма оскорбися[1]) и мало време поживе и умре. В то время и Міхаил, кесар греческій, умре[2]), а по нем наста Василій Македон, лѣто Господне 867; а по папѣ Ніколай наста Андріанъ папа, лѣто Господне 868.

о Осмом соборѣ, еже бысть во время Васілія Македона въ Константинополѣ и во время Міхаила болгарскаго и Лудовника[3]) немецкаго.

По смерти Ніколая папа наста Адріанъ папа. Онъ, оскорбленъ от поношенія грековъ, абіе повелѣ да будет соборъ в Царград; соизволи на том Василій кесаръ. Посла Доната остіенскаго, Стефана неписинскаго епископовъ и Марина діякона рімскаго. Писа чрез нихъ посланіе ко кесарю, писа же ко царю болгарскому да пришлеть послов своихъ на соборъ в Констанстантинопол. На девятомъ же сѣдѣніи пріидоша послы от кесаря Лудовника немецкаго и послы от царя болгарскаго, и бѣ послѣдніе дѣйствіе в послѣдній день февруарія. Сѣдяху на немъ со отцы послы кесаря Лудовникаго: первій бѣ Анастасій, вівліоѳікарій римскій, и Зуппо, и Еверардъ, приключившимся и послы от царя болгарскаго, имже с кесарскими дано мѣсто; а от болгаровъ послы, первій Стасисеръ, Несундикъ, Вагартъ и иніи. По совершеніе собора в день третій (*пишет Анастасій*, иже в то время живяше в Константинополѣ) собрашася в домѣ едином послы папины и патріаршіи, и Ігнатій патріархъ и Василій кесаръ, едини токмо сіи, и слушаху | по- л. 31.
солство[4]) от болгаровъ, еже Петръ нѣкій со иними от короля Міхаила совершаше.

о Прѣніе грекомъ с латинами о болгаровъ.

Глаголетъ Бароній: Василій кесарь и патріарси восточніи имѣяху прѣніе немалое с латинами, зане хотяху, дабы болгары въ епархіи константинополстѣи под патріархом и греками, а не под папою и латінами были. Того ради, яко земля сія, яже завладѣша болгары, прежде бяше[5]) под греками, и яко недостоитъ, дабы латіни, иже за кесари франгов имѣютъ, а гре-

Въ оригинала:
[1]) окорбисн. — [2]) *На полето е допълнено*: убіенъ. — [3]) Лодовник. — [4]) по олстви. — [5]) бяху.

ковъ за государей имѣти не хощутъ. На сіе имъ послы папины рѣша: „намъ о семъ разсужденіе не врученно, и вы власти не имате отимати что либо от престола апостолскаго, обаче сіе глаголемъ: яко власть церковная не послѣдуетъ власти мірской, аще сія земля под греками была, но нынѣ не есть греческа, толиким временемъ свободити ея от болгаровъ не могоша кесари константинополстіи; свободно было болгаром ради наученія вѣры святыя тамо обратитися, аможе сами благоизволиша; послаша къ папѣ Ніколаѣ от него епископов [и][1]) іереевъ пріяша, и три лѣта и болше ученіе латинское имѣют. Чесо ради отступити от латіновъ имѣют, а най-паче и прежде сих Дарданія и Иллиріка под папою бѣше?"

о Азъ-буцѣ славенскомъ и о Кирилѣ.

По разореніи собора и по отхожденіи послы папины, писа царъ Міхаилъ болгарскій къ Міхаила и Василія кесарей гре-
л. 31 об. ческих, | прося и глаголя сице: „владико царю, писаніе ваше честно пріяхъ и писанная в немъ уразумѣхъ, обаче мы, еще новопросвѣщенни[2]) суще, [въ][3]) догмахъ христіанской вѣры неискусни, и аще не будет намъ по языку нашему учитель да наставит и просвѣтит насъ, то удобъ паки Болгарія возвратится на поганство, и аще пошлете намъ таковаго учителя да наставитъ и научитъ насъ, то обѣщаемся изгнати из Болгаріей римскихъ учителей. В то время пріиде Кvрилъ святый от козаровъ, нося со собою мощи святаго Климента, лѣто Господне 867, и призва его Міхаилъ кесаръ и совѣтова его да пойдетъ в Болгаріи и да изведет по болгарскому языку писаніе. Онъ же рече ему: „како могу азъ извести писаніе на болгарскаго языка? другіи філософе, бывшіи прежде мене, трудишася 200 годъ и ничто[4]) не успѣша, понеже болгарскаго языка греческими буквами пословити не можно[5])". Кесаръ же рече ему: „ты языка ихъ умѣйшъ и тебѣ данно есть от Бога извѣсти от языка ихъ буква, да будет и буква по языку ихъ". И тако Кvрил святый благословеніемъ патріаршимъ Игнатіемъ, ятся пути, водя со собою двоихъ[6]) монаховъ от Студійскаго монастыря, Меѳодія іермонахъ,

Въ оригинала:

[1]) *Това „и" липсва.* — [2]) новопровѣщенни. — [3]) *Тези „въ" липсва.* — [4]) ичто. — [5]) гоможна. — [6]) двохъ.

Дамаскина иподіякона, богодуховенныхъ мужей и искусныхъ во святое писаніе, умѣюще и болгарскаго языка, ибо Дамаскина иподіякона, ученика святаго Θеодора, поучителнихъ[1]) книгъ на простаго языка болгарскаго и до нынѣ обрѣтаются в Болгарію, ибо болгары, от простоты книги | тія не знавших силу, л. 32.
словесъ Дамаскина иподіякона, Студіта нaвивают, мнят, яко имъ такое имя и таковое богодуховенное сочиненіе, аще и на простом язицѣ, обаче аще и желѣзно сердце будет имѣти человѣкъ, то умякчитъ его, и не толико мужей, но и жени и дѣтей видѣхъ плачуща, когда читаютъ ихъ в церквахъ, а найпаче той, иже читает, отнюдъ без слезъ читати не может. Тіи помогоша Кѵрилу приводити от греческаго языка на славенскій языкъ святое писаніе и сочинити азъ-буки по славенски, лѣто Господне 871,—за три года приведоша вси нужнія церковнія книги[2]). В то время бяху в Болгаріи рімскихъ учителей, еже и оны научишася читати по славенски, Формос портуенскій[3]), Павелъ папилонскій, Доминик[4]) тривенскій и Гримоалда полиарскій и иніи, иже потом благословеніем[5]) папи служиша в Римѣ. А Кѵрил святый пойде у Моравіи и крести Растислава чешкаго, лѣто Господне 872, нося со собою и книги славенскія. Потом пойде в Сармаціи и крести Коцеля, князя лешкаго, и брата своего святаго Меθодія епископа моравлянамъ постави, а самъ въ Римъ пойде во дни втораго Адріяна папѣ и от него честно пріятъ, и словенскаго языка благослови и учитися повелѣ епископу Формосу и Гондруху и служити, и свѣтити ученики словенскіим писаніем, и абіе пѣша літургію в церкве святаго апостола Петра славенским языком, въ другій день святаго Петронима, третій день святаго Андрея, четвертій день святаго апостола Паѵла, мня папа, яко Болгарія под властію его будет. Обаче Ігнатій[6]) патріархъ писа кь папѣ Адріяну | в лѣто Господне 873, дабы духовніи латінстіи из л. 32 об.
Болгаріи виступили, да не силою изгнани не били.

Ігнатій, патріархъ константинополскій, помощію кесаря Василія посла болгаром епископа Θеофилакта, аки къ своей патріаршіи надлежащимъ, и тако паки рімских учителей от Болгаріи изгнани быша, лѣто Господне 875. Папа Адріянъ зѣло

Въ оригинала:
[1]) *На полето е обяснено*: нравоучителныхъ.—[2]) гниги.—[3]) пуртуенскій.— [4]) Доминк. — [5]) благословіем. — [6]) Ігатій.

оскорбися и в Паноніи посла святаго Меѳодія, къ себѣ призва и о славенском писаніи ему поносяː „и неправое ученіе, глаголя, словяном проповѣдал еси", и ко князю Растиславу писаніе посла, глаголя, яко толико греческим, латінским, еврейским языком можно служити, а нужды ради то и славенски, обаче, глаголетъ, великихъ лицъ аще изволяют, то все по латінски да будетъ служеніе, и тако помало испразниша лукавствомъ от чеховъ славенское писаніе. Преставися святый Меѳодій старъ сый, лѣто Господне 882.

о Львѣ, кесаря греческом, и Сvмеонѣ, царя болгарском.

По смерти Василія Македона и по смерти Міхаила, царя болгарскаго, лѣто Господне 892 [1]), наста въ грецѣхъ Леонъ Премудрій, а в болгарѣхъ [2]) Сvмеонъ Лабасанъ. Ибо Василій Македон, имѣя миръ с болгары, и с русами миръ сотвори, и прѣложи ихъ на христіянство обѣщатися, и архіереа имъ пославъ, и внегда хотяху креститися, паки униша и облѣнишася и рѣша архіерею: „аще не видим кое-либо [3]) чудо от тебѣ, не хощем быти христіяни". Архіерей же отвѣща рекъ: „просите еже хощете"; они же рѣша: „хощем да воверже̃ше во огнь святое евангеліе",—и тако по прошенію ихъ сотвори архіерей, |
л. 33. обаче они паки не крестишася. И сіи бяху початок рускому языку богопознанія. И тако миръ имѣя Василій Македон со всему [4]) роду словенскому, скончася въ мирѣ. О семъ Васілія иніи глаголют, яко родом болгаринъ бѣ, иніи же, яко во время Круна, царя болгарскаго, зароблени быша родители Василіеви с прочіи роби в Болгаріи и тамо рожден и воспитан. И тако миръ имѣюще, греки с болгарами творяху и купли между собою. Сынъ же его Леонъ нача лукавновати, обиди творяше болгаром и взимаше десятины от земли, еже имѣяху дарованну от царицы Ѳеодори во время крещеніе, а най-паче о поставленіе епископов безсовѣстно взимаше, *якоже в кормчіи пишет сице*. Болгары же, аще и не под областію бяху царствія греческаго, но обаче от нихъ благочестія бѣша пріемницы, и своихъ митрополитъ от руки константинополскихъ патріархъ пріимаху, и сія бяху немнозѣ [5]); но убо нѣкогда гречестіи власти, не

Въ оригинала:
[1]) *Тази дата е написана на полето*, — [2]) богарѣхъ. — [3]) кое-ливо. — [4]) всѣму. — [5]) на мнозѣ.

вѣи по коему образу, или златолюбія, или славолюбія, или конечнаго ради убожества, не туне власти епископства раздаваху, но якоже глаголютъ нѣцыи истинну корчемствующе и благочестія продающе, сирѣчъ митрополиты от Константинѣ града къ болгаром и ко инѣмъ страном посилающе на мздѣ, не по апостолски снабдяше церковъ, но имѣнія собирающе. Видѣвъ же царъ болгарскій себе неправдуема[1]) от нихъ, абіе искаше вину о семъ Сѵмеонъ. И подвижеся и войнствовавъ[2]) на грековъ, и пришедъ Сѵмеонъ побѣди грековъ, и многія изби от них, и многія живых ятъ, и елицѣхъ живыхъ ятъ, всѣмъ носове[3]) | урѣза и в Константинъ градъ возвративъ сице назнаме- л. 33 об.
нанныхъ. И видѣвше ихъ, царъ Леонъ оскорбися велію скорбію о семъ, и посла многія дары маџарамъ, и пославъ имъ посланники рекъ: „изшедше боритеся съ болгаром, и дамъ вамъ дарованія многая“. И самъ царъ Леонъ уготова войску свою, и по море, и по суху, и даде сію патрікію Никифору Фоцѣ, кѵестора же посла къ Сѵмеону, прося миръ лестію. Сѵмеон же пріемъ въ умѣ рече: „лукавъ есть посланникъ сей“, еже и истина бѣ, и емъ затвори его в темницѣ, и по семъ уготовася и пріиде на брань, братися съ Фокою. Сему же боящуся, нападоша унгры и плѣниша болгарску землю всю, и яко услыша Сѵмеонъ, яко унгры плѣнятъ землю его, остави Фоку и возвратився, и начатъ братися с унгры; унгры[4]) же побѣдиша его, многія болгаре избиша, другихъ же живыхъ яша; самъ же Сѵмеонъ точію спасеся, бѣжа в Родостолѣ градѣ, еже днесь нарицается Днестра[5]); елицѣхъ же болгарѣхъ отведоша унгры, искупи ихъ царъ греческій Леонъ. Сѵмеонъ же посла паки посланники на миръ[6]) лестію. Вѣровавъ же царъ греческій, посла Хіросватка совершити миръ, обаче Сѵмеонъ затвори и сего въ темницѣ. И войнствовавъ на унгры и побѣди ихъ, и страну ихъ плѣни, и потомъ посла къ царю Леону рекъ: „аще хощеши имѣти со мною миръ, возврати ми болгарскія плѣнники“. И отпусти ихъ царъ греческій, Сѵмеонъ же миръ не сотвори. Хотя же царъ греческій отмстити ему, |
собра восточнія и западнія страни войскы, турковъ и гуннов л. 34.

Въ оригинала:

1) направдуема. — 2) войнствовъ. — 3) носовѣ. — 4) унги. — 5) *На полето е обяснено:* Силистра. — 6) міръ.

и посла на болгары, и ничесоже не успѣ, но паче болгары войски оныя[1]) силно побѣдиша. *Доздѣ Зунара.*

По смерти Леоновы наста сынъ его Константин малый под пѣстунам, лѣто Господне 912. Сумеонъ, царъ болгарскій, облеже Константинополъ и от патріарха Николая, иже бѣ пѣстунъ кесаря младаго, умоленъ миръ съ кесаремъ сотвори, и пріемъ от патріарха благословеніе, учрежденъ обѣдомъ от кесаря и дарованъ в дом отиде. Лѣто Господне 926, болгарскій царъ Сумеонъ пріиде под Константинопол и великія обиды предградіям сотвори, и в Македонію и Ѳракію вся под свою власть покаряше. Егда же близ Влахернѣ под стѣнами константинополскими ополчися, возжела, дабы к нему Ніколай патріархъ со иними[2]) началнѣйшими пріишелъ и о мирѣ глаголалъ. Симъ къ нему пришедшымъ, рече имъ: „яко съ самимъ кесарем глаголати хощу; слышахъ, яко мудръ есть и истиненъ". Соизволи на сіе Романъ и моремъ, имѣя на сію бесѣду корабь уготованъ, пріиде. И рече къ Симеону Романъ: „христіянинъ еси, а кровію христіянскою сквернишися! Вѣси, яко умрети имаши и на судѣ Божіи воспріемеши по дѣломъ; нынѣ живеши, а утрѣ въ прахъ обратишися. Аще богатства желаеши, насыщу тя ими, и угашу желаніе твое, токмо возлюби миръ и согласіе, и живи въ мирѣ без грѣха, да христіани сами на ся не ополчаются". Сихъ словесъ Сумеонъ | устидѣвся, миръ сотворити обѣща, и с любовію разидошася, а кесаръ великія дары Сумеону посла. Видѣни быша над главами обоихъ царей два голуби, егда миръ сотвориша.

л. 34 об.

Благочестивый сей царъ, видѣвъ себе неправдуема от греков епископства[3]) ради, собра соборъ своихъ епископовъ, испита извѣстно и увѣдавъ, яко іллирическая земля, сирѣчь Болгарія, исперва пріяла крещеніе от апостоловъ верховныхъ, Петра и Павла, и епископовъ от числа 70 апостоловъ, якоже Климент[4]) въ Средцѣ градѣ, Флегонтъ къ[5]) Колоссаем, Ерминъ въ Далматіи, Андроникъ въ Панонѣ, Ерма въ Філіпополи, Іринархъ въ Іллирикополь, сирѣчь Бѣлъ-град — вси апостоломъ Павлом и Петром поставленни, а най-паче самим Господемъ нашим наславленни и благословенни, и изволи благословеніе Господне, нежели лжеименитаго патріарха, и тако,

Въ оригинала:
[1]) онныя. — [2]) инними. — [3]) епископста. — [4]) Климет. — [5]) въ къ.

яко царю сущу, со оними епископи патріарха во градѣ Терновѣ постави, не яко благочестіе отступивши, но тѣхъ высокаго обычая и сребролюбіваго нарава бѣгающе. И потомъ многи митрополиты терновскимъ патріархомъ поставляеми бываху; въ Терновѣ же градѣ мнози от первопрестолныхъ добродѣтелію яко солнце возсіявше, от нихже и во святыхъ отецъ нашихъ Θеофилактъ, евангеліе сказатель, Іоаннъ же и Еѵѳимій[1]), Іонікій и иніи[2]) мнози, иже суть и до нынѣ честныя ихъ мощы цѣлы и нерушимы в томъ самомъ градѣ Терновѣ пребывающе, исцѣленіе повсюду источают; но убо и | Охридонская[3]) земля, л. 35.
яже прилѣжаше болгарскія власти, от терновскихъ патріархъ епископство свое пріимаху[4]), даже до втораго Селима, царя турскаго, лѣто Господне 1520. Сей везбожный царъ турскій, наустенъ от патріарха константинополскаго, глаголя сице: „аще не истребиши, о царю, от болгаров власть и началство, не будет царство твое имѣти покой, спископовъ глаголю, и всякаго благороднаго да не будет от языка того; понеже варвары тія непостоянни сут и невѣрояти царству твоему, пріятелски совѣтую тебѣ, да не постраждеши и ты, якоже и царіе гречестіи“. Тогда той царъ турскій вторый Селимъ пойде от Константинопол в Тернову и даде повелѣніе такое: „всякъ благородній, аще изволит пріимати турскую вѣру, да будет в первый чинъ свой; аще ли не изволит, да возмется от него вся богатства, и власть, и отечнину, и достояніе, и да будет яко един от простихъ[5]) людей“. И тако прежде низверже патріарха и уби его, и потом благородныхъ, иныхъ убиваше, а инымъ богатство восхищаше; церквей до основаніе разоряше, мощей святых единих огнемъ сожже, другихъ въ Цариградъ отнесе; нищымъ тяжкія дани наложи: от всякаго села по дѣвицу и по юношу на всякаго года взимати в царскій дворъ вмѣсто дана повелѣ. И тако, просто рещи, не бѣ домъ без плача, ни человѣкъ без сѣтованіе, а тому дѣлу вина греცы. В то время пострада и святый мученикъ Георгіе Новій. И тако пострада вся Болгарія от того безбожнаго | царя турскаго, и потом возвратися в Цариград, одвое грекам сотвори. И тако збит- л. 35 об.

Въ оригинала:

¹) Еѵѳимі. — ²) инніи. — ³) *На полето срѣщу тази дума четемъ:* арбанаси [или] влахи, е[же] бяху под в[ла]сти бол[гар]скія, епископ[и] от бол[гаровъ] пріи[маху]. — ⁴) прімаху. — ⁵) просихъ.

ся слово пророческое: „ископаша яму и впадоша в ню". И от тогда почаша патріархи[1]) посилати паки митрополиты в Терново.

о Петра, царя болгарском.

По смерти Сумеоновой наста сынъ его Петръ. Онъ има любовъ с греческихъ кесарей и узе унуку кесареву себѣ за жену, и у негово врѣме бѣше великъ гладъ у Болгаріи, и онъ имѣяше престолъ у Софія. Въ то врѣмя бѣ и святый Іоаннъ Рилскій, и царъ Петръ благословенія ради к нему приходил в Рилскую пустыню, и монастырь ему в тою пустыню сотворил и грамоту с царским златым печатом остави, гдѣ и до днесь есть.

о Втором Борисѣ, царя болгарском.

По смерти Петровой наста сынъ его Борисъ вторій. Онъ има ратъ с кралемъ унгорскымъ и со Светиславом сербскимъ, и побѣдивъ ихъ, смирися. Послѣ пріиде на него безвѣстно с воинством силнымъ кесаръ греческій Іоаннъ Цімисхіа и уфати го и отведи го у Цариград въ плѣнъ и почте[2]) го въ чину магістріянства, кое онъ наскоро утече из Цариград. И идущи путемъ приз Болгаріи, бѣше облеченъ у греческіи дрехы, и не познаше его болгары, вознѣмша да е нѣкой згледникъ, и убиша его на пути.

О семъ царя Борисѣ *пишетъ Бароній* сице: росси, гла-
л. 36. голимый языкъ, согласишеся съ болгарамы, присовокупиша | себѣ скуѳовъ[3]) и турковъ, и собраша воинство 330 тысящъ, и нападоша на константинополское царство. Іоаннъ кесар на Господа Бога уповая, и въ защитники призивая святаго Георгія и святаго Ѳеодора, многими браньмы с ними сразися, лѣто Господне 971, и наконецъ всѣхъ побѣди и град началнѣйшій болгарскій Преславу столицу ихъ узя, Бориса, царя болгарскаго, со женою и чад ятъ. В день святаго Георгія сотворивша константинополитене Іоанну торжество, посадивше его на высоцѣй колѣсницѣ, а пред нимъ Бориса, царя болгарскаго, в златном вѣнцѣ и драгихъ одеждахъ ведуще, яже послѣ совле-

Въ оригинала:
[1]) патріархіи. — [2]) пчте. — [3]) скуфтовъ.

коша одежды с него, и вѣнецъ от главы его взяша. Господу же Богу принесе благодареніе Іоаннъ, а Бориса причте[1]) к своимъ сановником и в палатахъ храняще его. — А по нем наста Селевкіа; и онъ бѣ славенъ на войску и всуде добиваше и много кесарско воинство порази, Топлицу и Сардику освои биз Цариграда. Послѣ него наста Субботинъ; онъ неугоданъ и несрѣкенъ бѣ[2]) на войску, и мало поживъ, умре смущенъ.

о Давида, царя болгарскаго.

По смерти Субботина укорониша[3]) болгары Давида, сына Комистаполова. Онъ бѣ[4]) добръ и свято житіе имаше, и миръ чинеше со всѣмъ, за кое болгарска господа не могоша да терпятъ въ мирѣ, почаха зло да думатъ за него. Когда онъ чу, самоволно остави царство и отиде у монастыръ, та се покалугери и посвяти се, и мощи его цѣлокупни | осташися. О л. 36 об. семъ Давидѣ, царя болгарском, *глаголетъ Зунара* сице. По смерти Іоанна Цімисхіа воздвигошася паки болгары, предаша царство болгарское четыремъ братіям: Давиду, Моѵсею, Аарону и Самуилу, нарицахуся же сіи комитупуліи, зане бяху сынове единаго кнйза болгарскаго, нарицаемаго комитъ. Елици же бяху от рода царскаго, погибоша вси, ибо комитъ княз изби ихъ и восхити царство разбойнически, толико остася от Петровѣхъ едно отроча[5]) и него искупи, и град Скопія ему дарова препитанія ради. Сице же пріемшимъ четырем братіямъ царство болгарское, Дивидъ убо вскорѣ умре, Моѵсей же пришедъ обступивъ Сѣръ и, внегда начатъ братися, убиша его каменіемъ ту, и умре. Ааарона же весма погуби Самуилъ с всѣмъ родом его. Погибшимъ же тремъ братіямъ, пріятъ царство болгарское Самуилъ.

о Самуилѣ, царѣ болгарском, и о Васіліи[6]) и Константинѣ, кесарей греческихъ.

Глаголетъ той же Зунара: первѣе покусися третрій братъ Ааронъ пріяти его и дати греком, того ради Самуилъ весма погуби Аарона, точію единъ сынъ его оста, нарицаемый

Въ оригинала:
[1]) притче. — [2]) и [4]) бы. — [3]) укорниша. — [5]) оттроча. — [6]) Василй.

Іоаннъ Светиславъ. Пріимше же Самуилъ самъ царство все
болгарское и обрѣте отраду, понеже грецы имѣяху междуособ-
ною[1]) брань, лѣто Господне 980. Упражняющымся[2]) же воин-
ством константинополским отраженіемъ мучителя Барды Склира,
л. 37. впаде с воинствомъ Самуилъ не токмо в Тракію, но и в Ма-
кедонію, и въ Ѳессалонику, | и Грецію и Пелопонисъ, бяше
бо зѣло храбръ и благополученъ вождъ. Многія грады взя и
завладѣ, их же глава бѣ Лариса; отонуду многія людей в
Болгарію пресели, куцовласи, и арбанаси, и грецы, и насели
ихъ в Тернову, и в Варну, и в Разград, идѣже суть и до
днесь, и воинство от них собра и на греков посла; мощи
святыхъ из оныхъ градов многія взя и в свой град с честію
принесе. И разшири Болгарію от Бѣлое море даже [до] Дене-
стра, из Таврикію татаров изгна и град над Дунаемъ сотвори
именем своим, назва Самуил или Смилъ. И на латиновъ на
западныя страны отиде, и едва со многими аспрами умириша,
и краля далматскаго Владимира жива уфати и у Топлицу по-
стави. Корсара же, дщи Самуилова, возлюби Владимира, краля
далматскаго, и испроси его от отца своего. И отпусти[3]) его
Самуил и даде ему по-старую дщерь свою Косару въ жену,
и возврати ему кралевство, и честно испрати его в Далмацію.

Обаче защо изби фамілію царскую и многихъ неправедно
изби, и Гавріила, брата своего, у Влахію заточи со двѣма сы-
нови, Асѣном и Петром. Владимиръ же, сынъ брата его
Аарона, чудесно от убійства сохраненъ быст, за кое прогнѣва
Господа, и горко наказа его Господь, предидуще слово скажу.
И воздвижеся на него Василій, цар греческій, Багрѣнородный
с великою силою и приближися къ странамъ болгарским, и
л. 37 об. пришедъ обступи град болгарскій Тріадицъ, нарицаемый Сар-
дакія или Софія. Царъ | же болгарскій Самуилъ водворяшеся по
горахъ; греки же внидоша между горами, болгары же заступиша
[въ] клисурахъ, сирѣчь тѣснотах горскых. И убояшася грецы
сами от себѣ, и начаша бѣжати, болгары же возмнѣша лукав-
ство каково есть, и послѣ увидѣвше, яко истинна бѣжать, и
сошедши от горахъ, начаша гонити ихъ, и тако оставивше вся
отидоша. Болгары же забраша станища ихъ и кортину цареву

Въ оригинала:
[1]) междусобною. — [2]) *Срѣщу този редъ на полето стои*: Бароній. —
[3]) отпости.

и вся одѣянія царская взяша. Царъ же греческій едва спасеся, убѣжавъ поздѣ въ Філипополи, а послѣ возвратися в Цариград с великим стидомъ, не имѣя что сотворити. Послѣ посла царъ Василій къ Владимиру, князу русскому[1]), просити помощи от руссовъ, уже бо бѣ зетъ ему за сестру его князъ русскій, а Никифора, нарицаемаго Небо, княза соборнаго, посла по суху, завѣща ему днемъ почивати, а нощію ходити. И пришедъ обрѣте Самуила лежаща с болгарскую войскою близь рѣки нарицаемія Сперхія, и пришедъ Никифоръ нападе с войскою обоонъ рѣки, зане бѣ тогда altдождъ великій. Надѣявся Самуилъ, яко неудобъ могутъ преити грецы рѣку, Никифоръ же найде броды и прейде рѣку нощію и нападе тайно с войскою; Самуилу же лежащу отраднѣ, внезапо нападе нань воевода Небо. И убояшася болгары начаша велми бѣжати ни мала не сопротивляхуся; грецы же сѣкуще ихъ вмалѣ хотяху восхитити Самуила, и сына его | Романа, [иже][2]) лежаху между мертвыми л. 38.
обліянни кровію, и мняху грецы, яко мертви суть и не познаша ихъ. Царъ же пріиде по Дунавъ, и Владимиръ, княз русскій, с нимъ, и сущія грады окресть Сардакіи (сирѣчь Софіи) разориша. И возвратишася и пріидоша в Мосинополъ (сирѣчь Терновъ), и пріяша тогда великій град Преславъ, Радостолъ (сирѣчь Силистра)[3]) и Варна, и послѣ пойдоша на Видинъ, и начаша бити его. Самуилъ же постави сына своего противитися имъ, а самъ пойде внезапу в греческую землю, и нападе на Одринъ (сирѣчь Едриня), и обрѣте торгъ великій собранъ, и плѣни человѣковъ, и имѣнія ихъ взя, и плѣнники ихъ отведе. Царъ же греческій взя Видинъ, и пойде на сербы; князь же сербскій самоволно поддадеся царю греческомъ, Николаица именемъ, и патрикіемъ почте его царъ греческій, и поживъ мало паки бѣжа къ Самуилу, царю болгарскому. И егда возвратися царъ греческій от сербовъ, обрѣте Самуила лежаща съ войскою при рѣцѣ Вардары, и понеже бѣ велика зѣло и мутна, свободшася же болгары падоша расточенни, надѣющеся, яко неудобь могутъ преити грецы. Царъ же греческій обрѣте броды, и прейде и много от болгаровъ уби, Самуил же убѣже, и имѣнія ихъ и станища грецы вос-

---

Въ оригинала:
[1]) руссому. — [2]) *Лиасва.* — [3]) Сллистра.

хитивше. И пріятъ царъ греческій град Скопія не с нуждею, но доброволно отдаде ему Романъ, сынь Петра, прежде бывшаго царя болгарскаго. И тако возвратися царъ греческій |
л. 38 об. в Константинополь, обаче непрестанно плѣнѣше и разоряше болгарскую землю, а Самуилъ, не могій противитися ему, сотвори нуждею елико можаше, идѣже бѣ тѣснота ископа персть и затвори пути тѣхъ, и постави стражіе оніи всуде по клисурахъ. И когда пріиде царъ греческій не могоша разорити стражіе оніи, понеже крѣпко сопротивляхуся болгаре, сущіи на путехъ онѣхъ. Онъ же посла воеводу своего иномъ[1]) путемъ и провести царя; и обхождаше воевода онъ многія стѣзи, и впаде на стражу болгарскую, и видѣвше его стражаре начаша бѣжати, и сице обрѣтоша грецы путь и внидоша, и царъ вшедъ самъ и многихъ изби, другія живыхъ поятъ, а Самуилъ с великою нуждею едва бѣжавъ спасеся. Бѣху же числомъ ту восхищенныхъ болгаръ 15 тысущъ, и все множество оно царъ Василій ослѣпи; ослѣпляше бо 199, двѣ-сотнаго же оставляше с единомъ оком да водитъ онѣхъ 199, и сице ослѣпи всѣх онѣх 15 тысущь, и посла ихъ къ господину ихъ Самуилу. Самуилъ же видѣвъ ихъ, не могій терпѣти преизіящную болѣзнь ону и безмѣрную скорбь, падеся и изнемогъ, и мало время поживъ умре. И тогда забраша грецы онія тояги, що ту са у Цариград и доднесь у кула, защо болгарскіе царей всегда идѣяху по нѣколико хиліяди войску с тояги да разбиваютъ крила отстраней и, когда се смѣшаютъ, да ударятъ на юрюшъ.

л. 39. о Романа или Радомира, царя болгарском.

По смерти Самуиловой наста сынъ его Романъ или Радомиръ. И онъ бѣ[2]) юнакъ и жестоко отмсти кесарю Василію, много войску его изби, и земля поплени без милости, за кое Василіе не могій опрѣтися ему, но посла тайно нѣкоего Владислава, како можетъ да убіетъ его, обѣщая царство болгарское дати ему. И онъ отиде и подружися Радомиру, защо бяше и онъ от болярска рода, Антоновъ сынъ сестринецъ Радомировъ, и единою отидоша с царемъ на ловъ и уби его у гору и побѣгна паки у Цариградъ. Царствова толико една година.

Въ оригинала:
[1]) инѣмъ. — [2]) бы.

о Святаго Владимира, царя болгарскаго.

По смерти Романовой окруниша болгаре на царство Іоанна Владимира, сына Ааронова, братанца Самуилова и Давидова, и царствова три лѣт свято и богоугодно. Онъ имѣя жену от греческихъ кесарей сродницу, и братъ ей бѣ дворнаго генерала[1]). И бѣху еретицы новіатіане, и заради святости его возненавидѣша святаго Владимира и здумашася братъ и сестра [убити его]. Идущым путем приз едину гору, братъ царицы из-задъ удари его саблею и отсѣче ему главу. Онъ же узя у руки главу свою и тако отяха на коня даже у Елъбасанъ град, в свой монастыръ, и тамо самъ от коня слѣзе, идѣже и до днесь мощи его лежатъ, а посѣченъ быст у Охридска планина. А чесо ради возненавидѣ жена его, глаголютъ, яко не совокупися с нею весь живот свой,-не оскверни плоть свою, | того ради убиша его. л. 39 об.

о Владислава, царя болгарскомъ

По смерти святаго Владимира наста сродникъ его Владиславъ. О сего Владислава, *глаголетъ Зунара* сице. Іоаннъ нѣкто рабъ Владиславовъ пріиде и рече: „да вѣси, о царю, яко сынъ Самуиловъ умре, мой же господинъ царствует и хощетъ поработитися царству твоему“. Послѣжде же явися ложъ, — Владиславъ и не пріиде предатися. Сего Владислава посла царъ Василій убити лестію Владимира, краля сербскаго, зетя Самуилова[2]), и послѣ окрунися за царя. Прежде имѣя слово поддати Болгарію под власти греческія, потом не восхотѣ, и собра воинство пойде да робе сербску землю, и облеже град Драча и тамо на вечери у лице святаго Владимира ангелъ Господенъ порази и уби его, и болгарская войска возвратися расипана. И сіе видѣвъ царъ Василій воинствовавъ на болгары, многія страны плѣни, Охридонъ же град обступивъ и нуждею пріятъ его, такожде и воеводы другія грады пріяша; и потом пріидоша и другія князи и поддашася, и предаша ему град глаголимый[3]) Перникъ. И царица болгарская, нарицаемая Марія, жена Владиславова, посла архіепископа терновскаго

Въ оригинала:
[1]) генирала. — [2]) Самоилова. — [3]) глаголімый.

Давида предати Болгарію всю царю греческому, и мало времени прешедшу, пріиде и сама къ царю, водя с собою 6 дщерей, трехъ же сыновъ, нарицаху же единаго Прусіянъ, его же и магистра постави царъ, другія же два патрікіями почте.
л. 40. И тако пріе царъ Василій Багрянородный | всю Болгарію и Сербію; от градовъ же болгарскихъ единѣх разори, другіи же крѣпшіихъ сотвори. И тако по малом времени умре, лѣто Господне 1027, царствова лѣт 36, по разореніе Болгарію поживъ двѣ лѣта. И тако разгордѣвся царъ Василій, яко коруну царскую криво на главу свою полагаше, посрѣдѣ града ходяща, двѣ год от болгаровъ дань не взя, заповѣдници и войску по градове своихъ греческих господаровъ положи, и быст Болгарія под власть царей греческихъ 25 лѣт. А потом наста брат его Константинъ зѣло суровъ и той нача весма мучити болгаровъ, обаче в малое време умре.

о Царей греческих, еже владѣша Болгаріею.

По смерти Василія наста братъ его, царствова лѣт 3 умре, а по нем Романъ царствова лѣт 4, умре лѣто Господне 1034; по немъ Міхаилъ пятій, умре въ покаяніи лѣто Господне 1041; а по немъ Міхаилъ Калафат, ослѣпленъ и извержен лѣто Господне 1041; по немъ Константинъ Мономах, преставися лѣто Господне 1054; а по немъ Ѳеодора Порфирогенита царствова лѣто 1 и мѣсяцей 9, умре 1056; а по ней наста Міхаилъ Стратоникъ, царствова не цѣлое лѣто, изгнанъ от Ісаакія Комнина, остави царство царствія ради небеснаго, лѣто Господне 1057; а по немъ наста Ісаакія Комнинъ. Сей Ісаакій Комнинъ Міхаила Керуларія, патріарха константинополскаго, изгна. *Глаголетъ Бароній*: Міхаилъ Керуларій[1]), врагъ латинам, от Ісаакія Комнина изгнанъ и въ заточеніе въ Проконис посланъ, идѣже умре; | тѣло его кесаръ честно погребсти повелѣ, устрашен чудом: десная бо его рука вознесенна стояше, яко на благословеніе крестом святымъ. Сіе чудо притворно быти, *глаголетъ Бароній латинъ*, понеже, рече, теплому тѣлу то сотворити возможно, которое оледенѣвше тако пребываетъ, якоже тепло преклоненно. Ісаакій кесаръ, изгна-
л. 40 об.

Въ оригинала:
[1]) Керуларй.

вій Міхаила, царствова 2 лѣта, 3 мѣсяцы, от Господа Бога наказанъ: громом бо на него удари и от коня сверже, и тако повреди, яко тяжкою падучею болѣзною повергаем бѣ, сирѣчь мучим бѣсомъ[1]). Сей Ісаакій Комнинъ изгна Михаила патріарха вини ради сицевыя[2]).

о Міхаилѣ, патріарсѣ константинополском, и о Леонѣ, архіепископѣ[3]) болгарскомъ.

Лѣто Господне 1053. Міхаилъ Керуларій, патріархъ константинополскый, лѣто сего согласишася с Львом охриданом, архіепископом болгарским, написаша посланіе противъ рімской церкви и на всѣхъ западных христіанъ и латинъ. То посланіе послаша ко Іоану, траіенскому епископу, поносяще и обличающе церковъ рімскую.

Написаша сице: папа рімскій и елико же западныя страны христіане, внѣ уду и Онійскія луки, Италія, лонговарди и фрузи, сирѣчь нѣмцы, венедицы, и прочіи кромѣ калаварскаго рода и амнанскаго языка, от сихъ ови убо ничимже от ветхых еллинъ разлученни сут, и нечестіем, и студодѣяніемъ; калаври же христіане суть и правовѣрніи издавна[4]), и во обычаех апостолскія церкве воспитани вси с папою, и пред многим временем соборныя церкве кромѣ сут и евангелских, и апостолских ученій, и отеческих | преданій чужды варварскихъ ради обычаевъ, ихже держатся; от нихже горшій и множайшій сут сіи. 1. Святому образу вѣры, от евангелских речей сложену сущу, и явѣ тако глаголющу о святѣм Дусѣ: „и в Духа святаго Господа и от Сына исходящаго“ прилагают. 2. Вмѣсто хлѣба опрѣсноки служатъ [и] оклеветают апостола Петра и святыя отцы, яко от нихъ имуще таковое[5]) преданіе. 3. Епископи их на брани біются. 4. В субботу постятся. 5. Великій пость от среды первыя недѣли починаютъ поститися. 6. Въ сыропустную недѣлю мяса ядят. 7. Не постятся в великій пост, во святый великій четвертокъ яйца и сыра и млеко ядятъ, детѣм же во всю пост субботы и недѣли разрѣшают. 8. Образов святыхъ в церкви не пишутъ. 9. В церкве входяще ници на земли падше к земли шепчутъ, потом крестъ л. 41.

Въ оригинала
[1]) бѣомъ. — [2]) сицвыя. — [3]) аріхіепископѣ. — [4]) аздавна. — [5]) такованіе.

на земли назнаменоваше и целовавше й, востают. 10. Матеръ Господа нашего Іисуса Христа не зовутъ Богородицею, но токмо Марія святая. 11. Во святый жертвенникъ всякъ, хотяй внити, входит, и во время службы их, котораго любо аще будет рода, или возраста, или чина, яко и жены, егда хотят на престолѣх епископских сѣдят во олтяри, и не толико людей, но и псн ихъ за ними идут в церкви. И толико вѣдят разлучати посредѣ святых и скверныхъ. 12. Удавленну от звѣря ядятъ ядину[1]) и мертвичу, и кровь, и медведу, и выдры и желвы, еще же и тѣхъ сквернѣйшая и скареднѣйшая ядятъ. 13. Презвитеры и епископи ихъ святителскія ихъ ризы не от волны строятъ, нечервленними брачними нитъми[2]) ткуще,
л. 41 об. облачаются многоразлично упестренны; сія сотворяюще, и | перстены носятъ, и руцѣ облачают в рукавицы: на правѣй же рукавицѣ пишется рука, яко из облака, на лѣвой же агнецъ Божій пишется. 14. Тіи же святители их водою токмо крешают, соль вложивше во уста крещаемому, и плюютъ на лѣвою руку, десною же слины размятше, помазуют крещаемаго; крещеннымъ же в мѣру возраста дошедшым и в грѣхъ впадшим, масломъ помазуютъ во оставленіе грѣхов, и дващи крещающе мними сут. 15. Тіи же святители ихъ и другая нѣкая очищенія творятъ и по вся дни кропятся на прогнаніе ихже боятся, іудейскимъ работающе обычаемъ. 16. Пятію персты странно нѣкако благословляют, и посреди палцем [лице] прекрещевают. 17. От среды первыя недѣли поста даже и до Пасхи *аллілуія* не поют. 18. Поставляеми діакони, и презвитеры, и епископи жены своя отпущаютъ, и сущим под нимъ во всѣхъ странахъ презвитером проповѣдуют убо жены своя отпущати; они же о семъ не токмо проповѣди сих не пріемлют, но и, первымъ женамъ ихъ умершим, и вторыя явѣ поимаютъ, нѣціи же и третія, и без боязни служатъ. 19. Презвитеры ихъ 3 или 4 во единой церкви служатъ, или идѣже аще случится, не разсуждающе[3]) святыхъ от скверныхъ. 20. Кождо ихъ свою дщерь давъ сынови нѣкоего[4]) в жену, и оттуду паки поемлет, свата своего дщерь за сына своего, или за брата, или за иного сродника. 21. Аще кто от монашескаго житія епис-

---

Въ оригинала:
[1]) ядну. — [2]) *На полето е обяснено*: жичками. — [3]) разсуждающих. — [4]) нѣкоему.

копъ будет, и мяса яст и без боязни повелѣваетъ[1]); монаси же ихъ, аще коли мала прилучится болѣзнь имъ, | мяса ядятъ. л. 42.
22. Во общинѣ же вси, и здрави суще, ядятъ. 23. Великаго поста страны ихъ и ближніи языцы неравно постятся: ляшкая убо земля 9 недѣли, прочіи же ови убо 8 недѣли постятся, друзіи же вящше, иніи менѣе[2]), італіяни же, рекше рімляне, 6 недѣль.

Сія услышавши[3]), папа зѣло оскорбися, ибо царей греческихъ хотяху да соединят греческую церковъ с римскою и престати на латинскою вѣру нужды ради, еже имяху от агарянъ, ибо в то время зѣло нападаху агаряни на греческое царство. Обаче Міхаиль, патріархъ константинополскій, зѣло крепѣшеся и мужественно стоя, отнюдъ не допуская повредитися церковъ восточную, имѣя способников Леона, архіепископа болгарскаго, Никита, монаха монастыря[4]) Студійскаго. Написа же папа чрез послов и посла к царю Ісаакію, прежде похваляя его нелицемѣрную любовь, еже имѣет къ рімской церкви, потомъ укорят, защо държитъ таковаго еретика, и клятвою претит ему, аще не вскорѣ изженет его, то запрещеніе пріеметъ от апостолскую церков, такожде и Никита монахъ, аще не покается, под запрещеніе да будет. А Никита монахъ не толико щоби покаялся[5]), но и горше написа, изявляя ему прелест его. Предидущи слово скажу подробно.—Умре Ісаакій Комнинъ лѣто Господне 1059; по немъ наста Константинъ Дука, умре лѣто Господне 1067; по немъ наста Романъ Діогенъ, ослѣплен умре лѣто Господне 1071. Наста по нем Міхаилъ седмый Дука.

о Міхаилѣ, царѣ греческом, и о Доліяна, царя болгарском.

По смерти Романа Діогена наста Міхаилъ, царъ греческій. | За его время бѣ нѣкто плѣнникъ болгаринъ[6]), именем л. 42 об.
Доліян. Онъ утече от Цариград в Болгарію, и найде в град Струмицъ болгарску войску много собранна, и поче да се сказуе, що е онъ брат Владислава[7]), прежде бывшаго царя болгарскаго. Они не познаша его толиком временем прешедым, и поставиша его царя. Онъ же единакъ показася юнакъ и собра

Въ оригинала:
[1]) повелѣваитъ. — [2]) мнѣе. — [3]) услышавш. — [4]) монстыря. — [5]) пакаялся. — [6]) богаринъ. — [7]) Владисла.

войску, та изби и прогна всю господу и войску греческу из Болгаріи, и узе град Напол[1]) со всем державам его, и много земли освои и все надбиваше воинство кесарское. И видѣ Міхаил кесаръ, яко не может противитися ему, умисли лукавством взяти Болгарію, пославъ Прусіяна, сына Владиславова, егоже имѣяше плѣнника от Василія Геника, да отнмет царство от Доліана, написавъ ко князем болгарским, яко Доліанъ не ест рода царска: „не подобает ему царствовати, но, аще хощете, то возмите царя вашего истиннаго, сей ест сын Владислава, царя вашего", и когда поча говорити познаша его, яко да ест сынъ Владислава. Того ради убиша Доліана и окрунише Алусіана, сына Владиславова. И онъ не бѣ[2]) юнакъ и убоясе да го не убіютъ, и утече к кесарю в Цариград и предаде ему свое царство, и быст паки Болгарія под власти царей греческих 10 лѣт. О сего Міхаила *глаголетъ Бароній*. Міхаил оный[3]) седмый Дука, от престола прежде 3 лѣт низложеній[4]), в въ монастир воверженій, великій другъ церкве римскія, поставлен епископъ въ Ефесь[5]), притече въ Італіи, прося папы и норманов[6]), дабы его на царство возвратили. Папа, имѣя
л. 43. съ собою многая дѣла, | написа ко всѣмъ господам и князем и епископом во Апуліи и Калабріи, дабы на оную войну в Цариград готовилися, съ коликим покаяніем и страхом Божіим и любовію во оній путь ити подобает, еже и в будущее лѣто быст. По нем наста Алексій Комнинъ. Онъ Міхаила изгна и постреже его силою, а сам на престолъ взыде лѣто Господне 1080, царствова лѣт 37.

Во время тогожде Міхаила кесаря, лѣто Господне 1073, сербы и хорвати на Болгарію съ великою силою нападоша, и тяжкія обиды сотвориша, и землю ону зѣло озлобиша. *О семъ Өеофилактъ, архіепископъ болгарскій, пишуще ко единому от тамошнихъ епископу, болѣзнует.*

о Сербовъ и како коруну кралевскую получиша.

Лѣто Господне 1071. Димитрій, князъ харватскій и далматскій, прозваніем Свинъмуръ, просилъ папу Григорія смиренно,

---

Въ оригинала:

[1]) *На полето е обяснено*: Яньбол. — [2]) би. — [3]) онный. — [4]) низложеніе. — [5]) Ефеесь. — [6]) нортманов.

дабы его под крила Петра святаго пріялъ и ѣнцемъ кролевскимв украсилъ, обѣщая всякое послушаніе[1]) престолу римскому и данъ на всякое лѣто святому Петру. Устрои убо папа соборъ въ Салоней, и тамо чрез пословъ своихъ присягу от него пріят и вѣнча его, давъ ему хуругвъ и мечь, и жезль или скиптрь и вѣнецъ на главу его. Послом папиным[2]) бѣ епископъ цесенскій и Фалкуинъ, форнемпроній епископъ, иже оное честное дѣло сотвориша. О семъ есть писаніе въ хранителницѣ палатъ латеранскихъ и клятву, юже сей Димитрій сотвори, обѣщая церкве святыхъ и вѣру защищати и дань святому Петру въ праздникъ пасхи даяти, | 200 бисантиковъ, и наслѣдниковъ на сія обложи. л. 43 об.

о Алексія кесаря Комнина перваго, и о втораго Іоана Асѣнѣ, царя болгарскаго.

Алексій Комнинъ царствова лѣт 37 и бѣ весма суровъ и зѣло озлобляше болгарскаго народа[3]), якоже древный Фараонъ, и толико мучеше ихъ, елико глас плача ихъ до небесъ услышанъ бысть. И посла Богъ ангела своего во образъ святаго Димитрія Солунскаго и явися во снѣ Іоанну, патріарху терновскому[4]), и рече ему: „Асѣна, сына Гавріилова, що е заточенъ Самуилом[5]) царем у Влашку землю, того приведите на царство, и той усмирит и успокоитъ[6]) всю Болгарію". Святаго Димитрія Солунскаго род болгарскихъ царей зѣло почитаху и служаху, и на аспри свои образ его печатаху, того ради и онъ помагаши имъ. И тогда вси согласишася и подвигошася вси согласно, та избиша всю господу и войску греческу, що се найде у Болгарію. И тогда призваша на царство Іоанна Асѣна, Калимана прозиваемаго, в лѣто Господне 1096, въ царство греческаго кесаря Алексія Комнина. И онъ Болгарію ослободи, и узе греческу землю много, и сербску даже до Венецію, и до Будимъ, и до Лехію, и до Татарію, и Аморею, и брата своего Петра над воинством магіастріана постави, и чинове воинских расположи, [ибо] Алексіе кесарь с воинствомъ на Асѣна удари, и воинство кесарское порази, и Алексія у войску уби, и назвася тогда „царъ грекомъ". По смерти патріарха Іонна, призва | святаго Θеофилакта втораго, архіепископа л. 44.

---

[1]) послущаніе. — [2]) папым. — [3]) народ. — [4]) триновскому. — [5]) Самоилом. — [6]) упокоитъ.

охридонскаго, истолкователя святаго Евангеліе, на патріаршество въ Терново постави. Тогда бѣ и святый Іларіонъ, мегленскій архіепископъ. И тако они два съ царскою[1]) помощію искорниша из Болгарію ересь новатіанску и ермянскою, и запретиша да не читаютъ болгаре латински, но болгарски. Поживе лѣт 80, царствова болше 40 лѣт, уби его единъ болярин именем Іванко, кой бяше отсужденъ от него на смерть, а по немъ наста братъ его Петръ. Онъ бѣ добръ и мирно поживе на царство 5 лѣт, преставися, а по немъ наста вторій братъ его Калоянъ.

о Кало-Іоанѣ, царя греческомъ.

По смерти Алексія Комнина наста Іоанъ Калос, царствовав лѣт 24, самъ себе неопасно на ловѣхъ устрѣли, лѣто Господне 1143. По немъ наста Мануилъ, царствова лѣт 38, умре лѣто Господне 1181. О сего Мануила царя греческомъ *глаголетъ Бароній*, лѣто Господне 1148. Мануил, царъ греческій, видѣ монаховъ, многая имѣнія содержавших и во изобилии и притяжаніи временомъ упражняющихся, а в свое званіе ослабѣвающих, и безмолвіе духовное оставляющих, суетами паче мірскіх обязующихся, из пустых и от людей отлученных мѣстах во грады преселяющихся, и по улицам и торжищамъ монастыры созидающихъ, власами толико, клубоками[2]) и брадами чинъ монашескій показующихъ, отя от них сей кесарь
л. 44 об. вся недвижимая имѣнія, а от сокровища царская | въ препитаніи имъ потребная даяти повелѣ, возобнови отчасти уставъ кесаря Нікифора Фоки. По немъ наста Алексій вторій Комнинъ, удавленъ в младости от Андроника, царствова лѣт 2, лѣто Господне 1183. Наста Андроник Комнин, царствова лѣт 3, умре лѣто Господне 1186. По нему наста Ісакіе Ангелъ.

о Ісакіи Ангелъ. За его время взятъ быст Цариград.

Глаголетъ Бароній: Фриндарикъ, царъ фружкій, греческія грады завоевавъ, Солунъ, Андреянопол и прочія, лѣто Господне 1190, а Цариград взял лѣто Господне 1204, во время такожде царя Алексія Ангела. А онъ постави престол

Въ оригинала:
[1]) царскію. — [2]) *На полето е обяснено*: апанок[а]фки.

в Трапезонд, град понтійскій, обаче не в долгое время. Турецкій[1]) царъ вторій Осман Мухаме, или Отман, Ісакія уби и Трапезондь[2]) узя. А по немъ наста вторій Кало-Іоанъ Ватацъ на востоцѣ, а Ѳеодор на западѣ, ибо фругомъ пріемшим и держащим Константинопол, царство греческое на двое раздѣлися: по всей Ѳеталіи и в Солунѣ царствующу Ѳеодору Ласкарю, иже послѣжде от Асѣна третіяго, царя болгарскаго, ослепленъ; по всему же Понту и Галатіи и Витиніи и во Асіи цурствующу Кало-Іоану Ватацу.

о Турков и како пріидоша на восточнія страны.

Турки народъ полунощній, при горѣ Кавкасѣ живущій, ихже ближніи сосѣдніи государства за пѣнези наимаху, къ войнамъ призванни от царя перскаго Срацина, не дающе же ему доволныхъ имъ оброков, возмутишася на него и всю Персію завладѣша. Когда имъ не | благопоспешествова, устремишася на греческое царство и, якоже нынѣ видим, восточное царство греков повоеваша, лѣто Господне 1248. л. 44 об.

о Калоянѣ[3]), царя болгарскомъ.

По смерти Асѣна вторагo и по смерти брата его Петра, наста Калоянъ[4]). В его время фруги или франги Цариград и Андреянопол и прочія грады земли греческія владѣху, иже и от своего языка царя в Цариград поставиша, именем Балдувинъ. Онъ с великою войскою на болгаров пріиде, царя болгарскій съ дарами миръ проси, а онъ и дари узя и миръ не сотвори, в Андріянополь пріиде гордостно хваляся Болгарію, якоже и Грецію, завоевати и покорити и римскую вѣру болгаров просвѣтити, и от заблужденія греческаго отвратити. Услышавши Калоянъ, царъ болгарскій, пришествіе Балдувиново во Одринь, вскорѣ в Филипополь приходит, войску свою на три части раздѣляетъ: двѣ части в горахъ скрываетъ, а единою частію противъ Балдувина исходитъ. Балдувинъ же, сокровеннія лести невѣдая, самъ дерзновенно и гордостно видѣвши мало силу болгарскую, на Калояна[5]) пойде, хотя жива

Въ оригиналн:
[1]) труредкій. — [2]) Трапезонть. — [3]) и [4]) Калиянъ. — [5]) Клояна.

его уловити. Калоянъ же творяся аки бежаща, а онъ же за нимъ гоняща, дондеже въ тѣсная мѣста Балдувина[1]) сведоша, и тогда вся болгарская войска от горъ изыдоша и Балдувина[2]) и всю войску его живыхъ уловиша, и въ Тернову приведоша и смерти предаша.

л. 45 об. о Взятіи Цариграда от римлян, вкупѣ фрузи, нѣмцы и венедицы, лѣто Господне 1204.

Тогоже лѣта пріидоша римляне, и венедицы, и нѣмцы, и фрѫзи на Цар-град и многих грековъ избиша, и царя своего поставиша, и своя епископы и презвитеры и весь чинъ церковный, и по всему ихъ римскому обычаю уставиша, и всякія священныя церковныя вѣщи, сосуды, и книги, и правила, и уставы, и законы к папѣ в Рим принесоша при царствѣ царя Алексія Ангела вини ради сицевія. Алексій Ангелъ ослѣпи брата своего Исаака и на царство сяде, а сына его в стѣнах затвори. Бяше же Ісаакъ сватъ Филипу, царю нѣмецкому, ибо дещер царя Ісаака бѣ отдана в жену Филипу, царя немецкому, и умоли Ісаакъ брата своего царя Алексія да выпуститъ сына его Алексія. Онже пусти его. Алексій же Исакович с своими единомысленники упремудрив, всажденъ быст в бочку, имущу три дна при едином концѣ, понеже на смертъ осужденъ быст, и тако единомысленницы его умудривше ему, и прибѣже к немецкому царю Филипу зятю своему. И рече царевичъ Алексій Исаакович зятю своему Филипу, немецкому царю, сице: „помози, о любимиче Филипе царю, яко хощет мене весъ царскій град господина сотворити себѣ". Царъ же Филипъ посла послов своих в Цар-град, глаголя сице втайнѣ нѣким хранящым
л. 46. | тайну: „праведно ест и боголюбезно, еже хотѣти вамъ царевича Алексѣя Исаковича, шурина моего, на царствѣ седяще у васъ во Царѣ-градѣ; аще ли ни,... и мирно отпу...его ко м...."[3]); притомже посилает шестьдесят кораблей войску избранную папынимъ совѣтом [и] воеводи 3,—бяху же воеводы римскія и фружкія и венедицкія, — Кождоөлареди и Марко и Андрей, нарицаемый Бернандъ, заповѣда и глаголя: „аще

Въ оригинала:

[1]) и [2]) Балдовина. — [3]) *Тая фраза е на полето написана; липсватъ букви и думи, защото сѫ срѣзани при подвързията на книгата. Ние ги допълваме така*: аще ли ни, [свободно] и мирно отпу[стите] его ко м[нѣ].

грецы Алексія доброволн‹ прiимут, во гречестѣй земли зла не содѣвайте, но убо идите ко Iерусалиму в помощь". Бѣше тогда Iерусалим папистам обладаемъ. Царевичь же Алексій Исаковичъ тайно посла во Цар-град, обѣщевая имъ много злата и всяко богатство, яко да помогут ему сѣсти на царствѣ во Царяградѣ, и тако пришедъ взя Цари-град. Бѣ же тогда во Царяградѣ царем стрый его Алексій Ангелъ. И слышавъ о братаничѣ своем Алексія Исаковичѣ царевичѣ, и в той часъ посади на царство брата своего Iсаака, егоже бѣ ослѣпилъ, а самъ побѣже со своими единомысленники. Царевичь же Алексій Iсаковичь спѣшно погна по стрыя[1]) своего Алексія, и много трудився и не постиже его. И тако возвратився и пришедъ в Царъ-град, изгна с бесчестiем[2]) отца своего Iсаака от престола царскаго. Онже от многія туги и печали разболѣвся и впаде в недугъ лютъ, и постриженся во iноческій чин, и пребыст мало днiй и преставися. По сем | же цареградцы изымаше Алексія Iсаковича за зло, еже сотвори, и затвориша его в стѣнѣ, л. 46 об.
а Алексія Мирцыуфла поставиша царем. Фрузи же сiе слышавше о нем, начаша просити его; цареградцы же умориша его, глаголюще, яко умре своею смертiю. Фрузи же много оскорбишася и опечалишася о семъ, яко не по повелѣнiю папы своего и царя своего сотвориша сiя, но по своему совѣту и умышленiю сотвориша, преступивше заповѣдь папыну и цареву, и глаголаше сице плачевным гласом: „о лютѣ нам! о горе намъ! о лютѣ намъ! зане лучше[3]) нам умрети здѣ, неже ити в Римъ и возвѣстити папѣ и царю бѣдное сiе дѣянiе". И тако фрязи собрашася во единъ совѣтъ и единомыслiе, и приступиша на шестидесятъ кораблех ко Царю-граду, а в них люди на конех избранных, и положиша в нихъ скалы выше стѣнъ градныхъ упремудрено, а друзiи равно стѣнами[4]), и тако с вышшних бiюще во градъ, а по нiжнимъ взыдоша на стѣну[5]) градную, и тако взяша Царъ-град съ великую мудростiю. Царь же Алексій Мирцыуфлъ, и патрiархъ, и народи, и вси люди в недоумѣнiи быша, и мнози избѣжаша из града; а римляни и фрязи и венедицы, вшедше во град, всѣх плѣниша, и многих избиша, и поимаша вся сокровища церковная священная

Въ оригинала:
[1]) стрія. — [2]) бесчетiем. — [3]) лутчи. — [4]) и [5]) стенами и стену.

и простая житейская, и много богатства сокровенная изнахо-
л. 47. дища, и вся | отнесоша в своясн. Царъ же град покориша
паки под свою власт, и ничто же называшеся греческое, но
вся римская во Царѣ-градѣ, и тако мнози грецы во ихъ обичай и законъ внидоша. Бяше[1]) же стояніе ихъ под Царем-градомъ от мѣсяца декемврія до мѣсяца майя со многую силую и мудростію, и взяша его мѣсяца майя въ 9 день.

По взятіи Цариграда от латинъ, наста во грецѣх Өеодоръ Ласкаръ, а во болгарѣхъ[2]) Калоянъ[3]). И воздвижеся Калоянъ[4]) со великою силою на Өеодора, и пойде на Солунъ град и хотя разорити его. Глаголют же сице о нем: яко святый мученик Димитрій, нощію спящу ему, уби его копіемъ; воини же, вземше тѣло его, бѣжаша.

Өеодоръ царствова въ Солунѣ лѣт 17, уловенъ на браны от болгарскаго царя Асѣна третіяго и ослѣпленъ.

По смерти Калояна[5]), царя болгарскаго, наста в болгарѣх[6]) Борилъ, царствовавъ лѣт 9, убіенъ, а по немъ наста Асѣнь третій, внукъ Асѣна втораго.

о Іоаннѣ Дука Ватаціи, царя греческом.

По смерти Өеодора Ласкарѣ наста зятъ его Іоаннъ Дука Ватацій, лѣто Господне 1222. За его время владяху[7]) папищаши Цар-град и весма нападаху на греческія области, и аще онъ крѣпко и мужественно противляшеся имъ, обаче со единой странѣ турки нападаху, со другой римляне, принужденъ
л. 47 об. миръ просити от | римлянъ и соединити восточную церковъ съ западную во время Григорій[8]), папа девятій, и Германѣ, патріарсѣ константинополском, когда же[9]) и соборъ быст в Нимфіи, градѣ витинійскомъ, тамо сущи и цар Іоаннъ. И быст прѣніе от обоихъ странъ, сирѣчь греки и латини: от страни римскія бѣху два доминикани[10]) и два францискани, учители богословіи, и от страны греческія патріархъ Германъ и иже с ним бывшіи архіереи. И тако продолжившися прѣніе между обоихъ странахъ и не покаряющихся же другъ другу, цар разсудилъ примирити обоихъ странъ такым образом: чтобы латини прибавленіе в символѣ „и от Сына“, яко камень соблазна, отвергнули, а о другихъ погрѣшеній, что восточніи наводят на

Въ оригинала:
[1]) бѣяше. — [2]) и [6]) болгарехъ. — [3]), [4]) и [5]) Калиянъ. — [7]) влѣдяху. — [8]) Глигорій. — [9]) идѣже. — [10]) домникани.

нихъ, онъ то все пріемлетъ. Обаче и за то отвѣщают западніи, что не хотят отступити из ученія своего ни единыя черты, и требуя непремѣнно, дабы и восточнія оны пріяли и исповѣдовали, и да сожегут вси книги, еже имѣют противу римлянъ написанныя, привели[1]) чрез то в великій гнѣвъ царя и патріарха. И тогда цар Іоанъ помощію меча болгарскаго столь силно[2]) сразился с ними и побѣдилъ ихъ.

И паки вторицією во время Инокентій, папѣ четвертом, лѣто Господне 1254 году, чрез ходатайства Ліванія францискана, бывшаго послом в восточном краѣ, да Іоанна Парма, началника францискаго, и Маріи, дщери царя Өеодора | Ла- л. 48.
скаря, а супруга Бела кралѣ унгурскаго, послал пословъ сей царъ Іоаннъ въ Римъ купно съ сардинскимъ[3]) Андроником и кизическим Георгіемъ, архіепископами, которія от страны восточнія церкви уступили папѣ римскому все и пріимают вси догмы его, толико трехъ вещей просят себѣ: первое, чтобы возвращенъ былъ Царыград, яко престол греческаго царства; второе[4]), чтобы патріархъ восточній[5]) сидѣл тамъ, яко законный архіерей престола со всѣми своими преимуществами, а латинскій патріархъ чтобы от тамо излѣзал, изшалъ; третое, и чтобы не давалы греки помощи никакія Валдавину, царю фружскому. Папа же отвѣствовал на сіи предложенія нерѣшителным образомъ, а именно: что на вселенском соборѣ разсужденно будет дѣло обоихъ оныхъ царей Іоанна и Валдувина, и гдѣ опредѣленіе учинится, [кому] справедливѣе принадлежит Константинопол; что аще и припадет сей престолный[6]) град грекам, обаче обои патріарси в нем пребудут, понеже обои имѣют всякъ свое стадо. Потомъ даровалъ многія дары послам и архіереям, которіи съ дарами обратно къ царю возвратилися. Обаче въ той же года какъ папѣ, тако и царю случися смерть, того ради не укончися дѣло сіе. Умре сей цар Іоан Ватацъ Дука, лѣто Господне 1259, ни еретик, ни православній—пъстрій. |

о Третом Асѣня, царя болгарском. л. 48 об.

По смерти Борила, царя болгарскаго, наста Асѣнь третій, въ время Өеодора и зятѣ его Іоанна Ватацій, царей гре-

---

Въ оригинала:

[1]) привелили. — [2]) силнно.— [3]) сардніскі. — [4]) вторе. — [5]) *На полето е обяснено*: греческій. — [6]) престолый.

ческихъ, и Стефана перваго, краля сербскаго. Он имѣ прежде бранъ съ Өеодором Ласкарем, царем греческим, и побѣдивъ жива улови его, и очи ему ослѣпи, и смерти его предаде. Зять же его Іоанъ Ватацъ съ ним миръ сотвори, обѣща ему дань давати, и сам в Терново приходи и моли Асѣна да даст помощь ему на латини, ибо в то время весма нападаху римляни на греческой державы, а най-паче нудяху ихъ пріяти вѣру латинскую, а бѣднii греки, не имущи силу противитися имъ, изволяху нужды ради пріяти от догмахъ ихъ нѣколико, а не всѣх, якоже и сей царъ Іоанъ Ватацъ, и Германъ патріархъ, и вси архіереи гречестіи сложишася пріяти вѣру латинску, сирѣчь всѣхъ догмахъ латинских, толико едну догму не пріяша, еже ест в символѣ „и от Сына исходящаго Духа святаго", а латини и то не отступиша, но хотяху и тую догму да пріимут греки. За то цар Іоанъ и Германъ патріархъ, и вси архіереи и весь чин духовній оскорбишася и писаша молитвенно къ Асѣну, царю болгарскому, да сотворит милость, да
л. 49. дасть помошь православным христіаномъ, | обрѣтающихся в таковой нужды. И тако, умилосердився и воставъ, самъ пойде на римляновъ грекам в помощь, и тако помощію Божіею силно римляновъ порази и всю греческую землю назадъ возврати и грекамъ отдаде, толико оста Царыградъ вины ради сицевія[1]): ибо в то врѣмя нападоша татары на Болгарію, того ради принужении быша болгары возвратитися в свою землю. За его время бѣ святител Сава сербскій, дважды къ нему приходилъ: первѣе обручити дщерь его за братаница своего Владислава втораго, краля сербскаго, второе паки возвращающася святому Савѣ от Іеросалима, случися ему пріити въ Терново и тамо преставитися. Царъ же самъ и патріархъ погребоша его честно в церковъ святых 40 мученик. Мало время прешедъ, пріиде зят Владиславъ, крал сербскій, и взя мощи святаго стрыя своего, и отнесе его в отечество свое. И тако царствовавъ доволно, преставися с миромъ. По немъ наста Владиславъ.

о Втором Өеодорѣ Ласкарѣ и о Міхаилѣ Палеологѣ, царей греческих.

По смерти царя Іоана Дука Ватацій наста сынъ его

Въ оригинала:
[1]) сицивія.

Өеодор Ласкаръ вторій, которій царствовалъ токмо 4 лѣт, а оставилъ по смерти своей шестолѣтному сыну своему Іоанну и три дщерей под назираніем Георгія Музалона[1]), главнаго вестерника, и Арсенія патріарха; | но Георгія скоро убили дво- л. 49 об. ряне, кои не были доволни его правленіем, патріарх же отдал царя младаго под назираніем Михаилу Палеологу.

о Михаилѣ Палеологѣ, царя греческом.

Сей цар Михаил Палеологъ не бѣ от царскаго рода, но един от великыхъ бояровъ, но, якоже речеся, осиротѣвшій от отца сынъ царевичь, шестолѣтну сущу еще, избирается сэй Михаилъ от патріарха и от вес сvнклитъ пѣстуном царским быти, сирѣчь назиратель до возраста царскаго, и с клятвою увѣряется ему царевичь и сокровища царская. Онъ же, лукавъ сый сущы, сынъ сатанинъ, предтеча антихрістовъ, от лукаваго сердца своего изнесе лукавая сокровища. По пріятіе под назираніем царевича, нача разсуждати о себѣ, видѣвше себѣ царскія чести сподобленъ, помыслилъ совершенно и царем быти. Что же творит лукавый сый клятвопреступникъ? Прежде покосился истребити[2]) царскаго рода и всѣх тѣх, иже от которых онъ боялся припятствія. Прежде же всѣх ослѣпи младаго царя и в заточеніе посла, потом дщерей царских отдалъ страннымъ княземъ за мужей, от которіи онъ боялся, чтобы дѣтей ихъ не востребовалы[3]) когда царскаго себѣ престола: первую отдалъ за Маөея Валинкурта, французскаго князя, другую за Кало-Іоана, царя болгарскаго, а третію[4]) за Вилъгелъма, графа де-Винтимилія; а патріарха | Арсенія, своего бла- л. 50. годѣтеля, послалъ в заточеніе и на его мѣсто поставилъ другаго, игумена и духовника своего Іосифа, которій дерзнулъ без всякаго страха Божія разрѣшити его от таковом проклятіи, еже прокля[5]) его патріархъ Арсеній за беззаконнія дѣла его, сирѣчь за неправедное лишеніе свѣтителскаго его сана и за ослѣпленіе и заточеніе юнаго царя. Ну что творит нечестивый сей цар? Еще едно злое не докончал[6]), на горшее простирается. Отходит в Болгаріи къ зятю своему Кало-Іоанну, новопоставленному царю, и сам на главу его царскій вѣнецъ

Въ оригинала:

[1]) Лузалона.—[2]) истебити. — [3]) востебовалы. — [4]) тетію. — [5]) прокя.— [6]) докунчал.

возлагает, потом молит его дати ему помощь на латинахъ, обѣщая ему и лѣтную дань давати. И абіе устремися Кало-Іоанн, царъ болгарскій, в помощь грекам и всю силу фружкую попираетъ, градове и предѣлы греческія освобождает. Валдуинъ же, царъ фружкій, видѣ Іоана на него грядуща, оставляет доброволно Цары-град и бѣжит къ Карладу Анжу, кралю неополскому и сицілійскому, просити помощи. Царіи же христіанстіи, Іоан-Калос и Михаилъ Палеологъ, пѣснь побѣдную сугубо воспѣша, а яже по сихъ царъ убо Михаилъ Матеологъ, иже ест суетословъ, еще василиска внутрь себѣ ношаше, и ядъ аспиденъ под языком его лежаше, за толикое добро, еже сотвори ему Іоаннъ, неблагодаренъ бѣ, но воста на него коварно[1])
л. 50 об. убити его, и не успѣ ничесоже, но возвратися | лесть на главу его, и неправда его на верх его сниде. От всѣх ухищреній Матеолога спасается Кало-Іоаннъ, царъ болгарскій, в земли своей, сирѣчь тако. По изгнаніе фругов от Цары-града, бѣ радост неизреченная[2]) грекамъ, торжествоваху[3]) на многія дни и ликуваху с ними вкупѣ и обоихъ царей, ибо цар греческій Михаилъ Палеологъ сотвори очрежденіе на многія дни Іоанну, царю болгарскому, воздая ему чести за любовь его, еже сотвори с нимъ. Сим тако бывающым, ядущым и піющым имъ и веселящымся, во едино от дней, глаголетъ Михаилъ Іоанновы: „отпускай, о царю, войску твою да идет по-мало въ Болгаріи“. Іоаннъ же не уразумѣ лести его и пусти войску свою ити въ Болгаріи, самъ же оста въ Цары-градѣ, имѣя с собою толико 15 тысящи войску. Михаилъ же сокровенно посилает войску греческую въ гору, Параорія называемая, недалеко от Андреянополя, в предѣлы болгарскія тѣмъ путем, идѣже имѣяше Іоаннъ преити во свою землю, заповѣдавъ имъ глаголя: да разделят войску на двѣ части и да осѣдят в тѣснотах горскых и да стрежут крѣпко, и когда пріидет Іоаннъ в тѣснотахъ горскых, нечаянно да нападут на него от обоих странъ, сирѣчь отзады и отспреды и да убиютъ его. И тако
л. 51. пришедшу | Кало-Іоанну в предреченную гору, и тако нечаянно нападоша на него греки и избиша всю войску его и толико едва със 15 человѣковъ спасается в земли своей. *Глаголет списатель*: и добрѣ имѣяше о своих, утоли же в малѣ

Въ оригинала:
[1]) куварно. — [2]) неизренная. — [3]) торжствуваху.

плищъ, сирѣчь быст велико смущеніе в Болгаріи от толико избіеннаго народа, а най-паче о благородных, понеже болшая част от благородныхъ[1]) бѣ, и примири ихъ цар на время. Обаче ожидает время на лукавое строителя и беззаконнаго[2]) царя. И абіе устремися нань с великою силою и съ яростію зѣлною, градове его разбиваше до основанія, преселники в землю болгарскую греки превитая, и болгаръ убо в землю греческую преселяя, и попираетъ всю землю ихъ: Пропондію, Ѳракію, Македонію, Ѳеталію, Еллиаду, Ахаію, и яже до Велепова острова, якоже зримая сут градове ихъ и до нынѣ не устроенни. Тогда убо греческое державство зря себе обнаженно и попираемо отвсюду, сирѣчь съ единою страною болгары, с другою турки, ибо тогда Отоманъ, которій именовался первымъ турецкымъ султаном и которій утвердил престол свой в Брусѣ, градѣ витинійском, завоевалъ многія принадлежащія ей мѣста со страны восточной. *Глаголет списател*: увы мнѣ! и сіе видѣ Михаил Матеологъ себе побѣжденна, | молебницы во Італію посилает и з буквами запечатлѣнними, имѣюща сицева вещанія: „приключимое се вамъ и намъ от превозношенных скиеѳ случися намъ неповинным нивчесоже, боязнъ тѣхъ имуще, римскія церкви добрѣ держаще отринуемся“, (сирѣчь тако: мы добрѣ вѣдаем, яко римская церковъ право держит, но страха ради болгарскаго отрицаемся васъ, и прежде, и нынѣ, то пріимаем и исповѣдуем и мудрствуем, якоже и вы, и в ничто неповини намъ суще, пріидите намъ в помощь единомудрствующым, яко погибаем злѣ от мерскыхъ варвар, иже имат имя наше потребитися от земли, аще не въ помощь намъ скоро заступити, и истязатися имате от вседержителя нашему оскудѣнію. *До здѣ от книги, нарицаемія „Рай“*). л. 51 об.

Глаголет Ілія Миният[3]) о сего Михаилѣ Палеологѣ сице. Принужденъ соединити церковъ восточную со западною, и искалъ таковыхъ людей, чтобы бесѣдовали папи о соединеніи церквей, и наишалъ Алуиза, кралѣ французскаго, и одарилъ его многими дарами, лѣто Господне 1265, и обѣщался всячески преклонити папу в соединеніи церквей; къ чему всячески приклонялъ и Урванува пріемника, Климента четвертаго, кото-

Въ оригинала:

[1]) благородыхъ. — [2]) беззаконна. — [3]) *Срѣщу този редъ на полето стои:* Ілія Миніят.

рій был совершенно извѣстенъ о всѣх неблагопріятелствовав-
л. 52. щихъ ему обстоятелствах и о великом его притѣсненіи, | не[1]) усомнѣвался ни мало в томъ, что принудитъ[2]) его на все согласитися, почему и далъ ему знати, что для соединеніе церквей нѣст нужды ни въ приговорахъ, ни во соборѣ въ разсужденіи. А в то время приуготовлялся Карладъ Анжу, кралъ неэполскій и сицилійскій, в лѣто Господне 1266, совершенно изготовился къ поход с нѣколиком сухопутнымъ войском и превеликымъ морскымъ флотом для завоеваніе Царыграда, ибо Валдуинъ, изгнанный из сея столицы, просилъ[3]) от него помощи такимъ совѣтомъ: аще онъ паки возведенъ будет чрез его на престол, то да отдаст ему всю Ахаію и Морею, и женити притом сына своего за его дщеры. От другой страны Алуизъ, кралъ францускій, брат Карловъ, пошал съ разними италійскими и весма силнымъ войском на сарацинов для отбраніи от ныхъ Палестиню[4]). И то видя Михаилъ убоялся, да не бы два брата напали на его войною и не лишили бы его престола, разсудилъ, яко политикъ, подружитися съ папою, щобы защитилъ его папа от таковія опасности. Папа же Урванъ четвертый самъ побуждалъ всѣх европійскых государей къ поднятію противу его оружія. На сей конецъ старался онъ прежде всего склонити на свою страну многоцѣнными дарами тѣхъ кардиналов, кои имѣли силу у папскаго престола, а по-
л. 52 об. томъ | поручилъ нѣкоторым францисканом и своим послам вступити в приговори с папою о соединеніи церквей; и поелико въ то врѣмя Кар..ъ[5]) славный соединил дѣйствително силы свои съ силами брата своего Алуиза, и чрез то весма убоялся Михаилъ и послалъ къ Алуизу особливое посолство въ лѣто 1269 и просил[6]) его прилѣжно о поспешествованіи от своей страны о соединеніи церквей, къ чему всячески приклонял Урванова пріемника, Климента папа четвертаго, которій, бывъ совершенно извѣстенъ о всѣхъ неблагополучіяхъ Михаиловыхъ и о великом его притѣсненіи, не[7]) осомнѣвался ни мало в том, что можно принудити его на все согласитися. Того ради отвѣщалъ ему о соединеніи церквей: „нѣст нужды ни в приговорахъ, ни о соборѣ и разсужденіи изряднаго ради установленія догматов западныя церкви. Аще ты истинно желаешь соединитися, то

Въ оригинала:
[1]) и [7]) ни.—[2]) принудумъ.—[3]) и [6]) посилъ. — [4]) Паластиню. — [5]) кралъ.

должень еси пріяти, как тебѣ самому, тако и патріарху и всѣм восточным архіереем со всѣми твоими подданними, посилаемое къ тебѣ исповѣданіе вѣры, содержащее в себѣ полное ученіе западныя церкви, иже надлежит подписатися тебѣ самому, а потом и прочим всѣм[1]), и послати писаніе то обратно в Рим для сохраненія ради в вѣчной памяти". И тако принужденъ папа от пріятелов Михаиловых о соединеніи и о соборѣ по прошеніи его, и написалъ всѣмъ еvропійским владѣтелем, чтобы приуготовлялеся вси къ ратным подвигом, и чтобы прибыли купно со всѣми | епископами на соборъ въ Лугдунъ град, то л. 53.
ест Ліонъ[2]), а потом послалъ и к Михаилу пословъ весма угрозителным писаніем, дабы и онъ тамо явился сам, или прислал от себѣ вѣрныхъ своих без всякаго отговора и отлагателства, но торжественным образом пріяти ученія и исповѣданія вѣры западныя церкви, аще хощет содержати союзъ и дружбу с господарями римскаго закона. Тогда Михаил принужденъ и нехотя покоритися папской воли для ради сохраненіе без напасти престол свой. Желаніе мірскаго царствія родило ему презрѣніе ко всѣм священным обѣтом и воздвигло его къ жестокую ненавистъ на тѣхъ, кои старалися удержати его от исполненія таковаго позорнаго дѣла, которія онъ исперва коварством[3]) своим увѣщавал дарами и почестми, а потом, укоризнами[4]), поношеніем, мученіем, заточеніемъ и самими смертними казнами. Патріарха Іосифа, добросовѣтнаго мужа, низложил от патріаршескаго престола и заключил в манастыр; Іоанна Века, соборныя церкви книгохранителя, много трудился привлещи его къ своей странѣ сперва сам, а потом чрез Константина Мелітиніота, Георгія Метохія и Георгія Кипрія, предавшихся ему во всем и повинувавшихся, но не успѣвъ ничтоже и видѣвъ его себѣ противника в явном обличеніи латинопапистовъ, онъ же повелѣ заключити его в темницу и мучити его нещадно, и тако с нуждею преклони его къ себѣ; Алоловѣла, проповѣдника соборнія константинополскія церкви[5]) послал в заточеніе в далный монастыр | виѳинійской, и отрѣ- л. 53 об.
зал ему носъ и губу, защо смѣло говорилъ и правду писалъ, а потом привелъ его в Константинопол и извел пред всѣмъ

Въ оригинала:
[1]) вѣм. — [2]) Ліанъ. — [3]) куварством. — [4]) укоризами. — [5]) церкве.

народом и повелѣлъ бити его жилами волуями жестоко. И тако приведе в страхъ[1]) всѣхъ, и никто не можаше противитися ему, которій толико жестоко поступилъ, иже самими сродниками своими очи ослѣпилъ, показуя папским послом для ради вящшаго увѣренія кол ревностно соединеніе желает; самую родную сестру свою Evлогію, которая его воспитала, безмѣрно возненавидѣлъ и гонилъ, и тако вси убоялися его, и никтоже могъ противитися ему, вси пред нимъ упали. И потом призвани на соборъ въ Лугдунъ папою Григоріем десятым, послал и онъ от себѣ и от сына своего Андроника послами великаго логофета и перваго царскаго совѣтника, Георгія Акрополита, протовестерія Панарета и перваго приводчика Вертірія, и от страны церковнія Германа, послѣ бывшаго патріарха, и никейскаго[2]) митрополита Митрофана с нѣколиками клириками, между коима обрѣтался Іоаннъ Векъ. Но в корабли, идѣже были царскія посли, на море разбити, и никто не спася, а идѣже бѣ духовній[3]) чин, прибыли[4]) благополучно, и были на соборъ 26. дня іюнія и пріяле с клятвою исповѣданіе вѣры и ученіе западнія церкви и подписали, и тако возвратилися в Цар-град. И повелѣ цар на возглашеніе первѣе поминати папу, потом патріарха, и тако той Михаил цар проклятій соединил восточную церковъ съ западную и пребыст даже до смерти его.
л. 54. Смерть же его бѣ таковая. Іоанъ, князь | ѳиталійскій[5]), воздвиже брань на него отступивъ, онъ же идий для смиренія на отступника своего в Ѳиталію въ село, глаголемое Пахоміево, скончася. По нем наста сынъ его Андроникъ, которій былъ толико от него[6]) не благодаренъ, не восхотѣлъ сотворити ему законное погребеніе[7]), но вовергнул тѣло его безчестно в яму, повелѣлъ покрити его землею, колико потребно било для ради убреженіе от звѣрей и птицъ, лѣто Господне 1283.

о Владиславѣ, царѣ болгарском.

По смерти Асѣна третіего наста сродникъ его Владислав въ болгарѣхъ. Онъ имѣя брань съ Батіемъ, царемъ татарским, и уби его, ибо безбожный цар татарскій Батый, разоривъ го-

---

Въ оригинала:
[1]) стахъ. — [2]) ніикейкаго. — [3]) духовій. — [4]) пребыли. — [5]) ѳиталискій. — [6]) о него. — [7]) погребаніе.

сударства россійскія, еще пойде со всѣми ордами на навечернія и западнія государства[1]), разоряя и опустошая[2]) землю, пріиде[3]) же и до самаго Дунава, хотя превозитися чрез Дуная в Болгарію. Владиславъ, цар болгарскій, противу его исходитъ съ малою войскую вини ради сицевія: ибо тогда Іоаннъ Ватацъ, цар греческій, имѣя великою брань с римлянами, и просилъ бѣше Асѣна, прежде бывшаго царя болгарскаго, помощь на римлянъ, и вся болгарская сила бѣ противо римлянъ. И не имѣя Владиславъ чѣм[4]) противитися Батію далекаго ради растоянія, не преспѣ [бо] вся войска его. Онъ же затворися въ Варадинѣ градѣ, восходѣ же на столпъ високій, взираше на погибель земли своей и плакашеся горцѣ, не имѣя что сотворити, на многія же дни в постѣ | и молитвѣ пребываше. Но егда еще увидѣ л. 54 об.
и сестру свою, бежащую во градъ, от татаровъ яту и отведенную къ поганному Батію, тогда скорбь на скорбь и слез къ слезамъ приложи[5]), прося Бога о милосердіи. Въ толикой[6]) скорби, слезахъ, постахъ и молитвахъ ему сущу, явися ему во снѣ ангелъ Господень глаголя: „не бой ся! се предает тебѣ всесилный Богъ врага твоего. Воставъ заутру, пойди! Се тебѣ знаменія: обрящеши коня твоего оседлана и на немъ секиру привязану“. Извѣстно разумѣвъ царъ быти Божіей помощи, всѣде на коня того и, вземъ секиру ону въ руку свою, дерзновенно изыде на противныя съ вои своими, елики обрѣтошася с нимъ, и удари крѣпко на самый полкь, идѣже бѣше Батый, а Господь Богъ припусти великій страхъ и трепетъ на всѣхъ татаров, яко не держатися полка своего, и вси побѣгоша разнее, идѣже кто можише. Болгари же, гоняще за ними, многое множество татаровъ побиваху, и не точію муже, но и жени и дѣтей, исходяще из града, погубляху нечестивых и богатства, имже не бѣ числа, разхищаху. За бозбожным же Батыемъ самъ царъ погна и постиже его; Батый же видѣ, яко самъ царъ гонитъ за него, абіе къ нему обратися, и егда сведоша брань съ собою, тогда сестра царева много Батію помагаше. Царъ же, видѣ толикій) нечаемый случай, укрѣпися помощію | всесилнаго Бога, не милостивно обоихъ уби, и л. 55.
тако пріятъ конецъ житію окаянный Батый, лѣто Господне 1245.

Въ оргинала:
1) тусударства. — 2) опостушая. — 3) піиде. — 4) чим. — 5) пріиложи. — 6) толикія.

Сего Владислава нѣціи мнятъ быти королемъ угорскымъ, но не право, ибо самое имя его являет не быти унгором: Владиславъ — пословица ест славенская, а не угорская; аще ли бы рекли сербскымъ, то вѣроятнѣйше[1]) бы было, понеже тѣмъ временем бѣ Владиславъ, кралъ вторій сербскій, внукъ святаго Саввы[2]), сынъ Стефана, перваго краля сербскаго, зятъ же Асѣна, царя болгарскаго; и Варадинъ град не посрѣдѣ земли угорской стоит, но над самомъ Дуная въ земли сербской, аще и в то время болгарскыхъ царей владяху не толико Варадинъ, но и Тимишвар, и Карловецъ, и Будим, а угорскыхъ кралей имѣяху столный град Астрогом, а не Варадинъ, того ради сомнително ест. Обаче *святый Димитрій Ростовскій* написалъ въ житіе святаго Александра Невскаго[3]) тако: „не на угоровъ, но на болгаровъ пойде Батій, царъ татарскій, и убіенъ от Владислава“, и вѣроятнѣйшее[4]) ест слово святаго Димитрія, нежели другихъ, ибо никто не писалъ такъ право, яко[5]) святый Димитрій Ростовскій.

о Кало-Іоанѣ, царя болгарском.

По смерти Владислава наста в болгарѣхъ Кало-Іоаннъ. |
л. 55 об. Онъ имѣяше жену от царей греческых, дшерь Өеодора Ватаца, втораго царя греческаго. Онъ поможе Михаилу Палеологу, царю греческому, и взя Цариградъ от фряговъ[6]) и Михаилу отдаде. Въ его врѣмя пріидоша архіереи и священницы и философи, сирѣчь законоучителіе римскія церкви[7]) въ Цариград по прошенію Михаила, царя греческаго, ко единомудренному своему пріятелю. В мимохожденіи же ратоваху сущихъ в горѣ Аөонстѣй, нареченнѣй *Святая*.

Повѣст о святой горѣ, како пріидоша[8]) и плѣниша.

Абіе тогда беззаконніи владики и мерскіи ихъ священницы внидоша в лавру святаго Аөанасія и призывают монаховъ, сущихъ во обителы, соединитися вѣрѣ ихъ и причаститися съ ними. Монахи же убояшася ихъ, соединишася, толкующе здѣ криво апостолское слово, еже рече: „[не] дадите мѣсто

Въ оригинала:

[1]) вѣроятнѣйший. — [2]) *На полето срѣщу тази дума стои*: Симеона. — [3]) Невсскаго. — [4]) вѣроятнойшее. — [5]) якъ. — [6]) фяговъ. — [7]) церкве. — [8]) піидоша.

гнѣву", и тако свободиша обителъ[1]) и себѣ, обаче послѣ Богом наказанни быша. И от тамо отвезошася во Изерской лаврѣ, такожде[2]) просиша соединенія; они же не пріемши ихъ ни до мала, но еретики и нечестивы тѣх быти обличивше, и анаѳемѣ по апостолу тѣхъ новаго начинанія предавают. Римляни же, сія слышавше, гнѣва и ярости исполнишася и всѣхъ | от обителы неподобно изведоша и в корабль монастырскій[3]) тѣх спинают, л. 56.
и пучинѣ предают ис корабля, и тако воспріемше[4]) венецъ неповинутія ради и исповѣданія; а юнѣйшихъ инок съ кораблем и користію в плѣнь во Італію отсылают, совлекши от ныхъ одѣянія іноческая, и тамо продадоша их, уподобящеся Іюдовы дѣлом и нравом; и сіи плѣненіи[5]) иноцы вси родом ивери бяху. И от тамо постигоша и Ваѳопедскія обителы и в немъ внидоша и обрѣтоша[6]) ѝ празденъ, развѣ точію недужныхъ и престарѣлыхъ, и вопрошают ихъ о пастыря и о прочіихъ иноцѣх. Они же к нимъ дерзновенно рѣша: „в дебры и чащи бѣжаша сохранити вѣру, иже не осквернитися с богомерскими". Они же абіе всѣхъ усѣкнуша и устремишася в прерѣлы монастырскія[7]) и, елико обрѣтоша, всѣх избодоша и истрѣлиша. Пастыря же и иже с ними ласкаху сотворити единомудренна имъ. Онъ же рече к нимъ: „лучше мнѣ Христу угодити, нежели антихристу". Они же убо рѣша ему: „мы убо нѣсмы-ли[8]) Христовы, но антихристовы?" Святый же рече имъ: „Ей тако." Они же простирают беззаконніи руцѣ свои на законохранителя и ужным удавленіем его житія лишают и иже с ним на мѣстѣ, идѣже обрѣтоша ихъ, и назвася мѣсто то от тогда ѳурковуни, сирѣчь | вѣшали или вѣшеници. По сихъ же преходят чрез л. 56 об.
гору на онъ полъ и достизают обителы святаго великомученика Георгія, нареченнѣй Зуграфъ. Наставникъ же обителы тоя, именем Ѳомы, собирает духовное свое стадо и поучает тѣх крѣпцѣ дерзати, глаголя имъ апостолское слово: „отцы и братія! Елицы духом Божіим водятся, сіи суть сынове Божіи, не пріясте бо духъ работѣ паки въ боязни, но пріясть усыновленія, глаголем чада Божія. Аще ли чада и наслѣдины, наслѣдницы же Богу с наслѣдницы Христу, понеже с ним страждем, да с ним и прославимся, непщуем бо, яко недо-

Въ оригинала:

[1]) обитъ. — [2]) тожце. — [3]) монастырскі. — [4]) вопреме. — [5]) плененіи. — [6]) обрѣтоши. — [7]) мънъстырскія. — [8]) нѣемы-ле.

стойни суть мученія нынѣшняго времене к хотящей славѣ явитися намъ. И сіе по апостолу глаголю вамъ: елицы есте думомъ уготовани, иже и без боязни к мученію пребудите здѣ со мною во обителы; елице же сему боязнь носяще, уклонитеся в малѣ съ сосуды церковными, дондеже преидет гнѣвъ еретическій, яко да не во грѣхъ хуленія впадете". И елицы же убояшася, бѣжаша и сокришася в дебрехъ и во оконцехъ и в пресѣченіи чащи. Святый же воеходит с прочіими в башню не страха ради, но да обличит на отраднѣ беззаконную ихъ ерес, еже и сотвори. Мучителіе же от всюду обитель обняша
л. 57. и ко иноком, иже въ пиргу, вопіяху: „отверзите намъ, | господіе, отверзите"! Преподобный же къ ним рече: „невѣм васъ откуду есте". Они же рекоша ему: „раби Христови есми и пріидохом обратити[1]) прелщенныхъ на путь правый". Святый паки рече: „отступите от насъ, делатели[2]) беззаконію"! И бывшее многое преніе, устремишася на ныхъ и зажегоша отвсюду обитель святую, якоже древле беззаконный и мерскій царъ Навоходоносоръ, сыце и сей подобный ему Маѳѳологъ сотворяет на преподобныхъ и богоносныхъ отецъ нашихъ, ибо якоже они тріе отроцы Вседержителю молбу воспѣваху, сице и сіи воспѣваху, и возсылаху молитву владыцѣ Христу и вопіяху. *Молитва святых*: „Владико Господи Боже отецъ нашихъ, давый Сына своего единороднаго на заколеніе, яко агнца за род человѣческій! Ты, Господи, соблюди церковъ свою от волковъ душетлѣнныхъ, иже ея ради кровь твою честную проліялъ еси, и иже самъ бо реклъ еси: „яко не имать врата адова одолѣти ей". Твое достояніе умножи[3]), владыко, во всю вселенную, от конецъ и до послѣдныхъ земли, и ересь сію низложи силою Духа твоего святаго, и жребій пречистыя ти Матере соблюди непорушимо быти во вѣки, иже пребывающих в ней спрослави и освяти, и подающихъ на припитаній милостыню помилуй; и храмы святыхъ твоихъ воздвигни во славу твою и
л. 57 об. в память нашу. И сію молитву от уст | нашихъ пріими, якоже пріялъ еси жертву Авраамлю, и призри на насъ, яко на всесозиженіе Іефѳаево. Ты, Господи Боже отецъ нашихъ, воспріими яко кадило благоуханія, и спаси души наша, яко благъ и человѣколюбецъ"! По скончаніи же молитвы от свыше быст

Въ оригинала:
[1]) обрятити. — [2]) делалели. — [3]) уможи

гласъ сицевый: „радуйтеся и веселитеся, яко мзда ваша многа есть на небесѣхъ!" И бысть, яко помолишася[1]). И гласа сего слышаша и богомерскіи латини и ужасошася, обаче в чувство не пріидоша, понеже тма и мрак бѣ между умнима очима ихъ. И како имѣяху в чувство[2]) пріити, яко[3]) Духа святаго хулители сущи? И кто просвѣтит ихъ? Блаженныи же отцы наши предадоша души свои в руцѣ Божіи — огнемъ скончашася в лѣто 6784, а лѣто Господне 1277, мѣсяца октомврія[4]), въ 10 день. И бѣху числом сгорѣвшихъ іноцы 21, мірстіи же 4; имена же сгорѣвшихъ иноковъ сутъ сія: первый, еже быст словоначалникъ прѣнія с богомерскими[5]) латыни, Өома, Варсунофей, Кѵрил, Михей, Симонь, Иларіонъ, Іаков[6]), Іовъ, Кѵпріянъ, Савва, Іаковъ, Мартиміянъ, Козма, Сергіе, Мина, Іосифъ, Іонікій, Павелъ, Антоній, Евөимій, Дометіанъ, Партеній же еклисіархъ снесенъ быст от пирга пламенемъ огненным низу и не абіе умре, но пребыст живъ дніи 30 и скончася о Господѣ, мѣсяца ноембрія в 8 день. Сгорѣвших інок числомъ 21 и мірскія | братіе 4 — вси сіи сут родом болгары. Не безмѣстно л. 58. ест намъ поговорити здѣ и о Зуграфѣ[7]) монастырѣ болгарском, еже обрѣтается во святой горѣ Аөонской, понеже почахом[8]) історію сочинити о болгарском родѣ.

Повѣсть о Зуграфѣ монастырѣ болгарскомъ[9]).

Во дни благочестиваго царя греческаго Льва Премудраго, и во дни благочестиваго царя Сѵмеона болгарскаго, бѣста нѣкія тріе, братія сущи по плоти такожде и по утѣшителю, именамъ ихъ подобни древныхъ святыхъ, Моѵсей, и Ааронъ, и Василій, якоже именами, тако и добродѣтелми красящеся, от коренем благочестивым прозябшіи стебли, честію изрядным и богатством доволни, от мѣста перво-Иустиніяніе, града Лихнидона,—*Толк. Глаголетъ списатель* быти имъ от града Охрида и от рода Іустініяна великаго, царя греческаго, нынѣ же от всѣхъ глаголемый Охридъ,—ревнителемъ зѣло велелѣпіемъ завѣта Христова содержаща, иже и подражающа рачителством, други сыны Зеведеовы, не мрежа и корабля поверзают, но

Въ оригинала:

[1]) помолишашасѧ. — [2]) чувсто. — [3]) яка. — [4]) октомвія. — [5]) богомеркими. — [6]) Иіаков. — [7]) Зѵгрѣфѣ. — [8]) почалом. — [9]) болгар.

весей и стяжанія[1]) зѣлная и богатства царская, со всѣми похотми себе распяша, и крестом вооружающе, яко да о Христѣ жизнь получатъ. И преселяются в выше[2]) реченной горѣ, на южную страну три кровы и столпы себѣ сотворяют и неда-
л. 58 об. лече жилища | другъ от друга имѣяху, кромѣ недѣлнаго собранія тѣхъ призываше, яко да славословіем и пѣсньми божественными себе подвизают и приходіящихъ къ нимъ. Сицево бо бяше тѣхъ собраніе, иже духовнѣ точію поучеватися, ибо сицевіи от Бога почитаются, яко слухъ и вѣщаніе тѣх повсюду изыде добродѣтелнаго ради ихъ житія, и мнози бо, яко и от самаго чертога царскаго, прихождаху и прилѣпляхуся к нимъ, чина и добродѣтели ихъ подражающе. И бяше призваніе на всякъ день богоизбранному[3]) стаду и множащуся, о семь совѣщевают благъ совѣтъ и се отвыше снидоша устремленіемъ. *Толкъ. Глаголетъ списатель:* умножающуся стаду утѣсновахуся и умыслыша совѣтъ благъ, сирѣчь сотворити болшую монастыр, и молящеся Богу да открыет имъ мѣсто то, идѣже онъ хощет. И услыша Богъ молитву ихъ, и се отвыше снидоша устремленіемъ, сирѣчь, Божіим[4]) откровеніемъ: видѣху чувственно[5]) многократно небеса отверзающася, и пламень огненный на земли падающа и полизающа[6]) мѣсто то, идѣже имѣяше быти монастыр: *Суще.* И обрѣтают мѣсто Богом откровенно въ дебрѣ ко удолію благоуханіемъ показуемо, и отходят до Богом показанное имъ мѣсто, и ощущают благоуханіе
л. 59. и абіе очищают чащь, и обрѣтают мраморъ | великій, блистяющеся паче снѣга, и на томъ богознаменитом мѣстѣ обитель общую сгражают от царскаго ихъ сокровища в лѣто от созданія міра 6427, а от рождества Христова 892 года. Хотяху бо и святаго созданія именемъ нарещи: овіи глаголюще да будет храм, иже во святыхъ великій Николай чудотворецъ; другіи же святаго Климента охридонскаго, иже в послѣдныхъ великаго чудотворца. И бѣ между ними несогласіе и молва междусобная, къ семуже и доска бѣ уготованна и не написанна стояща[7]) в церкви. И сіе же бо бѣ смотреніе Божіе. Мы же, о возлюбленніи, приклоним[8]) ушеса и услышим чудеса и нам Богом явленна[9]), яко дивенъ бо ест Богъ во святыхъ

Въ оригинала:

[1]) истяжанія. — [2]) вышше. — [3]) богоизбианному. — [4]) Божіеим. — [5]) чувстенно. — [6]) полизающее. — [7]) стоящи. — [8]) приконим. — [9]) явенна.

своихъ, вонмѣмъ убо опасно. Во единѣмъ убо от утренныхъ не зѣло рано къ свитающей зари, о чудесе, является прежде не написанная доска[1]) самонаписанна и носца имѣяше образ святаго великомученика Георгія, блистающася зрѣніем яко солнечная луча. И внезапу вси видѣвше удивишася, о таковому чудеси, и со слезами славу и благодареніе Богу и святому великомученику Георгію возсылаху. И от тогда убо обитель оная назвася Зуграфъ, а еже от начала о иконѣ святаго великомученика сице имѣяще. Во странахъ палестинскихъ | весь л. 59 об.
нѣкая, именемъ Фануилъ, близ града Лvдія Прямополь, имѣяше храмъ святаго великомученика Георгія съ монахи доволно. И тамо иже храма того прикасающихся, елицы имѣяху неисцѣлныя страсти, вси почерпаху от святаго исцѣленіе и здрави во своя си отхождаху, и не единъ бо бяше, иже прикасашася храма того, и отити тощъ; овіи убо получаху здравіе, другіи же пріимаху прощеніе согрѣшеніем, и сугубо[2]) благодаренія и славу Богови возсылаху и тому великомученику Георгію; мѣста же того христоименитый народъ красящися зѣло о велелѣпіи святаго и величія. А еже и сперва доброненавистникъ діявол завидѣ спасенія христіянскому роду, не терпитъ сему, но ураняется и прободается на храм святаго и на мѣста того, абіе воздвизает саракинскаго народа и вооружает ѝ на мѣсто святаго. И сему сице имѣющу, тогда веселящуся предреченному народу, иже к радости сицевыя[3]), скорбь приключается. Во единь убо от дней невидимъ быст образ святаго, сирѣчь изображеніе упражненна, и сему страшному и чудесному видѣнію бывшу, вси в недоумѣніи быша, и не толико иже въ обители, но и повсюду в окрестныхъ градовъ и селахъ, во всю палестинскую страну, рыдахуся и плакаху о оскудѣніи святаго образа. | Во едину же нощь является великомученикъ во снѣ л. 60.
пастырю обители тоя глаголя: „что изнемогаеши, о человѣче? Азъ бо храм и обитель обрѣтохъ себѣ во Аѳонстѣй горѣ, еже глаголется *Святая*, во жребіи пресвятыя владычицы нашея Богородицы, тамо бо пребывати изволих. Ты же, аше хощешы спасти себе и иже с тобою от гнѣва грядущаго, преиди в землю и во обитель съ своими, иже ти появихъ, и мене тамо обря-

---

Въ оригинала:
[1]) дска. — [2]) сугубу. — [3]) сицивыя.

щеши. Ибо Господь предаде всю Палестыню и Сvрію в попраніе сарациномъ ради преумноженія грѣховъ и неправды. Истинніи же раби Господни, елицы обрящутся, подобает имъ в скорби и в нуждахъ сохранити пути Господня". Возбудившеся спя игуменъ, исполненъ страха и боязни, елма и в себе пріиде, воставъ и в било повелѣ ударити. И совокуплшемся всѣмъ, иже во обители, воспріимъ игуменъ и со слезами всѣмъ исповѣда, иже от святаго ему явленная. Они же сія слышавше оцепенѣша паче камене, о иже таковому гнѣву грядущему, брадныя власы терзаху. Плачь и вопль зѣло возносяшася[1]) от всѣхъ, и со умиленіемъ глаголюще сице: „увы! что приключися намъ сіе и прочимъ окрестным вселенныя, увы намъ!" Тѣмже преставшимъ приуготовляются къ путному шествію, |
л. 60 об. и сосуды церковныя гражданом со обителію и со стяжаніем предавают глаголюще: „пріимете[2]) сія и соблюдите, якоже вѣсте, дондеже присѣтит Богъ на мѣсто сіе, якоже благоизволитъ. Мы же отходимъ в далныя страны земли на поклоненіе святымъ мѣстам". И не возвѣстиша тѣмъ ничтоже от явленнаго им, отходят абіе вси и удаляются от обители и знаеміи ихъ со изнемоганіем и жалостію великою, якоже окаянное естество имат. Увы мнѣ! И путешествію[3]) устремишася[4]) къ западу и часто возвращаху очеса, и ко обители зряще, срдцемъ ураняхуся и главами покиваху, ланитѣ и власы брадныя слезами омочеваху; очи же ихъ, яко источницы из нядра земли, слезы проливаху, и стенаху галголюще: „увы нашему оскудѣнію! камо идемъ в землю и страну чуждую? и кто не восплачетъ нашему слученію и отчюжденію?" Сія глаголюще и рыдающе, и многодневныя стязи шествующе, дондеже достигоша до македонскія земли, абіе же и святыя горы Аѳонскія дошедше и на южную страну первыя обители. И входят по обычаю в церковъ и тамо познавают великомученика честный образ, якоже прежде в Палестынѣ, и нимало пременен. Падают убо пред іконою святаго чудотворнаго образа с рыданіемъ вопіюще:
л. 61. „что толику | скорбъ и печаль воздаде намъ, о святый Георгіе? почто тамо мѣсто и обитель свою преобидѣлъ еси самъ себе и нас странны[5]) сотворилъ еси?" Сія и иная преложе со

Въ оригинала:
[1]) возношасеся. — [2]) пріимѣте. — [3]) путишествію. — [4]) устремищася.— [5]) станны.

слезами пред образом святаго, и едва утолиша имъ плачь и рыданіе предстоящіи монаси, и о плачи ихъ чудяхуся и дивляхуся, невѣдяще о чюдеси бывшемъ от святаго, абіе же вопрошают ихъ: „что сицева имате[1]) скорбяще толице, явити намъ сія, братіе?“ Они же исповѣдаша имъ вся, елика от начала творима чудеса в земли их святымъ Георгіемъ, и почто здѣ пришествіе ихъ. Сіи же паки являют имъ вся, иже здѣ во обители святаго великомученика бывшая чудеса и прочая величія Божія. И тако сицевымъ сугубу славу и благодареніем Богови возсылаху и того великомученика Георгія. Тогда убо сотворше радостный день и трапезу духовную, абіе ту сочетаются пришелцы по реченіи святаго еще в Ѳаноиле, пастыръ и здѣ поставляется во Изуграфу блаженный Евстратіе, сице бо нарицашеся, и пасяше стадо свое в преподобіи и правдѣ.

А иже великомученика[2]) чудеса повсюду пронесошася, якоже и до царей слышана быша, ибо тогда царствующу во грецѣхъ Льву Премудрому, а во болгарѣхъ[3]) Сѵмеону Лабасану, обоихъ царей согласишеся, | пріидоша на поклоненіе, богатства[4]) и стяжанія во обители святаго дароваше: царъ болгарскій Сѵмеонъ Русчукъ[5]) град, иже ест над Дунава со всѣмъ приходом даровал, Леон Премудрій землю недалеко Солунѣ града, Каламарія називаема, даровал с писаніем и приложеніем печатей царских, еже сут в монастырѣ во свидѣтелство и до днес. Сице имат бытіе Зуграфъ[6]), монастыр болгарскій, иже ест во святой горѣ Аѳонскія. Мы же возвратимся[7]) на предлежащее намъ слово. л. 61 об.

Прѣніе святаго Ѳомы съ римлянами.

По разореніи Ваѳопедскія лавры прейдоша чрез[8]) гору римляни и обстопиша отвсюду обителя Зуграфскаго[9]) и ко иноком вопіяху[10]): „отверзите намъ, господіе, отверзите!“ Преподобный же к нимъ отвѣща: „невѣмъ васъ откуду есте“. Они же отвѣщаша: „раби Христовы есмы и пріидохом отбратити прельщенныхъ на путь правый“. Святый же паки рече имъ: „отступите от нас дѣлатели беззаконію! Апостолъ убо бла-

---

Въ оригинала:

[1]) имутъ. — [2]) великомучника. — [3]) болгарехъ. — [4]) богатста.—[5]) Руссчукъ. — [6]) Зуگравъ.—[7]) возвратимя. — [8]) чез. - [9]) Зугравскаго. — [10]) вовіяху.

говѣстилъ ест намъ, глаголя; „аще человѣкъ или ангелъ с небесе возвѣстит вамъ инако, яко пріясте, анаѳема да будет“. Кто другаго учителя взыскует, токмо аще явѣ бѣснуетеся; аще ли ни, далече от помышленія нашего“. Они же рекоша[1]): „от Бога есмы и во владыку Іисуса Христа вѣрни, и Того святое Евангеліе учимъ. Посланни убо от преблаженнаго папы римскаго | . . . . *)

л. 62. **о Андроника Палеолога, царя греческом, сын Михаила Палеолога.**

Андроникъ Палеологъ бѣ в лѣто Господне 1245, царствова по смерти отца своего лѣт 20. Онъ изгнаннаго Іосифа патріарха на престол возврати, благочестивъ сый, а римскихъ учителей от Цариграда изгна. За его время бѣ святый Стефанъ, крал[2]) сербскій, прозиваемій Дечанскій. Скончася лѣто Господне 1265, а по нем наста сынъ его Михаилъ Азимитъ.

о Михаилѣ, царѣ болгарскомъ.

По смерти Кало-Іоаннѣ, царя болгарском, наста Михаилъ суровъ и горд. Онъ собра татаре и мацаре и пойде на святаго Стефана сербскаго, хотя покорити серби под власти своей, (не вѣдая реченая: „желаяй чуждая, своя не наслѣдит“), надѣющеся на множество войски своей, ярящася и хвалящася, яко единою птицу, в магновенія ока возмет сербскую землю. Святый же Стефанъ мирно отвѣща ему: „буди миренъ, о царю, о земли твоей, яже даде тебѣ Богъ, и не желай моей части, яже даде мнѣ Богъ! Братія есмы мы, и аще еси силенъ, иди и бійся съ иновѣрнымъ[3]) врагом нашым. И каковая есть нужда намъ проливати крови единовѣрным[4]) и единокровным лудем сущым? Виждъ, о царю, колико матерей[5]) расплачеши, и колико
л. 62 об. младихъ | женъ в вдовство[6]) приведеши, и колико дѣтей усиротствуеши!“ Онъ же никако не послуша словеса святаго, не вѣдая словеса пророческая: „яко не спасается царь многую

Въ оригинала:

[1]) рѣкоша. — [2]) крар. — [3]) иновѣрымъ. — [4]) елиновѣрым. — [5]) матеій. — [6]) в довство.

*) Тукъ липсватъ три отрѣзани листа.

силую, зане[1]) очи Господни на боящихся его, и уповающія на милость его". И тогда святый Стефан посла сына своего Душана, иже потом от безумных[2]) людей Стефанъ силный[3]) нареченъ быст, съ войскую[4]) противу его, самъ же на молитву ста. И въ первом сраженіи[5]) убіенъ быст Михаилъ, остави[6]) по себѣ двоих[7]) дѣтей мужеска и женска полу, а войска его возвратися назадъ съ стыдом. Услышавши сія, святый Стефанъ, абіе посилаетъ грозным писаніем в Болгаріи да под вѣрным пѣстунам сохраненни будут царевичи. И бѣ царевичь Александръ[8]) под пѣстуном до возраста своего.

о Втором Михаилѣ Палеологѣ, царѣ греческомъ[9]).

По смерти Андроника Палеолога наста сынъ его Михаилъ вторій Палеолог, Аземитъ прозиваемій, царствова лѣт 18, умре лѣто Господне 1273.

о Втором Андроникѣ Палеологѣ.

По смерти Михаила втораго Палеолога наста сынъ его Андроникъ вторій Палеологъ, прозиваемій Малолѣтній. За его врѣмя турцы взяша Бруса град и поставиша престолъ свой, в лѣто Господне 1288. Царствова лѣт 30, умре.

о Турскихъ царей.

Турскій народ влечетъ племя от Магога, родъ татарскій, л. 63.
и изыдоша от Кавказскія горы в лѣто Господне около 1150 году, и соединишася со исмаилтѣнами[10]) единовѣрным сущым, и начаша плѣнити греческія земли сущіи на востоцѣ. И первый предводитель имъ бѣ Мурзы Одрегула, мужественъ и весма хитръ. По смерти его наста Османъ или Отоманъ, сынъ его, чесо ради и Отоманска Порта називается царство ихъ. Онъ помощію Аладина, султана халепскаго и дамаскаго, измаилтѣнина, утвердилъ престолъ свой въ Брусіи, градѣ виѳинійском, в лѣто Господне 1288; а по смерти его наста сынъ его Орканъ. Сей Орканъ пріиде прежде въ Болгаріи вини ради си-

---

Въ оригинала:
[1]) знане. — [2]) безумым. — [3]) синый. — [4]) войсую. — [5]) сръженій. — [6]) устави.—[7]) лвох. — [8]) Александранъ. — [9]) цар греч. — [10]) исмаилътѣнина.

цевыя[1]). Еще живу сущу отцу его, за нѣкоторіи вини побѣже в Цариград до царя греческаго, и поживши ему въ Цариградѣ мало врѣме, греческій же царъ Андроникъ Малолѣтній хотя его уловити пріятелем себѣ и даде ему в жену прекрасную дѣвицу[2]), дщер Іоанна Кандикозина, синклитика сущій, и моли его да имат миръ с греческихъ царей весь живот свой. Онъ же обѣщася, обаче не на долго.

о Іоаннѣ Кандикозинѣ[3]) и Іоанна Палеолога, сына Андроникова.

По смерти Андроника наста в Цариград на царство Іоаннъ Кандикозино и зятъ его Іоанн Палеологъ. Они имѣша бой съ Марка Кралювик[4]) и просиша помощи от Оркана, царя турецкаго, и даде имъ 30 тысящъ войска конница, и пойдоша грецы вкупѣ и турци на Марка и не могоша побѣдити его и возвратишася со стидом. Потом турцы искаша причину да разорят мир съ грекам: рекоша паши турскія, яко не давалъ имъ цар греческій оброку доволно[5]) конем, ниже имъ доволное ястіе, сего ради разориша миръ съ грекам.

о Александрѣ, царя болгарском.

л, 63 об.

Александръ, царъ болгарскій, бѣ во врѣме Андроника[6]) Палеолога. И во время его бѣ святый Григорій Сінаитъ. И онъ сотвори два монастыри[7]) въ „Пара оріи“ святому Григорію Сінаиту, о немже пишет *святый Калист, патріархъ аригpадскій*, въ житіи святаго Григорія Сінаита. Бѣ, глаголетъ, Александръ царъ мужъ благъ, кротокъ, а най-паче милостивъ. Онъ имѣя[8]) жену от жидов крестенну и роди съ нею Іоанна, прозиваемаго Шишмана. По смерти же ей узялъ жену от царей греческих дещерь Іоанна Кандикозина и роди съ нею сына Георгія[9]), деспота прозиваемаго, и дщерь Марію, яже потом назвася Каламарія, обаче не мнится быти от второй жени, но от первой. И онъ поживъ мирно и скончася въ мирѣ. По смерти его наста первый сынъ его Іоаннъ Шишманъ.

Въ оригинала:

[1]) сицевый.—[2]) девицу.—[3]) Кандикоз. — [4]) Кралювикик.— [5]) довоно. — [6]) Андрника. — [7]) монасыри. — [8]) имія. — [9]) и роди сына съ нею Георгія.

о Іоаннѣ Шишманѣ, царя болгарском.

По[1]) смерти Александра наста в болгарѣх[2]) сынъ его Іоаннъ на царство, Шишманъ прозиваемый, в лѣто Господне 1360. За его время турци преидоша на Калиполе и пріяша брод, и пріяша многія страни къ западу. И оттолѣ сотворися смущеніе и неустроенія и великія пагуби по мѣстахъ христіанских; быша же и тресенія великая по земли въ лѣто Господне 1364. Таже, двоемъ прешедшым лѣтом, отнеле же турцы Калиполе пріяша, в лѣто от созданіе міра 6864 (=1356), пріиде Момчиль, княз пиротскій, съ болгарскую войскую на Оркана, царя турскаго. И быст первое сраженіе на Ипъсала, и побѣдиша турци болгаров, понеже турская войска бѣ 150 хіляди, а болгарская | бѣ толико 100 хіляди, и избиша турци от бол- л. 64.
гаров 96 хіляди и князя ихъ Момчила, обаче и болгаре убиша Оркана, турскаго царя. И не убояшася турци никако, ниже отслабиша войну, но абіе покладоша Сюлюмана, старшаго сына Орканува царя, и паки начаша плѣнити Өракію, греческую землю, узяша Енес, Енеџа, Димотика, Андреянопол, и преидоша предѣли болгарскія и взяша великій град Сакару, — нынѣ же его турци називают Скутар, а планину тую називают Сакардаа, — таже Янпол, Крикклисія и Текир-дау. Таже возвратишася паки въ Болгаріи и плѣниша Сливен, и преидоша Тунџу, плѣниша Загора и Велту, град великія, иже нынѣ Ески-Захра називается; таже преидоша Марицу, плѣниша Долго-поле и Марса, сірѣчь Узунџову и Хаскюй, и не бѣ никто противитися имъ, понеже цари болгарскія, бяху два братія и три сестри, имѣяху междусобною брань. И бѣ раздѣлена земля болгарская на пят частей: первый и старшій брат Іоаннъ Шишман владѣлъ Тернов и окрестніи гради, а брат его Георгій Видин и окрестнія гради; и первая сестра отдана за мужа Вълкашану, кралю сърбину, отцу Маркову, владѣла[3]) Охридъ[4]) и вси гради вардарскія; вторая сестра отдана за мужа нѣкоего князя Константина сярскаго и владѣла всю планину Деспотскую, иже нынѣ називается Дуспат. И прешедшым от боя ипъсалскаго лѣт 10, воздвижеся Вълкашанъ крал и сынъ его

Въ оригинала:

[1]) *На полето надлъжъ и до самия текстъ стои слѣдното заглавие написано съ киноварь*: **о разореніи Болгаріи от турков.** — [2]) болгарех. — [3]) вльдѣла. — [4]) Охритъ.

Марко Кралювик и братъ его Углешъ деспот, и Константин деспот, княз сарскій, и инія князи мнози, в лѣто от сотворенія міра 6870 (= 1362), и пойдоша на Сюлюмана[1]) в Андренополе. Собравше войску сербску, болгарску и греческу,
л. 64 об. вѣгдѣ до сто и двадесят хіляди, и пойдоша съ таковым | намѣреніем: да изгонят турков из Македоніи и из Өракія, не судивше, яко гнѣву Божіему никтоже может противитися. И турков не изгнаша, но сами от тѣхъ убіенни быша, и тамо кости ихъ падоша, и непогребенны пребыша, и многое множество: овіи убо въ острій меча умроша, овіи же въ плѣненіе ведени быша. И тогда храбрій юнакъ Марко Кралювик плѣненъ быст, такожде и Константинъ, княз сарскій, плѣненъ и отведенъ во Андреанопол и в темницу заключен вкупѣ и Марко; а Углеш деспот и Вълкашанъ, брат его, убіенни вкупѣ и царъ турскій Сюлюман убіенъ. Но аще и убіенъ быст царъ турскій[2]), обаче турци не ослабиша бранъ, но абіе положиша Амурата перваго царя. Онъ же абіе показася юнакъ, пойде въ Анадолію и собра войску 300 хіляди, и найма корабли генузевскихъ, не щадѣлъ злато, и привезъ множество многое воинство от Анадолъ: едини вышле на Калипол, другіи вышле на Енесъ, третія на Енида, четвертіи на Солунъ. И тіи, кои изыдоша на Калипол, управлени быша на Цариград противо греков, а тіи, кои изыдоша на Енес, управлени быша на болгаров, а тіи, кои изыдоша на Солунъ, управлени быша на сербов. И просипашася турци и исплѣтѣша по всей земли, якоже птицы по воздуху, и овіи убо христіанъ мечемъ закалаху, овіи же во плѣнъ отвождаху. И въ таковыя нужды суще, христіане именуеміи въ послѣднія погибели не мирствоваху между собою: болгарскій царъ біеши ся съ братом своим, сербскій[3]) же княз Лазар святый біеши ся съ нѣкоего вельможа, именем Николу. И в тѣхъ времен изыде Іоаннъ Палеолог, царъ греческій, противу турков и сразися на Дубравницѣ, иже и побѣжденъ быст от турков в лѣто 6889 (= 1381). В лѣто 6894 (= 1386) быст
л. 65. знаменіе | на небеси помраченія солнца, и в то лѣто пойде цар Мурат на Плошницъ, и идущу ему мимо Солунъ,—Солунъ же тогда обладаем бѣ веніціанами,—и видѣвше его убояшася и

Въ оригинала
1) Сюлумана. — 2) тускій. — 3) серпскій.

уставиша град и бѣжаша, греци же, тамошних жителей, затворишася во град. Мурат же видѣвше, яко град пусть ест, обступи его и начат бити. Калугеръ[1]) же нѣкто от монастыря святаго Іоанна Предтечи, иже нынѣ називается Чауш-монастыр, написавъ писмо, обявляя приход водный во град, глаголет сице: „здравствуй, на многа лѣта царю! Днесь солунскій царъ, а на другою год желаем видѣти тя въ Константинополѣ цар, и аще хощеши взяти град, ищи на таковомъ мѣстѣ приход воды во градѣ и отбій воду, и граждани сами предадуется в руки твоея". И написавши писмо, покладе его на стрѣлу и стрѣли луком на царскій чадар. И видѣвше турци писмо, прочетше и обрѣтоша воду и отбиша воду и тако сами граждани отвориша порти градскія. И тако взяша турци Солунъ град в лѣто 6896 (= 1388), и потом пойде на Плошницъ. Въ лѣто 6897 (= 1389) пойде цар Мурат на сербскаго, на княз Лазара святаго, и биха се на Косовом поле, мѣсяцъ іюн 15, и убіенъ быст Мурат, цар турскій, и княз Лазар святый.

По смерти Амурата наста сынъ его Баязет[2]) Илдъръмъ' сирѣчь[3]) „молній или перунъ". Онъ собравъ войску и пойде на Търнову и взя его в лѣто 6901 (=1393); царъ же болгарскій побѣже на Златицу, а потом на Самоков. Баязетъ[4]) же взя съ собою Марка Кралевик[5]) и Константина княза и пойде на Влашко, на Мирча воеводу. И Марко, видѣвши Мирчовою войску носяще пряпорцы и на пряпорцахъ образи святых и крести, не восхотя битися, убояся Бога, такожде и Константинъ. И видѣвше цар турскій, яко не хотят битися со христіанами, повелѣ туркам и съсѣкоша ихъ на кумати на мѣстѣ, идѣже | нынѣ називается Калугерово[6]), низше Букуреш, и сра- л. 65 об.
зившися побѣдиша турци Мирча воеводу. И в то время нападе нечаянно угорскій кралъ Сигизмунд или Жигмондъ на Никополю, и принужденъ быст Баязетъ[7]) сотворити миръ. И положи дан давати Мирчо султану турецкому, и пойде на Никополи и побѣди Сигизмунда[8]), угорскаго краля, и едва спасеся Сигизмунд[9]).

Въ оригинала:

[1]) кълугъръ. — [2]) и [4]) Бъязетъ. — [3]) сирѣче. — [5]) Кралювикик. — [6]) Кълугерово. — [7]) Бъязатъ. — [8]) и [9]) Сигмизунда и Сигмизмунд.

о Сигизмунда[1]), краля угорскаго.

Сей Сигизмунд[2]), кралъ угорскій, бѣ присланъ от святѣйшій папы римскаго въ помощъ грекам и болгаром. Бывшій ему у папы для ради окоронованія кралскаго[3]), и бывшіи бесѣди воспомянулъ папи вся дѣющіяся в Болгаріи и в Греціи от турков. Папа же услышавши умилися и совѣтова всѣхъ еvропейских князей, склонилъ Карла шестаго, краля французскаго, Филипа, герцога бургонскаго, веницѣянов, родосцовъ, поляков, вкупѣ же и Сигизмунд, кралъ угорскій, и вси согласно удариша на турков, обаче ничто не успѣша: Сигизмундъ едва успѣлъ самъ спасти живот свой на струяхъ дунайскихъ.

о Баязета, царя турскаго.

Тогда Баязет, видѣвши таковое счастіе[4]), яко толикое множество не могоша побѣдити его, возгордѣся и пойде без всякаго опасенія на Цариград, веземши[5]) съ собою и болгарскихъ князей, Вълка доброѵанскаго и Лазара еvхаитскаго, и пойде и обступи Цариград, а окрестнія гради всѣхъ разори. И держа Цариград въ осаду, сирѣчь масарѣ, цѣлія 10 год, и непремѣнно взялъ бы его, аще не бы припѣтствовалъ ему Тамерланъ, султанъ татарскій, изшедшій из Меотіих и из Каръбеазских горъ съ пят соть тысящъ татаров и плѣнилъ Скиѳіею,
л. 66. Сармаціею[6]), Мидію, Месопотаміею, Персію и Анатоліею[7]). | Услышавша сія, Баязет убояся и принужден быст оставити Цариград и пойти въ Анадолъ противу Тамерлана, а въ Македоніею оставляетъ вмѣсто себѣ двоихъ[8]) синов своихъ, Іозюм Муслумана и Муса, и заповѣда имъ не ослабѣвати войну на оставшихся болгаров и сербов, но неотслабно битися, а сам пойде на Тамерлана. И сразившихся побѣди Тамерланъ Баязета и взя его въ плѣн[9]), и заключи его въ желѣзную клѣтку, сирѣчь кафесъ, и не могъ стерпѣти Баязет скорби, убися самъ себѣ.

о Іозум Муслумана и Муса, брата его, царей турских[10]).

По смерти Баязетовой насташа на царство турское Іозум

Въ оригинала:

[1]) и [2]) Сигмизунда и Сигмизунд. — [3]) *На полето срѣщу тия двѣ думи стои:* пріятія короны царскія. — [4]) счачтіе. — [5]) взмемши. — [6]) Сармациею.— [7]) Анатотіею. — [8]) двохъ. — [9]) въ лѣн. — [10]) турсих.

Муслуманъ и брат его Муса в лѣто 6916 (=1408). И тако согласившися два брата единъ да идетъ на сербов, а другій на болгаров. И потом сваришася между собою и начаша битися и сотвориша много кровопролитіе, и Ахмет паша, зятъ ихъ, ста между ими и сотвори миръ. И тако пойде султан Мусіа на сербов, взявши съ собою и болгарских князей, иже имѣяху турци под власти своей, Вълка добриџанскаго и Лазара еvхитскаго, в лѣто 6917 (= 1409). Такожде Іозум Муслуман султан взя съ собою Ахмет пашу, зятѣ своего, и пойде путем філіпополским на болгаров в Самоков, султанъ же Мусіа пойде путем сярским на сербов. И какъ пріиде султан Іозюм[1]) Муслуманъ на Філіпополе, раздѣли войску на двое и посла Ахмет пашу на Златицу, а сам пойде на Самоков. И какъ пріиде на Костенецъ между горам великим, и стекошася болгаре из горах великих нощію и убиша его тамо в лѣто 6919 (=1411). Услышавши сія брат его, султан Мусіа, и разгнѣвася и уби Вълка и Лазара, иже имѣяше съ собою, и остави сербовъ и возвратися на болгаров в лѣто 6921 (= 1413), и расипа болгаров и уби царя болгарскаго Іоанна Шишмана на рѣцѣ Искрѣ, потом пойде да плѣни Златицу. | Братъ же Шишмана, л. 66 об. царя болгарскаго, Георгіе деспот, цар видинскій, услышавъ, яко брат его убіенъ быст, собрав множество войску: болгари, и маџари, и серби, и пойде на Златицу в лѣто 6929 (=1421) и уби Іозум Муслумана, султана[2]) турскаго, и Ахмет пашу, зятя царскаго, и возвратися в Видинъ. По Іозума наста въ турков Мохаметъ, обаче весма мало время, умре, а по нем наста Мурат вторый.

о Втором Муратѣ, царѣ турском.

По смерти Мохаметовой наста въ турков Муратъ[3]) вторый в лѣто 6930 (= 1422). За его время умре царица Марія, мати царя Георгія, в лѣто 6932 (=1424); за его время преставися Стефан деспот, господинъ сербскій, въ лѣто 6935 (=1427); за его время быст знаменіе помраченія солнца, и быст тма по всей земли, и видѣни быша звѣзды, якоже в нощи, в лѣто 6941 (=1433), мѣсяца іулія 17. И онъ прежде всѣх

Въ оригинала:
[1]) Ізюм. — [2]) султа. — [3]) Амуратъ.

пріиде на Георгія, царя болгарскаго. Георгій же, не имѣя съ чѣмъ[1]) противитися ему, миръ проси. Муратъ же узя сестру его Марію за жену, и миръ сотвори, пойде на сербов и плѣни сербску землю и взя гради Борчь и Раваницу в лѣто 6946 (=1438); таже пріиде въ Болгаріи изгори град Скопія, и в немъ много души изгорѣша, и окрестнія град[и] поплѣни; таже пойде и узя град Семередов в лѣто 6947 (=1439). Болгарскій же цар, не имѣя войску противитися ему, пойде въ унгорской земли, собра унгоров и своихъ и пріиде и найде Мурата в Баръ град, и сразишася, и побѣди Георгіе Мурата и узя Баръ град в лѣто 6949 (=1441). И паки пойде въ унгорской земли Георгіе, турскій же паша узя град Ново-Бърдо, и пойде на Белъ-град. Султанъ же Муратъ пойде на Босну и плѣни Босну, тоже пойде на арбанасѣхъ. Арбанаскій же цар Іоаннъ Кастріотъ, не имѣя съ чѣмъ[2]) противитися ему, миръ проси. |
л. 67. Муратъ же проси от него дѣтей его въ залогъ вѣрности ради, и даде Іоан Кастріот Мурату всѣхъ дѣтей своих мужеска полу 4: Георгій, Константин, и Іоаннъ, и Станиславъ, и 3 дщерей. Таже пойде на Аморею, слышавши, яко царей аморейских, братія Константина Палеолога, Димитрія и Ѳома, имѣют междусобную бран. Ѳома же, слышавши, я[ко] грядет султан[3]) турскій на мору, пойде мирно в срѣтеніе ему, обѣщаяся доброволно отдати султану част земли своей, а бы живота его не лишил. Димитрій же сопротивился и по малом сопротивленіи видѣлъ, яко не может стати противу султана, оставляет[4]) Аморею и бѣжит въ Римъ къ папы, взявши съ собою и главу святаго апостола Андрея. Услышавши папа, яко идет к нему Димитрій, цар аморейскій, изыде ему въ срѣтеніи[5]) и пріимал его торжествено[6]). Димитрій же обявил папы вся дѣямая от турков в земли греческой и просил помощи от папы. Папа же отвѣщав ему сице: „вѣмъ азъ, яко общій врагъ ест христіаном всѣм нам султанъ турскій, обаче ест между христіаном несогласност въ вѣрѣ, и аще изволят вси, сирѣчь, грецы, болгары, сербы, пріимати догму римскую, то согласившихъ ся вси, сирѣч, франзизи, венициянии, немци, маџари, поляки — вси вкупѣ пойдут на турков“, и написавших до болгарскаго царя

Въ оригинала:

[1]) и [2]) чимъ. — [3]) султат. — [4]) уставляет. — [5]) срѣтніи. — [6]) торжствено.

Георгія и до сербов, ищуще отвѣта. Болгарскій же цар Георгій не изволи на совѣта сего, и разорися совѣт | той — не л. 67 об. пойдоша серби и болгари и арбанаси. Они же собрашася вси, сирѣчь караманцы, грецы, венициани, поляки, франзизи, унгры, и пойдоша на[1]) турков, имуще предводителя Димитрія Палеолога. И в первом сраженіи убіенъ быст Димитрій Палеологъ, и отсѣчена глава его и отнесенна в турскою войску в поруганіе всѣм; таже, положенна въ коженом мѣшку (торбу), медом наполненна, дабы прѣсна отнесенна въ Брусіи до султана турскаго въ знаменіи славной побѣди. Войска же папи толико множество упаде, яко турци главах[2]) рѣзаху и великія могили дѣлаху[3]), а тѣлесах ихъ великія горы дѣлаху въ знаменіе вѣчное, и бѣ страх и ужасъ всѣм зрящым. И сія видѣвши, Мурат вознесеся сердцем, не вѣдая, яко сія сила дана ест ему от Вышняго, потом поруганъ быст от младаго[4]) отрока,—слѣдующе слово скажу подробно. Сей султан Мурат ходи въ Рилскій монастыр и дарова планину рилскую монастырю; и даровал поле монастырям[5]) святогорскым, називаемое Каламарія ходатайством Маріи царици, сестри царей болгарских. Таже пойде на Анадол на Юзум Хасана, шаха персійскаго, а въ Андреянопол остави сына своего, Мохамета втораго султана.

о Георгія, царя болгарском.

В лѣто 6952 (=1444) согласишася[6]) Георгій деспот, цар болгарскій[7]), и кралъ Владиславъ и Янкул воевода и собраша множество войску[8]) и раздѣлишася на три части: Георгій деспот пойде на Златицу и разби пашу турскою, таже пойде на Ниш и разби везиря турскаго под Ниш, таже пойде въ Сербіи; | Янкул же воевода пойде на Влашко и разби Магзетъ л. 68. бега, таже разби пашу турскую на Яловицу, и истеря всѣх турков из Влашко, таже прейде Дунавъ, пойде на Търнову; кралъ же Владиславъ пойде въ Доброуѣ и обступи град Варна. Султанъ же турскій Мохамет упражнѣшеся[9]) во играхъ. Въ тѣх временъ возвратися султан Мурат от Юзюм Хасана и пріиде во град Бруса; везиръ же турскій написа до него, яко

Въ оригинала:
[1]) ну. — [2]) клавах. — [3]) дѣла. — [4]) мадаго. — [5]) мънъстырям. — [6]) соглашишася. — [7]) болгалскій. — [8]) войсу. — [9]) упразнѣщеся.

султан Мехмет нерадит о войнѣ, и хотят гявури взяти Андреянопол. Онъ же слышавъ сія, абіе взя 300 хіляди войску и предвари на Варну, тогда и султан Мехмет пріиде на Шумен, и сразишася и убиша турци на Варну Владислава краля в лѣто 6953 (=1445). Янкул же слышав, яко убіенъ быст крал Владиславъ, возвратися въ Влашко; Георгіе же деспот истера всѣх турков из Сербію, пріиде под Софію. Въ то время пріиде Георгіе Арбанасъ бейлѣр-бей, прозиваемый Скендер, съ ним вкупѣ и урумели пашасу на Георгія, царя болгарскаго.

о Георгія Арбанаса, Скендера прозваніем.

Сей Георгій Скендеръ бѣ сынъ Іоанна Кастріота, царя албанскаго[1]), отданъ въ залог, якоже рѣхъ прежде, от отца своего съ братіем своим султану Мурату. Султанъ же Мурат уби всѣхъ братіях его, а его не уби, но сотвори[2]) его бейлѣръ-бей и нарече Скендеръ, сирѣч Александръ вторый, за юнашство его. И онъ ищеше причину да избѣгти от турков, зане слышал бѣ, яко отецъ его умре, и султанъ Мурат послалъ
л. 68 об. войску завладѣти землю его. И когда | хотяху сразитися, онъ отправилъ пашу напред, и сразившися крѣпко, побѣди Георгіе деспот пашу и взя его въ плѣнъ. Георгій же Арбанасъ Скендеръ[3]) побѣже, взявши со собою 300 албннцовъ в отечество свое. Егда же приближися до Крою град, столицу арбанаскую, слыша, яко турскій паша обиколилъ[4]) град и хощет взяти его. Онъ же пойде у Черну гору и согласися со сербов черногорскыхъ, и взя нѣсколку войску сербску, таже пріиде въ Албаніи. И услышавше албанцы пришествія его, возрадовашася зѣло и стекошася от всѣх странъ къ нему; онъ же взяв 12 хіляди войску и пойде до Крою, и нощію нападе на турков и исячи 40 хіляди турску войску и узя град. Услышавши сія Мурат и Мехмет сынъ, разгнѣвашася зѣло, и взя султанъ Мурат 300 хіляди войску избранну и пойде на Георгія Скендера[5]) албанца, и раздѣли войску на двое, обступи град Крою и град водный Дурацо. Георгіе же взя 30 хіляди войску и нападе нощію

Въ оригинала:

[1]) *На полето тази дума е обяснена*: арнавутскаго.—[2]) сотво. — [3]) Скендръ. — [4]) обикулилъ. — [5]) Скендра.

нечаянно на турковъ и исяче половина турску войску. Въ другую нощь такожде сотвори и прогна турков от Албаніи. Муратъ, не имѣя что сотворити, возвратися и пойде на сербов и разби Янкула на Косову в лѣто 6957 (=1449); таже возвратися в Андреянополе[1]), умре в лѣто 6959 (=1451). Наста сынъ его Мехмет вторый на царство въ лѣто 6960 (=1452).

о Мехмета, султана турскаго.

По[2]) смерти Мурата втораго наста на царство турское | султанъ Мехмет вторый. Онъ остави сербов и болгаров и л. 69.
албанцов и пойде на греков и обступи Цариград. Прежде согради град выше Цариграда; таже повелѣ и содѣлаша 70 кораблей[3]) ручныхъ, сирѣчь чектерій, и обступи град в лѣто 6961 (=1453); таже пустиша 70 корабле въ тѣсноти Черного моря, и дойдоша до Галати и не могоша[4]) преити, понеже бѣ верига желѣзная от Галаты до Цариград чрез море. По случаю же повѣя вѣтръ южній крѣпко, и разволновася море, и волни морскія покриша веригу. Турки же видѣвше прейдоша чрез волнами веригу и обступиша град, и по суху, и по море. Грецы же, видѣвше дѣющаяся, отчаяшася живота и приуготовишася вси умрети за отечество свое, а не датися туркам. И бишася три три, и упаде мертвых от греков и от турков болше нежели 200 хіліяди, и начаша грецы отслабѣвати. Царъ же греческій, видѣвъ конечнія погибели граду и его, облечеся въ простія одежды, хотя отмастити Мохамету, такожде и брат его Өеофилъ Палеолог, идущи же имъ до Мохамета, убіенни быша на пути. И тогда турци наполниша всѣхъ улицахъ цариградскихъ, и кто может да скажет тогдашное безчестіе цароградскым христіаном? Повелѣ царъ турскій своим туркам три дни кто, что хощет, да дѣлает. Тогда турци старихъ сѣчаху, младых в плѣнъ взимаху, дѣвицъ скверняху, младых женъ скверняху, младых калугерицъ[5]) скверняху, богатыхъ обираху. Сія быша три дни. По три дни повелѣ султанъ да изведут всѣх цароградскых | христіанъ, кои спасли л. 69 об.
живот свой, на Атъ-мегдану, особно боляров, особно простих, и вопроси султан боляров: „гдѣ сте скрыли богатство ваше?“

Въ оригинала:

[1]) Андеянополе. — [2]) *На полето надлъжъ и близо до текста стои слѣдното заглавие, написано съ киноварь:* **о разореніи Цари-града.** — [3]) куравлей. — [4]) номогоша. — [5]) кълугърицъ.

Они же отвѣщаша: „мы толико имѣхом попеченіе о сохраненіе живот нашъ, а о богатство никако“. Тогда призва султанъ слуги ихъ и вопроси ихъ; слуги же обявиша сокровища ихъ, гдѣ сут скрыти. И повелѣ султанъ износити злато, и сребро, и каменіе многоцѣнных на Атъ-мегдану, и несоша и содѣлаша могила великая от злата и от сребро и каменіе многоцѣнных, и иных[1]) подобных вещей; таже изнесоша богатства, иже бѣ положенна въ церков святіи Софіи, и здѣлаша и другою могилу. И когда видѣ султанъ Мухамет толико богатство[2]), удивися и призва всѣхъ чиноначалниковъ своихъ, и показа имъ безчисленное богатство греческим болярам, и абіе повелѣ мучити их яко сребролюбцовъ; они же, взявше ихъ без милости, всѣхъ посѣкоша, и женах и дѣтей ихъ, а простаго народа раздѣли своим туркам въ робство, и тако погибе весь народ цареградских христіанъ. Потом пойде султанъ Мехмет до патріаршіи, —бѣ тогда патріаршія, идѣже нынѣ есть чамія султан Мехмет, она прежде бѣ церква храм святых апостол, сотворенна от царици Ірини, жены царя великаго Іустиніана, — и изыде патріархъ въ срѣтеніе ему со всем сущым народом и обрѣтшыхся[3]) тамо, и поклонися султану. Онъ же вопроси его: „ты кто еси?“ Онъ же рече: „азъ есмъ отецъ народом симъ“. Онъ же рече ему: „ты ли еси великій попъ?“ Онъ же отвѣща:
л. 70. „ей, великій и многолѣтній царю“. Султанъ же | рече ему: „се дарую тебѣ живот твой, и дарую тебѣ и церковъ сію, и дарую тебѣ по хіляду желтици лѣфа на год, и будешъ тако, якоже был еси и прежде“. Патріархъ же рече султану: „многолѣтній и великій царю, аще обрѣтох милость пред тобою, то подаруй мнѣ и народа сего, иже есть со мною“. Султанъ же рече ему: „елико[4]) сут калугери[5]) и поповъ подарую, а мірских не подарую, понеже обрѣтохъ ихъ душмани отечеству своему, имуще премножество злата и сребра, и не восхотѣша наимати[6]) войску въ защищенія[7]) отечества своего“. И пойде султанъ въ свояси.

В лѣто же 6962 (=1454) собра султан Мехмет войску около 500 хіляди и пойде на оставшіися грады болгарскія и сербскія. Идущу же ему путем, постиже въ Филіпополе, [и] слы-

---

Въ оригинала:
1) инных. — 2) богатсво. — 3) обрѣшыхсн. — 4) елилко. — 5) кълугъри. — 6) наимаити. — 7) зъщищенія.

шавъ, яко въ Туловское поле, сирѣчь Кързанлашкое[1]), есть войска болгарская, крыющася между горами, пославъ пашу [съ] 150 хіляди войску, и пойдоша до Туловское поле. Тамо же не бѣ войска, но народ простій — жени и дѣтей, крыющася между горами, собравшыхъ ся отъ разных градов и селах, сирѣчь Черпан и села его, Велта и села его, Загура и села его, такожде и Сливенъ. И видѣвше народ пришествіе турское, убояшася зѣло и возопиша веліим гласом даже до небесъ: „Господи помилуй!“ И услыша Господь гласа ихъ, и абіе изыде мъгла из земли и покри поле то, и быст тма великая. Турци же возмнѣша, яко болгаре нападоша на ныхъ нечаянно, и начаша битися | между собою, и избишася даже до единаго, и л. 70 об.
егда же не оста ни един, и тогда паки взя ся мъгла на воздусѣ. Народъ же, видѣвши таковое чудо Божіе, прославиша Бога и святаго Николаа, ибо мънастыр бѣ въ гору тую, храм святый Николае, и нарекоша от тогда имя граду тому Мъглишъ и до днесь. Султанъ же Мехмет, невѣдая ничто, пойде на Самоков, Зинанъ пашу же посла на Златицу, и паша разби и узя Златицу, таже пойде на Видинъ; султанъ же узя Самоков, таже Софію и Нишъ, таже пойде у Сербско, расипа град Остръвицу, таже Ново-бърдо и Ситницу съ окрестных градов въ лѣто 6963 (=1455). Зинанъ паша же бися съ Георгіем[2]), царем болгарскым, и побѣдив[3]) изгна его изъ Видинъ, и улови его жива у Купиннику в лѣто 6964 (=1456); султанъ же пойде под Белъ-град и бися съ Янкулом[4]), и разби Янкул[5]) султана под Бѣли-градо, кръстуши и рани его въ бедро; тоежде[6]) лѣто умре Янкул въ Бѣлъ-град. Въ лѣто 6965 (=1457) прійдоша угри въ Бѣлъ-град и взяша его, и убиша княза Цилъскора Ориха(?), и краля Владислава свезаша у Бѣлъ-град; въ тоежде[7]) лѣто преставися благочестивый цар Георгіе[8]) болгарскій доброю смертію; въ тоежде[9]) лѣто преставися и царица его Ірина[10]) у Руднику; въ тойжде день побѣже Гръгуръ и царица Марія, сестра Лазарова деспота, Мехмет бегу на порту. В лѣто 6966 (=1458) умре крал Владислав, сынъ краля Арлбета; и в то лѣто преставися деспот Лазар. — *Доздѣ конецъ болгарским царем* | *и князем, и сербскым деспотам*[11]) *и князем* л. 71.

Въ оригинала:

[1]) Къзалашкое. — [2]) Греоргіем. — [3]) попѣдивъ. — [4]) Янком. — [5]) Янкол. — [6]), [7]) и [9]) тойжде. — [8]) Горгіе. — [10]) Іринна. — [11]) десподам.

белоградскым, а боснянским[1]) *потом.*—Болгарскій цар Георгіе, деспот прозиваемій, бѣ зятъ деспота Стефана белоградскаго, сынъ Лазара святаго. Стефанъ деспот роди двѣ дщери, Ірина и Марія, и единаго сына Лазара деспота: Ірина бѣ жена Георгію деспоту, царю болгарскому, Марія же побѣже до султана турскаго Мехмета. Георгіе же цар роди со Ириною едного сына, именем Стефанъ, умре без царство послѣ отца своего лѣт 10. в лѣто 6985 (=1477); роди же и едину дщерь, именем Марію, умре в лѣто 6995 (= 1487) у Ежеву, а от Стефана и от Маріи, сестри его, осташа ли дѣтей, нѣст извѣстно; такожде и от Іоанна Шишмана, царя болгарскаго, осташа ли дѣтей, нѣст извѣстно, сего ради *здѣ конецъ пожихом болгарскым царем и князем.*

Султанъ же турскій Мехмет, бывшій раненъ от Янкула[2]), возвратися въ Цариград; таже пойде въ Анадол и узя град Синоп, таже пойде на Изюм-Хасана, шаха персідскаго и, егда возвратися, пойде въ Трапезонд на оставшагося царя греческаго Давида Комнина, зята шаха перскаго. Давидъ же, видѣвъ, яко не может стати противу таковаго силнаго царя, проси миръ таковым примером, яко да отдастъ султану царство свое, султанъ же да даст ему другой земли,—и пріиде со женою и дѣтми своими. Султанъ же повелѣ и заклаша его, и жену его, и 6 дѣтей его, толико едину прекрасную девичку оставиша. Тогда быст *конецъ и царем греческим.*

о Царей греческыхъ.

л. 71 об. По смерти Іоанна Палеолога наста сынъ его Мануил Палеолог на царство греческое. Онъ роди сынове 5: единъ пострижеся[3]) калугер[4]), осташа 4: Константин, Ѳеофил, Димитрій и Ѳома. Димитрій и Ѳома убіенни быша въ Аморею, Константинъ же и Ѳеофілъ убіени быша въ Цариградѣ. Давидъ же, трапезонскій цар, бѣ от рода Комнина, прежде Палеологов бывших царей греческых, и скончашася весь[5]) родъ царей греческых в лѣто 6970 (=1462). В лѣто же 6971 (= 1463) пойде турскій султан Мехмет на Босну на оставшагося краля Стефана сербскаго, и прія Мухамет всю Босну и краля Сте-

Въ оригинала:
[1]) боснянским.—[2]) Янкола. — [3]) постижеся. — [4]) кълугър. — [5]) версь.

фана ухвати и закла его, кралица же побѣже въ Венеціи[1]). — *Здѣсь конецъ и боснянским кралем и князем сербскым.* — Въ лѣто же 6974 (=1466) пойде султанъ Мехмет воева на арбанасѣ и плѣни ихъ и множество многое изсѣче от нихъ, и Скендера[2]) из земли прогна, и созда тамо град, рекомый Коннихъ, обаче совершено побѣдити ихъ не може́; таже и в другую год ходи и паки ничто не успѣ. Потом пойде в лѣто 6976 (= 1468) на Караманію и разби град Гавалу, и иныя многія градове узя; таже пойде султанъ Мехмет на шахъ Узюм-Хасана съ Ісаакіем везирем и двоихъ[3]) сынов его, Баязетом и Мустафою, и тамо погибе паша урумелійскій хасъ-Мурат, и иніи мнози съ нимъ на рѣцѣ Ефрату. Въ лѣто же 6987 (= 1479) пойде султан Мехмет на Георгія Кастріота, царя албанскаго, Скендера[4]) прозваніем, и обступи град Крою и Дураца, и бишася много, и много войску погуби султан турскій и не може́ ничто сотворити ему, возвратися съ стидом въ Цариград. Потом посилает ему | дары многоцѣннія съ тако- л. 72.
вым писаніем: „Божіею милостію царъ востока и запада посилает миръ, а не здравіе албанскому Кастріоту, проименованному по своей храбрости Скендеръ[5]) бегу (новому Александру)“.— На сію грамоту отвѣщает онъ тако: „Георгій Кастріот, Божіею милостію цар албанскій и герцогъ епирскій, посилает здравіе, а не мир Мухамету второму, турскому тиранну, нареченному по своим дѣлам „фет-агань“ (непріятелем христіанъ) и „фета-аген“ (страшилище персам). И тако по малом времени скончася Георгій Кастріотъ, цар албанскій, своею смертію, царствова лѣт 32. А по немъ наста сынъ его Іоаннъ на царство албанское, млад сущи 16 лѣтъ толико, и не могъ управитися противу турковъ. И разориша турци всю Албанскую землю в лѣто 6988 (=1480); Іоаннъ же сынъ Георгіов пойде у Венеціи. — *Здѣ конецъ и албанскым царям и князем.*—В лѣто же 6989 (= 1481) пойде султанъ Мухаметъ прѣко море, умре тамо. Мустафа, старшій сынъ его, пріемъ царство в лѣто 6990 (=1482), обаче весма мало поживѣл, умре; а по немъ на-

Въ оригинала:

[1]) *Тукъ слѣдватъ думитѣ:* |потомъ же пойде на арбанаси.| *Рамката показва, че тия думи нѣматъ никакво отношение нито къмъ прѣдното, нито къмъ слѣдното, за това ние ги изпущаме, още повече че за похода на султана срѣщу арбанаситѣ се разказва по-долу.* — [2]) Скендра. — [3]) двохъ. — [4]) Скендрера.— [5]) Скандеръ.

сташа братія его, Баязет и Зизим. За его время быст великое тресеніе по вселѣннѣй, и за его время быст чудо въ Цариградѣ. Молнія бо огнепалная[1]) снизшедъ с небесе, якоже иногда на содомитѣни, и попали быліе прашное и оружія царская, иже въ единой церкви хранимо сущи, и съ иже близ окрест мѣста того многими зданіими сущими и храминами[2]) турскими
л. 72 об. многими и съ иже въ нихъ просто тако | живущими всѣми. — *Доздѣ конецъ царем и князем греческим вкупѣ и болгарскым, и сербским, и албанскимъ*, сирѣчь *арнаутским*. — Истребленны быша, аки въ потопѣ, мечем турским бившихся съ турками лѣт 127, почавших битися въ лѣто 6869 (=1361) и бихася даже до лѣто 6998 (=1490). И кто может сказати тогдашную нужду[3]), бывшую христіанам западным, и кой умъ постигнет, или кой языкъ изретъ [?] тогдашнему на христіанам гнѣву Божію? Нужда, и зло, и лютост обія вся грады и страны западныя, елико ниже уши слышаша, ниже очи видѣша: иніи мечем убіенни быша, друзіи же в плѣнь отведени быша, овіи же смертію безвременную пожжени быша (сирѣчь чумую), от смерти же оставшія гладом погибоша, — таков убо гладъ быст по всѣм странам, яковъ же не быст от сложенія міра, ниже потом да будет (Христе милостивый!), — а ихже глад не погуби, сихъ попущеніем Божіим волци, въ нощехъ и днехъ нападающе, снѣдаху. Увы, умиленъ позоръ бѣ видѣти: осташа грады пусти, и села пусти, оста земля всѣхъ добрыхъ пуста и людей, и скотов, и плодов! Не бѣ началникъ, ниже судія, ниже путевождь въ людехъ, ниже избавляяй[4]), ниже спасаяй! И тогда сбытся слово пророческое на нихъ, глаголющаго от лица Господня: „сего ради живу азъ, глаголетъ Адонаі Господь, воистину, понеже святая моя оскверниле есте всѣми мерзостми вашими, и азъ отрину вы, и не пощадитъ око мое, и азъ не помилую васъ: четвертъ васъ смертію потребится, и четвертъ
л. 73. васъ гладом скончаются средѣ | васъ, четвертъ же васъ падетъ мечем окрестъ васъ, четвертъ же васъ расыплю по всему вѣтру и мечь извлеку въ слѣдъ васъ. И скончается ярость моя и гнѣвъ мой на васъ, и утѣшюся; и увѣдите, яко Господь глаголах въ ярости моей, внегда скончати ми гнѣвъ мой

Въ оригинала:

[1]) огнепаная. — [2]) храминани. — [3]) нужу. — [4]) избавляй.

на вас". Сими четырми казнами истреби Богъ от земли четыри царствъ христіанскихъ и вси христіани обрѣтающихся въ Европѣ, егда попираху святая и съ небреженіем живуще, толико имя христіанское бѣ на нихъ, дѣлами же превосхождаху нечестивыхъ.

о Втором Селимѣ, султана турскомъ.

По смерти Баязета и Зизима, султанов турских, наста на царство турское Селимъ вторый. Онъ еще въ животѣ отца своего Баязета убѣжалъ въ земли татарской и женился на дщеры нѣкоего татарскаго хана, собралъ многочисленное войско из подвластныхъ ему народов и завладѣлъ многими грады в татарской земли, Крымъ, Кафы, и послѣ Белъ-град влашкій и Келію. Таже пошалъ на отца своего въ Цариград и сразился съ отцем своим, и бысть побѣжденъ от отца своего Баязета, обаче онъ не отчаялся, но в другой год собралъ кромѣ татаров много и турков, и сербов, и болгаров. Янычары же Баязетовы, видѣвше толико множеству войску Селимову, не восхотѣша битися, Баязетъ же отдади престолъ сыну своему и нехотя. Селимъ же посла отца своего въ заточеніе, онъ же мало поживъ умре; таже и двоихъ[1]) братіях своихъ убилъ Селимъ.

о Втором разореніи Болгаріи.

Сей безбожній Селим, царь турскій, наустенъ от патріарха константинополскаго истребити власт от болгаров и от сербов, понеже аще и под турской власти бѣ Болгарія, обаче князи и пани, приставшіи служити на войсцѣ турскому царю, кождо всякъ чинъ и отечину держаху и владяху, явѣ есть отсюду, яко и онъ собра серби и болгары быти отца своего. Глаголетъ ему патріархъ тако: „вѣси ли, о царю, что еси сотворилъ? Нынѣ ты собрал еси болгаров и сербов и взялъ еси Цариград, а заутра они сами соберутся на тя и возмут Цариград. Но аще хощеши имѣти царство твое покойно[2]), истреби от нихъ власть и началство, и всякаго благороднаго и епископов да[3]) не будетъ от языка того, понеже варвары тія не- л. 73 об.

Въ оригинала:
[1]) двохъ. — [2]) покой. — [3]) де.

постоянни суть и невѣроятни царству твоему. Пріятелски совѣтую тя, да не постраждеши и ты, якоже и царіе гречестіи". Тогда той цар Селим вторій пойде от Константинополь въ Търнову и даде повелѣніе таковое: „всякъ, кто благороднії, аще изволитъ пріимати турскую вѣру, да будет въ первый чинъ свой; аще ли не изволит, да возмется от него вся богатства и власт и отечнину, и да будет яко единъ от простихъ людей". И тогда кои пріяша турскую вѣру, осташа в первый чинъ свой, а кои не восхотѣша, убиваеми бываху. Прежде же всѣхъ низверже патріарха и уби его, таже и благородных, иныхъ убиваше, а иным богатство восхищаше; церквей до основаніе разоряше, мощей святыхъ огнем сожже, |
л. 74. других в Царъ-град отнесе; нищым тяжкія дани наложи; въ то время и святый мученик Георгій Новій пострада, и тако вся Болгарія пострада. Потом возвратися въ Цариград, одвое грекам сотвори, ибо пойде на другою год въ Анадол, таже и во островах греческих[1]), без числа народа изби, и без числа турскою вѣру пріяша, и без числа богатства собра, около сто кораблей, и посла въ Цариград. Обаче не въ долго время наслаждался и умре[2]) весма скоро по возвращеніе въ Цариград, а по нем наста Сюлюманъ вторій, сынъ его.

По смерти Селима наста на царство турское Сюлюман[3]) вторый в лѣто Господне 1525. Онъ имѣлъ бой съ венициянами, узялъ островъ Родосъ и наложил тяжкія дани народом, и мучилъ народа весма сурово и люто, елико что многія матери погребали въ землю живыхъ дѣтей своихъ, дабы избавлени были плачевнѣйшія нужды. Таже пошалъ на немцов, не могъ побѣдити, возвратился; узялъ остров Хіо (Сакжзъ); таже пошалъ на унгуров, обступилъ Цигенту, и не могъ [взяти]; умре от скорбы в лѣто Господне 1566. А по нем наста Селим третій, царствовалъ лѣт 12, а по немъ наста Амурат третій. Онъ имѣлъ бой съ нѣмцов и побѣдил ихъ, узялъ град Аварин и Стригонъ и померъ в лѣто 1595. А по немъ наста на царство Мохамет третій, сынъ его. Онъ имѣлъ бой съ унгурскым кралем, умеръ в скорости[4]) в лѣто 1603 год. А по нем наста
л. 74 об. на царство Ахмет. Онъ пожилъ мирно умре | въ лѣто 1608.

Въ оригинала:
[1]) гречесих. — [2]) уме. — [3]) Сюлуману. — [4]) скороти.

А по немъ наста на царство турское Осман, сынъ Ахметов, и мало время пожилъ умер, удавлен от янычарях в лѣто 1622. А по нем наста на царство Мустафа, положенъ в заточеніе, царствова лѣт 12. По нем наста на царство турское Амурат четвертый. Онъ имѣ бой съ перси, узя великій Багдат, такожде вскорѣ умре. А по нем наста брат его Ибрахим, и сей удавленъ янычарами в лѣто 1645. А по нем насталъ Мухамет четвертый, изгнанъ от янычарах[1]). А по немъ насталъ Сулуманъ, и той же тако изгнанъ от янычарахъ[2]). А потом наста на царство Мустафа. Онъ имѣл великою бран съ цесарем нѣмецким[3]); и онъ такожде изгнанъ от янычарахъ. По нем наста Ахмет третій в лѣто 1705. За его время быст зурба, сирѣчь мятежь. Патрона нѣкто арбанасъ воздвиже ковъ на султанъ Ахмета и изгна его, и вмѣсто его быст султан Махмут. А по нем наста на царство турское братъ его Османъ третій в лѣто 1750. А послѣ Османа наста на царство турское султанъ Мустафа третій, сынъ Ахмета третіяго, въ лѣто 1757[4]). Онъ имѣ бой съ великой государнѣ[5]) Екатерины російской, еще не укончил бой, умре от скорби. (А по нем наста брат его Хамит султанъ[6]).

о Мустафѣ третом[7]), султана турскаго.

Сей султан Мустафа третій взыде на престол в лѣто Господне 1757, бѣ великій непріятель христіанскій. В началѣ царствованія своего абіе повелѣ | христіанам черную одежду л. 75.
носити; таже повелѣ 70 хіліяди христіанъ убити в Цариградѣ в лѣто 1760. Везиръ же великій Ибръхим паша и другіи великіи совѣтницы не изволиша на сіе дѣло. Онъ же, не имѣя что сотворити, повелѣ приложити одвое харачь христіанам, на сіе изволиши великіи совѣтницы его. И егда собрашася вси на диван велицїи боляри и хотяху подтвердити сіе дѣло, сирѣчь подписатися, и егда простре цар руку подписатися, абіе нача земля трѣстися, и тресяся три части от часа в лѣто 1764, мѣсяца маія ден 6, час 12. И падоша стѣни градскія, и падоша вси чаміи великіи, и падоша храмини велпкіи, и паде везир-хану, кучюк-хамам, и умроша 70 хіліяди народа от всѣх языков за третая четверт от часа, а мѣсто, идѣже

Въ оригинала:

[1]) и [2]) енычарах. — [3]) немѣцким. — [4]) *Тази дата е отбѣлѣзана на полето.* — [5]) госодарнѣ. — [6]) *Послѣдната фраза е зачертана съ червено мастило.* — [7]) третри.

бѣ диван, упаде въ земли, и изыде вода на том мѣстѣ. И то
видѣвше турцы, убояшася и престаша от дѣла сія. Цар же
потом повелѣ патріарху запретити христіанам не приходити в
двор царскій на панагир мѣсяца іулій 13 на собор святаго
архангела Гавріила. Архангелъ же Гавріил явися ему во снѣ
и би его крѣпко, и рече ему: „убию тя до смерти, аще не
пустиши христіан в дому моем на празник мой“. Цар же,
мнѣвъ яко Богъ есть, абіе в нощи тія призва патріарха и
рече ему: „Богъ ваш явися мнѣ во снѣ и хотя убити мя.
Повели христіанам твоим да дѣлают празник свой Богови ва-
л. 75 об. шему, якоже и прежде“. | И паки на другою год быст и дру-
гое[1]) чюдо въ Цариградѣ. Въ мѣсяца марта в ден первый, в
пост великій, в первую седмицу, в ден субботу, явися крестъ
на верху чаміи турской, на мѣстѣ, идѣже называется от тур-
ков Ешил-дерекъ и Дортъ-юлл-аазу, близу Едрене-капу. *Толк.*
Ешил-дерекъ имѣет рещи „прославен[2])“, „зеленный столпъ“, а
Дорт-юл-аазу — „крестообразный пут“. И пребыст [крестъ]
три дни, и быст тогда великое смущеніе въ Цариград, си-
рѣчь христіани идяху видѣти креста, турки же не пускаху,
и начаша битися и множество христіан убіени быша. И по
три дни быст невидим крестъ. Чамія тія, идѣже крестъ явися,
бѣ прежде церков, храм святаго Ѳеодора Еѵхаита. На второю
год от тресенія пріиде московскій илчій[3]) на порты Айвасарскія,
ищуще проити съ голую саблею чрез Цариград, обявляя[4]) бой
войску. И тогда призва султан Мустафа патріарха христіан-
скаго и рече ему: „се азъ иду на непріятеля моего, ты же
поручаеши ли ся о людех твоих, яко не имут востати на мене
и помагати врагу моему?“ Онъ же рече ему: „о греков по-
ручаюся, а о черныхъ гяуров не поручаюся, сирѣчь сербов
и болгаров“. И тогда султан Мустафа посла в Болгаріи и со-
бра от болгаров и от сербов оружіе и раздѣли своим туркам.
И пойдоша турци на мускаля и бишася годов 7, обаче побѣ-
диша московци турков и прогнаша приз Дунавъ даже до Шю-
мен град. И сія видѣвши, султан Мустафа не могъ стерпѣти
безчестіе, от скорби отровися и умре в лѣто 1773. А по смерти
л. 76. его наста брат его абдул Хамит, | в лѣто 1774. Онъ съ мос-
ковским государем[5]) миръ сотвори, обаче не въ долго: за его

Въ оригинала:

[1]) дугое. — [2]) пославен — [3]) *На полего тази дума е обяснена*: консул. — [4]) облявляя. — [5]) мусковским гусодарем.

время взяша московцы Кырҗм, и не могъ стерпѣти безчестіе, посла въ Анадолъ Чеза-ерлы Хасан, капитан[1]) пашу, и собра 300 хіліяди избранну войску, и удари нечаянно на Росіи и нача убивати и плѣнити Росію, обаче предвари графъ Путенкин и сразишася и побѣди Путенкинъ Хасан пашу и изби всю войску; онъ же побѣже, точію 17 людей имущи съ собою. Таже бишася годов 5, и побѣдиша московцы турков. Умре Хамит султанъ, а по нем наста султан Селимъ, сынъ султана Мустафа, в лѣто 1789. Онъ сотвори миръ съ Росіею. За его время воста великое смятеніе — разбойничество кърџилійское, и начаша плѣнити и убивати христіанъ въ Болгаріи. И в то время воздвижеся нѣкто юнакъ Георгій сербинъ, прозваніем Кара, и собравъ народ и обступи Белъ-град и взя его и турковъ прогна.

о Рода сербскаго и о князей их.

Достоит нам и о сербскых деспот вкратцѣ мало рещи.

Сербскій народ влечет племя от Мосоха, сына Іафетова, якоже и прочіи славенскіи народи. Прівдоша из-за Чернаго моря и населишася на Дунайстѣй рѣцѣ на северной странѣ, и первѣе звахуся мисины, а потом | назвашася даками и, мно- л. 76 об. гим временем прешедшым, преселенни быша от Трояна, царя римскаго, от земли ихъ въ землю Далматія и Травонія, и нazванни быша шербами. Земля же Далматія и Травонія стоит посрѣдѣ Іллірики и посредѣ Італіи.

Великій убо деспот Неманя, иже ест святый Сѵмеонъ от сихъ израсте: Бѣлурешъ роди Тѣхомила, Тѣхомилъ же роди блаженнаго великаго деспота Неманя, иже быст при царѣ гречестѣмъ Алексіи Комнинѣ[2]). Сей убо утверди православіе въ своей земли и ереси отгна. Сему сопружница бѣ Анна, подобна ему во всѣхъ добродѣтелехъ, священники и иноки, и странныя повсегда миловаше. Родиста же три сыни: Стефана Первовенчаннаго краля, и Вълкана, князя великаго въ сонъ (?) Зяти и Холмской земли, и Растика, егоже зѣло возлюбивше паче всѣхъ, иже нареченъ[3]) быстъ во іноческом житіи Савва.

Въ оригинала:
[1]) капіан. — [2]) Скимнинѣ. — [3]) нariченъ.

Сынъ же Сvмеоновъ[1]), Стефанъ кралъ роди 4 сыны: Родислава, Владислава, Предислава и Стефана. Стефанъ убо нареченъ быст Урошъ во имя прадѣда своего; сей есть храпавый кралъ. Предиславъ же, третый сынъ Стефановъ, поревнова стрыю своему святому Саввѣ, и быст монахъ и нареченъ бысть Савва, во всемъ же бысть подобенъ стрыю своему святому Саввѣ и
л. 77. святому Арсенію, иже бысть третый архіе|пископъ сербской[2]) земли. Стефанъ же, иже и Урошъ и храпливый кралъ, роди два сына: Стефана и Милутина, бенскаго краля; Милутинъ же роди Константина и Стефана Дечанскаго; Стефанъ же Дечанскій роди два сына: Одушмана и Душана. Сей Душанъ преступи предѣлы отецъ своихъ и поставляется самовластенъ царъ, и роди сына Уроша, и Урошъ не имѣ дѣтей, оставляетъ память лоза. Стефанъ же, Урошовъ храпаваго краля сынъ первый, роди два сына: Владислава краля и Урошица. Толико же бысть въ добродѣтелехъ Урошица, яко от гроба его и мvро истекаши; Стефанъ же, отецъ его, скончася въ лѣто 6825 (= 1317).

Второе родословіе.

Вълканъ, великія князъ, сынъ святаго Сvмеона, брата святаго Саввы, роди сына жупана Димітрія, во іноческомъ же житіи Давыда. Сей Давыдъ роди Вратислава князя; Вратиславъ же роди Ватцка князя; Ватцко же роди дещерь Милицу. Сія же бываетъ[3]) сопружница великаго князя Лазаря и роди 3 сына: великоименитаго Стефана деспота, и Вълка, и Добровоя.

Доздѣ о сербскихъ[4]) князей.

Сей лѣтопи҃ сочинися и списася в лѣто ҂з҃т (7300=1792): въ земли Молдовлаїйской, в монастырѣ Нѣмца:

Въ оригинала.
[1]) Сvмеонувъ. — [2]) серббской. [3]) быватъ. — [4]) серббскихъ

СПИСЪКЪ

на

Българскитѣ кралье, князье и царье споредъ Спиридона.

Мосохъ, прародитель словено-български.

1. Илирикъ, отъ 986 г. пр. Хр.
2. Владилие, отъ 823 год. пр. Хр.
3. Коладъ, отъ 763 год. пр. Хр.
4. Бремъ, отъ 723 год. пр. Хр.
5. Болгъ, до 588 год. пр. Хр.
6. Лила или Ладо, отъ 558 год. пр. Хр.
7. Перунъ или пеперудъ.
   Слѣдъ Перуна Иллирикъ или България подпада подъ македонска власть, а слѣдъ това и подъ римска — до импер. Анастасия I.
8. Дербалъ, князъ, около 428 г. сл. Хр.
9. Виталианъ, краль, ок. 514 г.

10. Вукичъ
11. Драгичъ
12. Обратъ
13. Батуя
14. Тревелий

} презъ VII вѣкъ.

15. Тербеланъ (= Гервелинъ)
16. Моисей
17. Асѣнъ I Велики
18. Добре
19. Телезвия
20. Савинъ
21. Таганъ
22. Телерикъ (=Елерикъ или Иллирикъ)
23. Карданъ или Кардамонъ,

} прѣзъ VIII вѣкъ.

24. Крунъ или Орунъ.
25. Зокъ (Зокумъ или Дукумъ, Диценгъ)

} нач. на IX в.

26. Борисъ (Богорисъ)—Михаилъ 826, 845—892.

27. Симеонъ Лабасанъ
28. Петъръ
29. Борисъ II

} отъ 892 до 971.

30. Селевкия
31. Субботинъ
32. Давидъ
33. Смуилъ
34. Романъ или Радомиръ
35. Иванъ-Владимиръ
36. Владиславъ
37. Прусианъ

} отъ 971 до 1025

България подъ византийска власть.

38. Долианъ
39. Алусианъ

} отъ 1071 до 1063.

България отново подъ византийска власть до 1096 (1196 ?).

40. Иванъ Асѣнъ II (Калиманъ)
41. Петъръ II

} края на XII вѣкъ,

42. Калоянъ
43. Борилъ
44. Асѣнъ III
45. Владиславъ
46. Калоянъ II

презъ XIII вѣкъ.

47. Михаилъ
48. Александъръ

презъ XIV вѣкъ.

49. Иванъ Шишманъ до 1413 г.
50. Георги деспотъ, царь видински, до 1457 год.

ПОКАЗАЛЕЦЪ
на собственитѣ имена

А.

В.

Г.

Д.

Е.

Ж.

З.

И.

I.

К.

Печтани грѣшки.

Стр.	редъ отгорѣ	редъ отдолу	напечатано:	вмѣсто:
2	13	—	а̑зы̀кое	а̑зы̀кое
5	—	1	сущо	сѫщо
„	—	2	ослѣжеп	послѣже
6	—	9	оужасни	ужасни
7	—	11	гоѳи	гоѳы
8	13	—	по родове	[по] родове
„	15	—	великихъ	великыхъ
„	18	—	запад	запада
10	11	—	обслабѣвше	ослабѣвше
13	—	5	и полагают	полагают и́
14	4	—	счастливи,	счастливи
17	11	—	Еркулія	Еркулія,
19	1	—	Болгаріе	Болгаріе,
„	8	—	Сократъ	Сократъ,
21	4	—	Теодосіи	Ѳеодосіи
23	5	—	мѣсто	мѣсто,
28	—	6	са	съ
29	3	—	воевода	ѳоевода
„	„	—	Имало	И мало
30	8	—	персовъ,	персовъ;
„	15	—	невечерный	навечерный
33	8	—	и	[и]
34	—	9	крещение	крещеніе
35	8	—	годипа	година
„	9	—	на войску, много	на войску, але остарелъ, много
„	16	—	глагола	глаголя
„	17	—	великоую	великою
„	—	12	Кардамоновмѣо корониша	Кардамоновѣм окорониша
„	—	7	изсѣче	изсѣчи
36	—	18	бѣхом	быхом
37	16	—	начаща	начаша
39	—	21	сынае го	сына его
„	—	19	бивая	бывая
43	10	—	добредѣтелей	добродѣтелей
44	5	—	неприспѣ	не приспѣ

Стр.	редъ отгоръ	редъ отдолу	напечатано:	вмѣсто:
45	9	—	папа	папи
„	18	—	Лудовникаго	Лудовника
47	6	—	иподіякона,	иподіякона
48	1	—	посла свя. Меѳодія,	посла, св. Меѳодія
50	8	—	дарованъ	одарованъ
„	11	—	Влахерпѣ	Влахернѣ
„	—	4	наставленни	поставленни
53	14	—	осташися	осташася
55	—	11	греческомъ	греческому
56	—	15	идѣху	имѣху
„	—	14	отстраней	от страней
58	8	—	разорепіе	разореніе
60	6	—	олтяри	олтари
„	12	—	нечервленними	не червленними
„	16	—	крешают	крещают
61	1	—	яст и	ясти
„	—	2	монстыря	моностыря
63	1	—	ѣнцемъ кролевскимв	вѣнцемъ кролевским
„	—	3	Іонна	Іоанна
65	2	—	Отман	Отоман
„	—	13	царя	царъ
69	20	—	чтобы	щобы
70	—	12	сербскаго,	сербскаго;
74	7	—	сицилійскій,	сицилійскій;
76	2	—	претивитися	противитися
„	—	11	не благодаренъ	неблагодаренъ
78	20	—	дшерь	дщерь
80	4	—	елице	елици
„	—	5	созиженіе	сожженіе
83	9	—	имѣяще	имѣяше
87	7	—	Стефанъ,	Стефанъ
88	—	8	греческих	греческих,
91	1	—	бѣжаша,	бѣжаша;
„	12	—	воду	воду,
„	—	16	Кралевик	Кралювик
92	—	17	плѣнилъ	поплѣнилъ
94	14	—	тоже	таже